MANUÁL PRO PSANÍ KVALIFIKAČNÍCH PRACÍ

na Katedře psychologie Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci

Daniel Dostál
Tomáš Dominik

© 2021 Daniel Dostál & Tomáš Dominik
© 2021 Univerzita Palackého v Olomouci

Neprodejné

Tato verze manuálu byla publikována k datu

1. listopadu 2021

Nejnovější verze manuálu je dostupná na webových stránkách Katedry psychologie FF UPOL spolu s historickými verzemi tohoto textu. Pro ověření, zda je toto nejnovější verze, použijte níže uvedený odkaz. V případě, že jste začali psát svou práci již dříve, **můžete použít verzi, která byla platná v den odevzdání vašeho zadání práce nebo kteroukoli novější verzi**.

psych.upol.cz/studentum/studium/manual-pro-psani-kvalifikacnich-praci

Předložený text představuje závaznou normu k vypracování bakalářských, magisterských, rigorózních a disertačních prací, které jsou připravovány k obhajobě na Katedře psychologie FF UPOL.

Obsah

Slovo úvodem 7

1 Začínáme psát diplomovou práci 8

1.1 Výběr tématu 8
1.2 Vedoucí diplomové práce 9
1.3 Zadání diplomové práce 10

2 Formální úprava dokumentu 12

2.1 Rozsah práce 12
2.2 Typografická úprava 13
2.2.1 Nastavení dokumentu v textovém editoru 13
2.2.2 Členění do kapitol 14
2.2.3 Vybraná typografická pravidla 15
2.3 Tabulky a obrázky 17
2.3.1 Formát tabulek 19
2.3.2 Formát obrázků 22
2.3.3 Formát grafů 24
2.4 Práce v cizím jazyce 30
2.5 Tisk diplomové práce 30

3 Empirické a teoretické práce 32

3.1 Empirická práce 32
3.2 Teoretická práce 33

4 Struktura diplomové práce 35

4.1 Titulní strana, čestné prohlášení, poděkování a obsah 35
4.2 Úvod 36
4.3 Teoretické ukotvení 36
4.4 Výzkumný problém a cíle práce 37
4.5 Typ výzkumu a použité metody 41
4.5.1 Kvantitativní výzkum 42
4.5.2 Kvalitativní výzkum 43
4.5.3 Smíšené designy 46
4.5.4 Testové metody 47
4.6 Sběr dat a výzkumný soubor 48
4.7 Práce s daty a její výsledky 52
4.7.1 Prezentace kvantitativních dat 52
4.7.2 Prezentace kvalitativních dat 55
4.8 Diskuse 56
4.9 Závěr 56
4.10 Souhrn 57
4.11 Seznam literatury 57
4.12 Přílohy 59
4.13 Abstrakt a seznam klíčových slov 60

5 Etika v psychologickém výzkumu ... 61
5.1 Ochrana osobních údajů ... 62
5.2 Informovaný souhlas ... 63
5.3 Děti, mladiství a zranitelné osoby ... 68
5.4 Odměna účastníkům výzkumu ... 69
6 Posudky diplomové práce a její obhajoba ... 71
6.1 Odevzdání diplomové práce ... 71
6.2 Posudek diplomové práce ... 71
6.3 Program obhajoby ... 73
7 Jiné typy prací ... 75
7.1 Disertační práce ... 75
7.2 Rigorózní práce ... 77
7.3 Seminární práce ... 78
8 Citační aparát ... 79
8.1 Kdy a co citujeme ... 80
8.2 Citační manažery ... 81
8.3 Typy citací ... 82
8.3.1 Citace primární a sekundární ... 82
8.3.2 Typy citací – nepřímé a přímé ... 83
8.4 Forma citací v textu ... 83
8.4.1 Obecný tvar citace ... 84
8.4.2 Citace zdrojů s více autory ... 86
8.4.3 Citace více zdrojů ... 87
8.4.4 Citace osobních sdělení ... 87
8.4.5 Řešení nejednoznačných citací ... 87
8.4.6 Sekundární citace ... 88
8.4.7 Přímá (doslovná) citace ... 89
8.4.8 Citace legislativních dokumentů ... 91
8.5 Forma citací v seznamu literatury ... 93
8.5.1 Autor/autoři ... 95
8.5.2 Datum ... 96
8.5.3 Název publikace ... 96
8.5.4 Zdroj ... 97
8.5.5 URL/DOI ... 100
8.5.6 Záznam legislativních dokumentů v seznamu literatury ... 101
8.6 Příklady citací různých forem ... 101
8.6.1 Knižní zdroje, diagnostické manuály a encyklopedie ... 102
8.6.2 Kapitoly v knihách a příspěvky ve sbornících ... 104
8.6.3 Časopisecké zdroje ... 104
8.6.4 Konferenční příspěvky (přednášky, workshopy) ... 105
8.6.5 Nepublikované a studentské práce ... 106
8.6.6 Internetové zdroje ... 107
8.6.7 Audiovizuální zdroje ... 109

8.6.8 Osobní sdělení 110
8.6.9 Citace legislativních dokumentů 110
Literatura 111
Přílohy 112

Slovo úvodem

Student libovolného studijního programu překonává nespočet výzev – zkoušky, zápočty, seminární práce, průběžné úkoly a mnoho dalších. Mezi těmito výzvami se jedna vymyká, a to hned v několika ohledech. Psaní kvalifikační práce vyčnívá svou komplexností. Nároky jsou kladeny nejen na studentovy znalosti, ale i na široké spektrum dovedností a schopností, jako je schopnost pracovat s literaturou, znalost cizích jazyků, literární nadání, schopnost používat rozmanité počítačové programy, ale třeba také dobrá organizace času, estetické cítění, schopnost sebemotivace a nepodléhání zoufalství. Vedle toho všeho se kvalifikační práce liší ještě v jednom ohledu. Zatímco seminární práce, zkoušky a perné chvíle na cvičeních se po letech promění ve vybledlé vzpomínky, kvalifikační práce zůstane veřejně vystavena na internetu, aby připomínala, jak dobře si dokážete poradit s nesnadným úkolem. Není nezvyklé, že pak kdokoli, kdo si chce o vašich schopnostech udělat obrázek – ať už jde o budoucího zaměstnavatele nebo třeba o klienta – do vaší práce nahlédne. Cílem tohoto manuálu je pomoci vám k tomu, aby takovýto zvědavec nad vaší prací uznale pokýval hlavou a prohodil něco o perfektním provedení. A taky to, aby, až svou prací po letech sami prolistujete, jste místo studu pocítili oprávněnou hrdost.

Tento manuál nahrazuje text širokého autorského kolektivu (Kolařík et al., 2019), který byl na Katedře psychologie řadu let používán. Důvodem pro celkovou revizi je zejména to, že původní text v řadě ohledů již nedokázal naplnit poptávku studentů po přehledném a prakticky orientovaném průvodci. Vedle citelného zúžení autorského kolektivu jsme revidovali pokrytá témata tak, aby bylo maximum prostoru věnováno co nejkonkrétnějším radám, postupům a ukázkám, jak řešit obvyklé problémy, na které studenti naráží. Naopak jsme co možná nejvíce omezili povídání o obecných principech, teoretických konstruktech a dalších tématech, která sama o sobě nenabízí řešení, ale jen vodítko k dalšímu pátrání v jiných literárních zdrojích.

Byť pod textem tohoto manuálu jsou podepsání jen dva autoři, velké poděkování patří všem kolegům, studentům a dalším, kteří svými radami, poznámkami a nápady přispěli ke vzniku tohoto díla.

V textu tohoto manuálu se setkáte s řadou ukázek diplomových prací nebo jiných výzkumných projektů. Upozorňujeme, že se jedná pouze o didaktické materiály, nikoli o věrohodný zdroj informací. Buď jde o všemožně upravené existující diplomové práce tak, aby vyhovovaly našim účelům, nebo o zcela smyšlená díla.

1 Začínáme psát diplomovou práci

Psaní diplomové práce je pro řadu studentů formující zkušenost, která ovlivní jejich budoucí zaměření a často předurčí jejich kariéru. To, jaký přínos bude mít zrovna pro vás vaše práce, závisí vedle vaší píle a schopností na dvou zásadních rozhodnutích: jaké téma si zvolit a koho požádat o vedení práce.

1.1 Výběr tématu

Vysokoškolský zákon (č. 111/1998 Sb., §62)[1] dává studentovi právo navrhnout téma diplomové práce dle svého uvážení. Tento krok je pro řadu studentů poměrně obtížný. V případě, že doposud nevíte, o čem psát, zamyslete se nad těmito třemi otázkami:

- **S jakými tématy již máte profesní či jiné zkušenosti?** Pokud například hrajete závodně florbal, může být dobrou volbou něco z psychologie týmových sportů, pokud jste dělali vedoucího na táboře pro děti s autismem, můžete zasvětit svou práci zkoumání této poruchy.
- **O jaká odborná témata se zajímáte, baví vás a máte v nich hlubší znalosti než ostatní studenti?** Fascinují vás texty o paměti a zapomínání? Můžete se vydat tímto směrem.
- **Kam se chcete ubírat v rámci své budoucí kariéry?** Chcete dělat školního psychologa? Pak můžete hledat v tématech školní a pedagogické psychologie.

Vedoucí prací také obvykle vypisují několik témat, z nichž si studenti můžou vybrat. Kvůli velkému nepoměru mezi počtem studentů a pedagogů na katedře psychologie tuto možnost využije jen malá část studentů.

Dalším krokem při výběru tématu je formulace otázky, na kterou budete hledat odpověď. Tato otázka by měla být co nejkonkrétnější a předně to vůbec musí být otázka. Například tvrzení „*chci zkoumat kreativitu předškolních dětí*“ není otázkou. Otázka by mohla znít „*snižuje se po nástupu do školy kreativita dítěte?*“.

Při hodnocení diplomové práce se přihlíží k originalitě tématu. Je proto zbytečné si pokládat tutéž otázku, na kterou už byla mnohokrát nalezena odpověď. Dalším krokem proto je **analýza stavu poznání**, jejíž součástí je **rešerše odborné literatury**. Cílem tohoto kroku je zorientovat se v tom, jaké výzkumy na podobné téma již proběhly a co o tomto tématu říkají aktuální teorie. Výborným začátkem je přečíst si nějaký aktuální přehledový článek, který relevantní teorie shrnuje[2]. Často se stává, že během této fáze student svou otázku ještě upraví.

Řadu článků nalezneme na internetu jen ve formě abstraktu a plný text je přístupný pouze za poplatek. V takovém případě může být užitečné zkusit získat článek prostřednictvím univerzitního přístupu do databází článků. Navštivte web **ezdroje.upol.cz**, který nejen že umožňuje vyhledávat články dle klíčových slov a dalších kritérií, ale pokud se připojujeme

[1] K dispozici v plném znění na adrese www.zakonyprolidi.cz/cs/1998-111#cast6 .

[2] Překvapivě dobrým pomocníkem v této fázi je i anglická Wikipedie. Ač jde o zdroj, který ve své práci obvykle necitujeme, je neobyčejně rozsáhlá a téměř každé její heslo obsahuje odkazy na relevantní vědecké studie.

z univerzitní sítě (případně prostřednictvím univerzitní VPN z domu[3]), poskytuje přístup k plným textům některých článků. Pokud tato cesta nepřinese výsledek, můžeme zkusit své štěstí na webu **researchgate.net**, kde řada badatelů zveřejňuje plné texty svých prací, případně nám je může poslat, když je požádáme. Nakonec se můžeme obrátit na Knihovnu UP, která nabízí **meziknihovní výpůjční službu**. Za malý poplatek zde jsou knihovníci schopni studentovi obstarat článek či knihu, která je jinak velmi těžko dostupná.

Ač je originalita práce oceňovanou kvalitou, i zde existuje jakási rozumná mez, jejíž překročení může přinést řadu komplikací. **Pokud při analýze stavu poznání nenajdete jedinou studii, která se vaším nebo jemu blízkým tématem zabývá, zamyslete se nad tím, proč to tak je.** V lepším případě je příčinou váš neotřelý a inovativní pohled na věc – nicméně i za těchto okolností vám nedostatek literatury ztíží proces psaní diplomové práce. V horším a bohužel častějším případě je však příčinou to, že se ptáte na věc, která nikoho nezajímá a nalezená odpověď by nepřinesla žádný užitek.

V posledních letech se ve vědě, a zvláště v psychologii, diskutuje nedostatek **replikací**, tedy výzkumů, jejichž jediným cílem je zopakovat nějakou již proběhlou studii a ověřit její výsledky. I replikační studii můžeme považovat za originální, a není tedy důvod se tomuto druhu výzkumných projektů v rámci diplomových prací vyhýbat. Byť se to tak může na první pohled jevit, provedení replikace není méně pracné než realizace zcela nové studie. Replikace obvykle vyžaduje důkladnou znalost nejen původní studie, ale také jejího kontextu a návazných diskusí a kritik. U replikací je také kladen velký důraz na precizní dodržení originálních výzkumných podmínek. Úspěšná replikace často přispěje do fondu poznání více než explorační studie zcela nového tématu, protože výsledek replikace má obvykle mnohem závažnější dopad. Pokud se vám podaří původní studii replikovat, pak tím dáte pádnější důkaz o svém nálezu, než kdybyste svou studii prováděli jako první. Pokud se vám nepodaří původní studii replikovat, přestože prokážete, že jste studii provedli korektně, potom je možné, že vědě prospějete tím, že z fondu poznání odstraníte studii, jejíž závěry jsou potenciálně nesprávné.

1.2 Vedoucí diplomové práce

Máte-li vybrané téma práce, stojíte před otázkou, koho požádat o její vedení. Vedoucím bývá zpravidla někdo z pedagogů, v případě bakalářské diplomové práce může jít i o doktoranda. Doporučeno je potenciálního vedoucího oslovit s dostatečným předstihem (cca 8 až 10 týdnů před termínem odevzdání zadání práce). Pokud si tuto povinnost necháte na poslední chvíli, může se stát, že téměř všichni potenciální vedoucí budou mít plné kapacity a vy se místo svobodné volby budete muset smířit s tím, kdo na vás zbude.

Vaši práci může vést i externista. **Externím vedoucím** se může stát kdokoli s doktorským titulem z oboru, který s vaší prací souvisí. V případě bakalářské práce není titul Ph.D. podmínkou. Ač dobře zvolený externista může studentovi otevřít možnosti, které jsou v rámci univerzity nedosažitelné, přináší tato volba i jistá rizika. Externí vedoucí často nemají přehled v požadavcích na kvalitu a formální náležitosti diplomových prací, a můžou tak přehlížet

[3] Viz wiki.upol.cz/upwiki/Přístup_k_VPN.

nedostatky, které by interní vedoucí ihned odhalil. Externí vedoucí musí být schválen vedoucím katedry na základě dodaného profesního životopisu.

Oslovený potenciální vedoucí vás může odmítnout vést – vedle již obsazených kapacit může být důvodem to, že se zaměření vaší práce neshoduje s jeho odborným zaměřením. Doporučujeme se proto nejprve seznámit s odbornými profily zaměstnanců katedry[4]. V krajním případě můžete být odmítnuti z důvodu špatně zvoleného tématu (např. nesouvisejícího s psychologií, technicky neproveditelného výzkumu, nebo těžko podložitelného v kontextu současného stavu vědeckého poznání).

Různí vedoucí prací mají různé styly vedení. Liší se četností konzultací, které poskytují, vlastní iniciativou, co do projektu vnáší, schopnostmi v rozmanitých oblastech, přísností atd. Při volbě vedoucího proto přihlédněte i k tomuto faktoru a vašim osobním preferencím (někdo například nad sebou potřebuje „pevnou ruku“, jiný nejefektivněji pracuje, když má téměř neomezenou tvůrčí svobodu). Povinností každého vedoucího je konzultovat se studentem, poskytovat mu zpětnou vazbu a pomáhat se strukturou práce. Vzhledem k velkému počtu studentů nelze očekávat, že studentovi vedoucí věnuje celkem více než přibližně 10 hodin, nicméně i zde existují velké rozdíly.

1.3 Zadání diplomové práce

Po dohodě se svým vedoucím student vypracuje zadání diplomové práce. Toto zadání se vyplňuje prostřednictvím formuláře v systému STAG, následně je vytištěno ve třech originálech, a spolu s podpisy studenta i vedoucího odevzdáno sekretářce katedry (jeden kus si nechává vedoucí, jeden student). Termín pro odevzdání zadání je zveřejněn na webových stránkách katedry – obvykle toto datum připadá na konec listopadu. Je-li vedoucím práce externista, student spolu se zadáním odevzdá jeho profesní životopis. Zadání diplomové práce obsahuje (1) téma práce (česky i anglicky), (2) zásady pro vypracování a (3) seznam doporučené literatury.

Téma práce se obvykle shoduje s názvem práce, ač to není podmínkou. V případě, že při psaní práce budete zaměření svého výzkumu nějakým způsobem upravovat, nemusíte žádat o změnu tématu, ač se jeho znění bude (do rozumné míry) odlišovat od toho, co skutečně děláte. Může být proto výhodné téma uvést trošku obecněji[5].

Název práce, který bude i v samotné práci uvedený, pak musí přesně vystihovat, o čem text pojednává. V ideálním případě je po jeho přečtení zjevné, jakou otázku si ve své práci pokládáte. Název práce má obvykle 6 až 10 slov (výjimečně až ke 20).

---

[4] Uvedeny na stránce psych.upol.cz/lide případně na intranetu pro studenty v rámci seznamu „Kapacity pro vedení BP a DP“.

[5] Žádost o změnu tématu (a/nebo vedoucího práce) student podává pouze v případě, že se v průběhu dalšího studia rozhodne pro téma zcela jiné (např. místo rizikového chování adolescentů se budete chtít věnovat stigmatizaci osob s duševním onemocněním). Veškeré potřebné formuláře a informace pro tento krok najdete na stránkách Studijního oddělení, popř. vám poradí vaše studijní referentka. Kompletní změnu tématu a/nebo vedoucího práce ovšem doporučujeme dobře a zavčas promyslet. Čím později se rozhodnete, tím méně času budete mít k vypracování nového výzkumu a práce, což se může významně odrazit na její kvalitě. Jedná se proto o spíše výjimečnou situaci, když ze dříve nepředvídatelných důvodů (např. epidemiologická situace) nelze původní záměr realizovat, a to ani s úpravami designu apod.

Zásadami pro vypracování se rozumí popis plánovaných kroků, které v rámci výzkumu uděláte. Ze zásad pro vypracování by mělo být také patrné, zda jde o teoretickou či empirickou diplomovou práci, jaký výzkumný design použijete, s jakým souborem a řádově v jakém rozsahu budete pracovat. Zásady pro vypracování můžou obsahovat řadu nejistot, například týkajících se rozsahu souboru nebo použitých nástrojů. Zásady pro vypracování můžou vypadat například následovně:

> V této práci budou prozkoumána specifika vztahů vzniklých prostřednictvím seznamovací aplikace Tinder. Pozornost bude věnována zejména komponentám lásky v pojetí R. Sternberga. V teoretické části bude prezentovaná rešerše literatury pokrývající obecně téma online prostředí, úžeji pak online seznamování a společenský náhled na tuto problematiku, dále pak teoretické koncepce popisující lásku. Empirická část představí realizované dotazníkové šetření. S pomocí příležitostného výběru bude souboru o rozsahu mnoha desítek až několika stovek respondentů administrován jeden či více inventářů pokrývajících dané téma (např. Sternberg Triangular Love Scale). Testová baterie bude distribuována pomocí rozmanitých sociálních sítí. Podmínkou pro zahrnutí respondenta do výzkumu bude aktuální partnerský vztah a minimálně 18 let věku. Skupina respondentů, co našli partnera s pomocí aplikace Tinder, bude srovnávána se skupinou, kde tomu tak nebylo. Předmětem zkoumání budou rozdíly v komponentách lásky mezi těmito dvěma skupinami. Výsledky budou diskutovány v kontextu relevantních vědeckých teorií.

Seznam doporučené literatury obsahuje tituly, o které se budete ve své práci opírat. Není chybou, pokud některý z uvedených titulů ve své práci nevyužijete, nebo naopak, když se budete ve své práci opírat o tituly, které v zadání uvedeny nebyly. Nemělo by zde nicméně docházet k rozporu, kdy ve své práci zaujmete úplně jiné teoretické východisko než autoři uvedených titulů. Titulů doporučené literatury bývá obvykle 5 až 10. S jejich výběrem může pomoct vedoucí práce. Může jít jak o články, tak o knižní zdroje.

2 Formální úprava dokumentu

Formální úprava je jedním ze samostatných hodnotících kritérií diplomových prací. Formální úprava zahrnuje nejen gramatickou správnost textu, ale i odpovídající rozsah práce, typografickou úpravu, grafickou stránku práce včetně vhodně zvolených grafů a tabulek a v neposlední řadě správnou formu citací[6].

2.1 Rozsah práce

Rozsahem diplomové práce se rozumí počet znaků včetně mezer počínaje kapitolou úvod (včetně) po souhrn (včetně). Do rozsahu práce se tedy nepočítá titulní strana, obsah, seznam literatury a přílohy. **Minimální a maximální rozsahy** pro kvalifikační práce různých stupňů shrnuje tabulka 1.

Tabulka 1: Stanovené rozsahy kvalifikačních prací

Typ práce	Minimální rozsah	Maximální rozsah
Bakalářská	75 000 znaků vč. mezer	podle dohody s vedoucím
Magisterská	110 000 znaků vč. mezer	podle dohody s vedoucím
Rigorózní	150 000 znaků vč. mezer	360 000 znaků vč. mezer
Disertační	216 000 znaků vč. mezer	540 000 znaků vč. mezer

Pište lépe

Minimální rozsah práce je velmi často jednou z prvních otázek, které si studenti před započetím psaní diplomové práce pokládají. Zpravidla se však ukazuje, že minimální rozsah je pro studenty málokdy obtížné naplnit, a proto nedoporučujeme snažit se během psaní text uměle „natahovat“, např. používáním nadbytečných slov nebo vět. Naopak, snaha o úspornost ve vyjadřování obvykle vede k výraznému zvýšení čtivosti práce.

S rozsahem práce souvisí také některé poměry mezi jejími částmi, které je třeba dodržet. V případě dělení práce na teoretickou a empirickou část by rozsah ani jedné z nich neměl přesáhnout 60 % rozsahu celé práce.

V případě magisterských diplomových prací a rigorózních prací **je povoleno až 50 % jejich rozsahu převzít z vlastní bakalářské, respektive magisterské, práce**, a to bez nutnosti předchozí práci citovat. Výjimkou je situace, kdy se text v magisterské nebo rigorózní práci na výsledky předchozí práce jen odkazuje – v takovém případě svou předchozí práci citujeme jako jakýkoli jiný zdroj.

[6] Protože citační norma je velmi rozsáhlé téma a studenti mnohdy nahlížejí do manuálu pro psaní diplomových prací výhradně s cílem ověřit si správnost citací, citační normě se věnujeme v samostatné kapitole 8 na konci tohoto manuálu.

2.2 Typografická úprava

Typografickou úpravou rozumějme v tomto manuálu tři oblasti: (1) úpravu a nastavení dokumentu v textovém editoru, (2) vhodné členění do kapitol a (3) obecná typografická pravidla, která stanovují, jak by měl běžný text vypadat.

2.2.1 Nastavení dokumentu v textovém editoru

Diplomovou práci je možno psát v libovolném textovém editoru (MS Word, Open Office, Ami Pro, Apple Pages, LaTeX apod.). Každý student na UP má volný přístup k aplikacím MS Office včetně MS Word, a to po přihlášení na adrese portal.upol.cz a kliknutí na odkaz „Office 365".

Formát stránky a okraje. Stránky práce musí být formátu A4. Okraje dokumentu musí být nastaveny v závislosti na tom, zda bude práce tištěna jednostranně nebo oboustranně. Pro jednostranný tisk doporučujeme nastavit normální (jednostranné) okraje takto: 2,5 cm nahoře, 2,5 cm dole, 3,5 cm vlevo, 2 cm vpravo. Pro oboustranný tisk nastavte zrcadlové okraje takto: 2,5 cm nahoře, 2,5 cm dole, 3,5 cm uvnitř, 2 cm vně. Mezeru o šířce 3,5 cm na vazebné straně ponecháváme, aby text nezačínal uvnitř záhybu vazby.

Písmo a jeho velikost. Písmo (font) si můžete zvolit podle svého uvážení. Doporučujeme zvolit jedno písmo a již jej nekombinovat s jinými, případně použít jeden druh písma pro text odstavců a druhý pro tabulky a grafy. Doporučená velikost písma je 12 bodů a řádkování 1,5 řádku. Pro označení důležitých pojmů nebo frází lze použít tučné písmo (**takto vypadá tučné písmo**) nebo kurzívu (*takto vypadá kurzíva*). Pro obsahově méně důležité odstavce (např. komentáře, příklady nebo doplňkové informace) lze využít tzv. petit, což je standardní písmo zmenšené o jeden či dva body (takto vypadá petit), případně doplněné o těsnější řádkování. Petit však není vhodné používat uvnitř odstavce jinak psaného normálním písmem. Odstavce graficky oddělujeme odsazením jejich prvního řádku (tak, jak to vidíte v tomto manuálu). Toto řešení je preferované před použitím rozšířených mezer mezi odstavci (to je běžné spíše na webových stránkách než v tištěných textech).

Číslování stránek. Titulní strana, prohlášení o autorství (případně poděkování) a stránky obsahu se nečíslují, přestože se do číslování započítávají. Číslování začínáme první stranou úvodu (obvykle jde o stranu 5). Pozor, z důvodu tradiční tiskařské konvence by měla být první číslovaná strana lichá. Pokud by tedy první strana úvodu vycházela na sudou stranu (zpravidla kvůli delšímu obsahu), pak např. jednu stranu ponecháme prázdnou a úvod začneme na další liché straně. Číslování stránek končí poslední stranou seznamu literatury; strany příloh se již nečíslují. Stránky číslujeme na spodní straně (v zápatí) stejným typem a velikostí písma jako v běžném textu. Číslo stránky může být zarovnáno na střed či na vnější stranu listu; nikdy neuvádíme číslo stránky na její vnitřní, vazebné, straně.

Pište lépe

Je-li pro vás obzvláště důležitá estetická kvalita vaší práce, můžete se nad volbou písma hlouběji zamyslet – každý font něco vyjadřuje a budí ve čtenáři určité asociace.

- Times New Roman se v pracích používá asi nejčastěji. Dobře se čte a působí konvenčně a konzervativně.
- O něco zdobnější, byť stále konvenční, je Cambria.
- V novějších verzích MS Office je jako výchozí nastaven font Calibri. Byť jde o bezpatkové písmo, stále je snadno čitelné a působí o něco moderněji.
- Podobně moderní vizáž má Tahoma.
- Arial není příliš obvyklý jako text odstavců. Pro svou úspornost může být nicméně dobrou volbou pro grafy a tabulky.
- Podobnou roli může mít ještě úspornější Arial Narrow, byť zde jde prostorová úspornost na úkor čitelnosti.
- Georgia působí klasickým zdobným historizujícím dojmem. Dojem zesiluje i to, že číslice jsou v tomto fontu posazené různě vysoko (123456789), což ji však dělá méně vhodnou pro ryze kvantitativní projekty.
- Podobně historicky působí Book Antiqua, která však již píše číslice standardně do řádku.
- Historicky také působí poněkud méně časté Palatino Linotype.
- Comic Sans je kvůli své typografické nevhodnosti tradičním terčem vtipů, a proto tento font v pracích nikdy nepoužívejte.

Pokud používáte nějaký exotičtější font, ujistěte se, že obsahuje i písmena s českou diakritikou a že je nenahrazuje písmeny z jiné sady. Také pak musíte zajistit, že daný font je embedovaný ve vytvořeném dokumentu (tzn. že uložený dokument obsahuje i daný font a že na něj jen neodkazuje), aby se při tisku či prohlížení nezobrazil nějak jinak.

2.2.2 Členění do kapitol

Jednotlivé kapitoly jsou uvedeny nadpisy. Doporučujeme používat více úrovní kapitol, resp. nadpisů. Např. při dvou úrovních používáme nadpis první úrovně pro označení velkých kapitol a nadpisem druhé úrovně označujeme podkapitoly. Nadpisy s výjimkou obsahu, úvodu, souhrnu, seznamu literatury a příloh číslujeme. Číslování v nadpisech první úrovně obsahuje jedno číslo bez tečky (např. **1 Paměť**). V dalších úrovních nadpisů píšeme číslo kapitoly, do které je aktuální podkapitola vnořená, následované tečkou a vlastním číslem podkapitoly, po kterém už tečka nenásleduje (např. **1.1 Fáze paměti** nebo **1.2 Druhy paměti**). Stejné logiky se pak držíme i v nadpisech dalších úrovní (např. **1.1.1 Fáze vštípení**). Velikost písma v nadpisech obvykle odráží úroveň nadpisu; například velikost nadpisu první úrovně můžeme nastavit na 16 bodů, druhé úrovně na 14 a třetí úrovně na 12 bodů (stejně jako běžný text). Vhodné může být také použití tučného písma či velkých písmen u vybraných úrovní nadpisů. Toto rozhodnutí nicméně již závisí na estetickém citu autora. Nedoporučuje se vytvářet nadpisy více než třetí úrovně. Pokud chceme přeci jen dát najevo, že obsah určitého odstavce by mohl představovat podkapitolu další úrovně, lze daný odstavec uvést názvem jeho tématu tučným

písmem a následovaným tečkou. **Kapitoly nejvyšší úrovně začínáme na nové straně;** podkapitoly nižších úrovní lze vkládat do textu průběžně.

Při vytváření struktury kapitol se vyvarujte vytváření „osamělých podkapitol“, pokud to logické členění vyloženě nevyžaduje. Osamělou podkapitolou máme na mysli podkapitolu, na jejíž úrovni není žádná jiná podkapitola. Jinými slovy, nevytvářejte podkapitolu 1.1, když nebude následovat podkapitola 1.2. Namísto toho připojte text podkapitoly 1.1 k textu nadřazené kapitoly, tedy kapitoly 1.

Pište lépe

Při vytváření kapitol je vhodné zvážit, zda myšlenka, kterou se chystáte předat, skutečně vyžaduje samostatnou kapitolu. Je třeba mít na paměti, že příliš časté vkládání nadpisů a podnadpisů čtenáře ruší, a tak je někdy na místě pro jednu informaci samostatnou kapitolu nevytvářet. Je také nevhodné vytvářet kapitoly obsahující jen jeden odstavec, protože to může ve čtenáři vzbuzovat pocit, že autor k tématu v kapitole vlastně nemá co říct.

2.2.3 Vybraná typografická pravidla

Rozumí se samo sebou, že text diplomové práce nesmí obsahovat gramatické a stylistické chyby. Kromě gramatických a stylistických pravidel je však vyžadováno také respektování některých pravidel typografických, která stanovují, jak by měl vypadat tištěný text. V této podkapitole zmíníme několik oblastí typografie, v nichž studenti často dělají chyby[7].

Mezery. Mezery se v tištěných textech píšou mezi slovy a za interpunkčními znaménky, jako jsou čárky, dvojtečky, středníky či tečky (mezeru za tečkou však neděláme v případě webových adres a v číslování nadpisů). Mezeru píšeme vždy jen jednu. Je nepřijatelné vkládat mezery za poslední tečku v odstavci s cílem zvýšit počet znaků v práci.

Zvláštní pravidlo se vztahuje na psaní mezer za číselnou hodnotou, pokud za ní následuje jednotka (cm, ml, % apod.). V takovém případě **má mezera významovou funkci**. Pokud napíšeme číselnou hodnotu následovanou jednotkou bez mezery, signalizujeme, že jde o jedno slovo, zpravidla přídavné jméno nebo příslovce. Naopak pokud vložíme mezeru, dáváme najevo, že máme na mysli dvě slova. Proto např. *20%* čteme jako *dvacetiprocentní*, zatímco *20 %* čteme jako *dvacet procent*. Totéž platí i pro další využití číslovek v rámci přídavných jmen a příslovcí – např. „pětiletý“ lze napsat i jako „5letý“, nikoli však „5 letý“, „5-letý“ nebo dokonce naprosto nesmyslně „5tiletý“. V angličtině je pravidlo vynechávání mezery v přídavných jménech a v příslovcích volnější, doporučujeme se jej však držet i v případě psaní práce v angličtině.

Zalamování řádků. Řádky by neměly být zalomeny bezprostředně po neslabičných předložkách *k*, *s*, *v*, *z*. Volitelně toto pravidlo můžeme uplatnit i na krátké slabičné spojky *o*, *u*, případně i předložky *a*, *i*. Podobně by neměl být řádek zalomen před značkou %, před jednotkami (cm, Kg), uprostřed čísel (10 000) atp. Aby nedošlo k nechtěnému zalomení řádku,

[7] Další detaily, pravidla a doporučení lze naleznout např. na stránkách Ústavu pro jazyk český Akademie věd ČR (www.prirucka.ujc.cas.cz) nebo třeba v typografické příručce pro autory článků na Wikipedii (cs.wikipedia.org/wiki/Wikipedie:Typografické_rady).

používáme na těchto místech pevné (nedělitelné) mezery. Program MS Word je v řadě případů umisťuje automaticky, případně je můžeme napsat klávesami Ctrl + Shift + Mezerník (rozhodně se nesnažíme rozdělení „opravit“ opakovanými stisky mezerníku nebo klávesy Enter). Nahrazení běžných mezer za nedělitelné v celém dokumentu naráz můžeme provést též s pomocí makra[8].

Pomlčka/spojovník. Spojovník je krátká vodorovná čárka spojující obvykle výrazy v rámci jednoho slova nebo těsného významového celku (jako *pedagogicko-psychologická poradna*, *kuchař-číšník*, *kognitivně-behaviorální*, *udělá-li* apod.); spojovník se také používá k rozdělení slova na konci řádku. Pomlčka je oproti spojovníku delší a obecně se používá ke spojení více významově samostatných celků (jako *dyáda terapeut–klient*, *trasa Olomouc–Ostrava* apod.); pomlčka se také používá pro označení větných celků vysunutých z věty nebo souvětí – tak jako právě zde. Co se týče mezer před a za pomlčkou, obecně platí, že pomlčka spojující jednoslovné výrazy se píše bez mezer (*linka Praha–Berlín*), zatímco pomlčka spojující víceslovné celky se z obou stran mezerou odděluje (*linka České Budějovice – Český Krumlov*).

Psaní čísel. Pro psaní čísel poskytneme hned několik typografických doporučení. Nejčastější studentskou chybou v uvádění čísel je nekonzistentní zaokrouhlování. Počet desetinných míst, na která se budou hodnoty uvedené v práci zaokrouhlovat, by měl být konzistentní napříč celou prací (a to včetně grafů a tabulek). V odborných textech **je nejčastější zaokrouhlování na dvě desetinná místa**, avšak z tohoto pravidla existují výjimky. Např. není vždy nutné zaokrouhlovat na dvě desetinná místa procenta, vystačíme-li si z logiky věci s jedním či dokonce s žádným (např. máme-li v souboru 50 osob a chceme procentuálně vyjádřit počet mužů). Naopak, vyžaduje-li kontext vyšší přesnost, můžeme standardně zaokrouhlovat na tři desetinná místa.

Zvláštní pravidla platí pro psaní **p-hodnot**. Ty se vždy **zaokrouhlují na tři desetinná místa**. P-hodnoty rovněž uvádíme přesně, a to i v případě, že stanovenou hladinou α je 0,05 nebo 0,01. Pouze v případě, že je p-hodnota menší než 0,001, uvádíme $p < 0{,}001$; toto platí i v případě, že p-hodnota hodnotu 0,001 podkročí jen o několik desetitisícin, takže kdybychom aplikovali zaokrouhlování na tři desetinná místa, výsledek by byl přesně 0,001. Pokud dojde k situaci, že p-hodnota skutečně je přesně 0,001, pak pochopitelně píšeme $p = 0{,}001$, nikoli $p < 0{,}001$.

Při psaní práce v češtině používáme desetinné čárky, nikoli desetinné tečky, jako je tomu v angličtině. Rovněž na rozdíl od angličtiny není v češtině přípustné před desetinnou čárkou neuvést žádné číslo, což v angličtině signalizuje hodnotu 0 (např. v angličtině lze napsat .38, v češtině však píšeme 0,38).

Existuje řada doporučení, kdy psát čísla číslovkou a kdy je vypsat slovem. Za závazné však považujeme jen jedno, a to začíná-li věta číslem. Následující příklad ilustruje pravidla pro psaní čísel v odborném textu:

```
Z 200 osob ve výzkumném souboru 40 (20 %) vyjádřilo souhlas
s účastí. Tři osoby z těchto 40 byly vyřazeny, protože
```

[8] Příslušné makro lze stáhnout například zde: dostal.vyzkum-psychologie.cz/soubory/mezery.html. Ve Wordu klikněte na Zobrazení – Makra. Napište jméno („mezery“) a klikněte Vytvořit. Nahraďte skript začínající „Sub mezery()“ textem zkopírovaným ze stránek. Zavřete editor maker a znovu klikněte na Makra, vyberte makro „mezery“ a klikněte Spustit. Text si po strojovém zásahu zkontrolujte.

```
nesplňovaly požadavek na 3letou pracovní zkušenost
v pedagogickém prostředí. U zbylých 37 osob jsme srovnali
výkon v testu mezi muži a ženami, mezi nimiž jsme nalezli
signifikantní rozdíl, t(35) = 5,86, p < 0,001.
```

Výčty. Výčty (a potažmo číslované seznamy) bývají na typografickou úpravu náročnější, než se může zprvu zdát. Výčty lze psát ve dvou formách – jako výčet v souvislém textu nebo jako formátovaný číslovaný nebo nečíslovaný seznam. První formu lze použít, pokud výčet není dostatečně důležitý na to, abychom mu věnovali mnoho prostoru na stránce, pokud si z nějakého důvodu nepřejeme přerušit tok myšlenek čtenáře, nebo pokud by hrozila významová nejednoznačnost. V takovém případě píšeme seznam souvisle a každý bod jen označíme číslem v závorce, takto:

```
Podle Johna Kihlstroma má vědomí dvě základní funkce:
(1) sledování (monitoring) a (2) ovlivňování (controlling)
sebe nebo okolí.
```

V případě, že číslovaný seznam budeme uvádět ve formátované podobě, pak píšeme každý prvek na novém řádku. Takovýto postup je zpravidla přehlednější, a proto se hodí na delší seznamy. I v takovém případě bychom však měli se sdělením zacházet, jako bychom je psali v souvislém textu – neměli bychom tedy např. opomíjet interpunkci (v příkladu níže si povšimněte interpunkce a spojky *a* u předposledního bodu):

```
Mentální retardace se podle MKN-10 dělí podle stupně
závažnosti na:
   1. lehkou (IQ 50–69),
   2. střední (IQ 35–49),
   3. těžkou (IQ 20–34) a
   4. hlubokou (IQ nižší než 20).
```

Jak bylo uvedeno, zmiňovaná pravidla jsou pouze výběrem z těch, v nichž studenti dělávají často chyby. Cílem této kapitoly je ukázat, že formální kontrola textu by se neměla omezovat jen na gramatickou správnost, ale také na správnost typografickou.

2.3 Tabulky a obrázky

Téměř v každé práci je místy vhodné do textu zařadit nějaký grafický prvek, který čtenáři pomáhá se zorientovat v prezentovaných datech, popisovaném postupu apod. V tomto manuálu budeme tyto grafické prvky dělit do dvou kategorií: (1) **tabulky** zahrnující všechny tabelární přehledy, shrnutí výsledků apod. a (2) **obrázky** zahrnující ilustrace, grafy, schémata apod. Všechny tabulky a obrázky by měly být číslovány, aby bylo možné se na ně jednoznačně odkazovat v textu. Tabulky a obrázky číslujeme zvlášť; tj. pokud práce obsahuje dvě tabulky a dva obrázky, pak je označujeme jako Tabulka 1, Tabulka 2, Obrázek 1 a Obrázek 2. U každého grafického prvku se vždy ujistěte, že na něj v **textu existuje odkaz**; tabulky a obrázky, na které v textu neodkážeme, obvykle čtenáře matou, protože z jejich obsahu není vždy jasné, ke které informaci v textu se vztahují, i když samy o sobě jsou srozumitelné. Grafický styl

tabulek a obrázků by měl být v celé práci jednotný (písmo a velikost textů, barevná paleta atd.). Jak jsme již uvedli výše, font volíme stejný jako je ve zbytku textu, případně pro tabulky a grafy zvolíme odlišný font a ten používáme konzistentně napříč celou prací. Velikost písma v tabulkách a grafech může být menší než ve zbytku práce, ale ne menší než 8 bodů. Grafické prvky zarovnáváme na střed stránky. Je-li grafický prvek širší než stránka, umístíme jej naležato hlavou doleva.

Každý grafický prvek musí obsahovat **popisek**, který uvádíme nad ním, a případně **vysvětlivku** s doplňujícími informacemi, kterou naopak píšeme pod prvkem. Je-li grafický prvek umístěn naležato, změní svou orientaci a polohu i popisek, případně vysvětlivka. Popisek i vysvětlivku zarovnáváme do bloku (případně doleva) bez odsazení prvního řádku s jednoduchým formátováním. Popisek nad prvkem musí obsahovat: (1) označení, zda jde o tabulku či obrázek, (2) číslo a (3) název. Za názvem nepíšeme tečku. Vysvětlivka je volitelná, tj. nemusí být přítomna, a měla by poskytnout stručné objasnění obsahu grafického prvku. Vysvětlivku lze také uvést slovem, které vysvětluje její přítomnost (např. „Pozn.:“ nebo „Zdroj:“). Obrázky mohou být doplněny legendou umístěnou přímo uvnitř obrázku, např. pro vysvětlení barev užitých v grafu nebo tvarů a čar ve schématu. Použití grafického prvku (v tomto případě grafu) ilustruje následující příklad:

U skupin vysokoškoláků dle studovaného oboru byl vypočítáno T-skóre jednotlivých škál inventáře NEO-FFI. Při výpočtu bylo zohledněno pohlaví a věk účastníků výzkumu tak, aby nerovnoměrné zastoupení mužů a žen, respektive různě starých studentů nezkreslovalo výsledky. Takto získané osobnostní profily znázorňuje obrázek 1.

Odkaz na graf v textu

Obrázek 1: Průměrné osobnostní profily dle oboru studia

Samotný graf

Popisek grafu

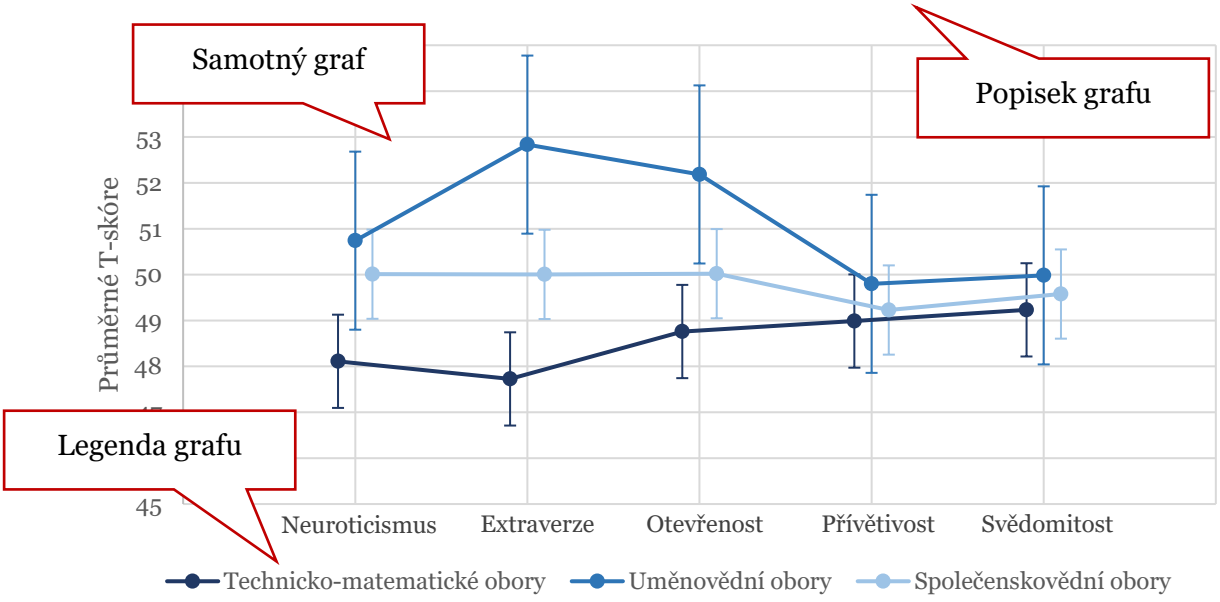

Legenda grafu

Pozn.: Chybové úsečky označují 95% interval spolehlivosti.

Vysvětlivka s doplňující informací (nepovinná)

Pište lépe

Je dobrou praxí tvořit grafické prvky, jejich popisky a vysvětlivky tak, aby dávaly smysl i při prezentaci mimo text. Pokud tedy tvoříte např. tabulku a popisek k ní, ujistěte se, že tabulka s popiskem bude srozumitelná i v případě, že byste ji z dokumentu vyňali a poslali kamarádovi bez jakéhokoli dalšího vysvětlení.

Dovolíme si také jedno doporučení k obsahu grafů a tabulek. Je velmi nevhodné (resp. některé normy přímo zakazují) duplikovat v textu informace, které už jsou obsaženy v grafu nebo v tabulce. Je samozřejmě v pořádku uvést komplexní výsledkovou tabulku a v textu okomentovat, které výsledky jsou statisticky významné, nebo vytvořit přehledovou tabulku s kvalitativními výpověďmi a v textu uvést příklad. Je však nesmyslné vytvářet tabulku či graf, a všechny obsažené informace znovu zopakovat v textu. Takovéto nadbytečné grafické prvky čtenáře matou a ruší, a proto doporučujeme se duplikování informací zcela vyhnout.

2.3.1 Formát tabulek

Tabulky pomáhají čtenáři zorientovat se ve větším množství dat, ať už kvantitativních nebo kvalitativních, a mnohdy jde o stěžejní způsob prezentace výsledků. V této kapitole popíšeme, kdy tabulku použít a jak by měla vypadat, aby byla čtenáři srozumitelná.

Sdělujeme-li v textu jakékoli údaje, vhodný způsob jejich prezentace závisí na jejich množství. Chceme-li čtenáře upozornit jen na malé množství hodnot (např. při porovnání dvou průměrů), pak není třeba vytvářet tabulku či dokonce graf – stačí hodnoty vypsat a případně doplnit vhodným statistickým testem. Je-li hodnot více, je vhodné je vypsat do tabulky – to platí např. pro přehled kódů v kvalitativním výzkumu, prezentaci popisných statistik nebo třeba souhrn výsledků komplexnějších statistických metod, jako je ANOVA či regresní analýza. Mějte na paměti, že ne všechny tabulky je třeba uvádět přímo v textu. Slouží-li tabulka jen pro účely doplnění, nebo je-li tabulka extrémně rozsáhlá, doporučujeme ji vložit do příloh a v textu na ni jen odkázat.

Stejně jako pro všechny grafické prvky, i pro tabulky platí, že by měly být opatřeny popiskem, případně vysvětlivkou, byť jejich obsah může být sám o sobě srozumitelný. Písmo v tabulkách musí být celou prací jednotné – buď může jít o stejné písmo jako používáme v odstavcích (případně zmenšené o jeden či dva body) nebo speciálně zvolený font pro tabulky a grafy. Formát ohraničení buněk v tabulce je na rozhodnutí autora, důrazně však doporučujeme držet se norem APA, které stanovují, že v tabulkách neděláme žádné vertikální linie, pouze horizontální, a ty používáme pouze na horním a dolním okraji tabulky a k oddělení hlavičky od těla tabulky, popř. oddělení jednotlivých sekcí v těle tabulky (*Publication manual of the American Psychological Association, 7th ed.*, 2020).

První řádek tabulky se označuje jako hlavička (nebo také záhlaví) a obsahuje jasné označení jednotlivých sloupců; nezapomeňte, že i první sloupec by měl být v hlavičce označen, i když se to někdy jeví jako nedůležité. V některých případech je třeba vytvořit hlavičku tvořenou více než jedním řádkem. To obvykle děláme, když se nám text nevejde do jednotlivých sloupců a musíme jej zalomit, popř. pokud tvoříme hierarchickou hlavičku v kategorizovaných tabulkách (viz příklad níže). Řádkům pod hlavičkou se říká tělo tabulky; to obsahuje data, která chceme

čtenáři prezentovat. Tělo tabulky lze dále rozdělit do segmentů, které obvykle oddělujeme horizontální linií. Kromě velkých segmentů lze také tělo tabulky dále organizovat odsazením popisků v prvním sloupci. Zde je příklad kategorizované tabulky s popisnými statistikami, kde pracujeme se složitější organizací dat:

Tabulka 2: Četnosti preferované hudby, kuchyně a sportu u městského a venkovského obyvatelstva

Oblíbené prvky životního stylu	Celkem	Ve městech			Na venkově		
		Muži	Ženy	Celkem	Muži	Ženy	Celkem
Hudba							
rock	101	39	18	57	21	23	44
pop	95	30	18	48	10	37	47
klasika	101	20	36	56	28	17	45
jazz	73	22	22	44	16	13	29
jiná	123	31	37	68	30	25	55
Celkem	493	142	131	273	105	115	220
Kuchyně							
česká	103	24	30	54	36	13	49
francouzská	140	23	38	61	45	34	79
italská	74	24	21	45	11	18	29
čínská	71	24	15	39	12	20	32
jiná	105	47	27	74	1	30	31
Celkem	493	142	131	273	105	115	220
Sport							
běh	114	40	38	78	25	11	36
plavání	100	31	13	44	22	34	56
výkonové sporty	103	40	21	61	13	29	42
jiná	176	31	59	90	45	41	86
Celkem	493	142	131	273	105	115	220

Pozn.: Uvedené četnosti jsou získány po vyřazení 47 participantů, kteří nesplnili vstupní kritéria.

Tabulky se hodí nejen pro prezentaci kvantitativních dat, ale také dat kvalitativních. Např. při prezentace výsledků rozhovorů typicky do tabulek organizujeme kódy a příklady výpovědí respondentů. Zde je příklad jednoduché kvalitativní tabulky:

Tabulka 3: Strategie zvládání stresu před zkouškou u studentů VŠ

Strategie zvládání	Příklady výroků	Typická u oboru
Rozptýlení pozornosti	„Někdy si řeknu ‚A víš co, kašlu na to.' a pustím si seriál. Za dvacet minut si odpočinu a můžu pokračovat v učení."	psychologie
	„Osobně se nedokážu učit celý den v kuse. Občas prostě potřebuju, víš co, vypnout. Tak jdu prostě ven, odložím učení, jdu ven, projdu se. A pak se zase začnu učit."	
Sebeodměňování	„Mně pomůže, když mám při učení něco, na co se můžu těšit. Třeba pokaždé, když se naučím otázku, si dám kousek čokolády."	pedagogika
	„Dávám si časový interval, třeba půl hodiny, a pokud za tu půlhodinu stihnu otázku, dovolím si pak třeba deset minut chatovat s ostatními."	
Organizace času	„Já bych to nezvládala, kdybych se to měla naučit všechno najednou. Takže to dělám tak, že každý den mám časový okna, kdy se učím, a jinak dělám jiný věci."	aplikovaná ekonomie
	"Já jsem člověk, co potřebuje řád, takže mám v diáři rozkouskovaný den. Od devíti do dvanácti učení, pak hodinu oběd, od jedné do tří učení, pak relax, a od pěti si to všechno zopakuju."	

Pište lépe

Byť v tomto manuálu zarovnání dat v tabulce pevně nestanovujeme, dovolíme si předložit několik doporučení. Textová data, např. názvy proměnných nebo příklady kvalitativních výpovědí, doporučujeme zarovnávat doleva. Naopak číselné hodnoty doporučujeme zarovnávat doprava, jelikož tak zajistíme, že desetinné čárky budou uvedeny pod sebou a usnadní tak čtenáři rychlou orientaci. Zarovnání na střed je vhodné hlavně pro popisky sloupců v záhlaví.

V obsáhlejších tabulkách občas narazíme na problém nedostatku sloupců, a potřebujeme proto počet sloupců snížit. Jeden způsob, jak to provést bez odstraňování dat z tabulky, je sloučení některých hodnot ze samostatných sloupců do jednoho – typicky toto děláme při uvádění horní a dolní hranice konfidenčního intervalu, což jsou dvě hodnoty, které však lze smysluplně uvést v jednom sloupci do společné hranaté závorky, např. [-0,48, 0,56]. Podobně lze do závorky připojit třeba počet stupňů volnosti nebo p-hodnotu k hodnotě testového kritéria, směrodatnou odchylku k průměru atd.

2.3.2 Formát obrázků

Obrázky (angl. figures) slouží čtenáři ke snazší orientaci v problémech, postupech a výsledcích, které v textu prezentujeme. Mezi obrázky řadíme fotografie, nákresy, schémata, grafy atd. V této kapitole se budeme věnovat fotografiím, nákresům a schématům. Grafy si zaslouží zvláštní pozornost, a tak jim věnujeme samostatnou podkapitolu 2.3.3.

Fotografie zpravidla vkládáme do textu, abychom čtenáři umožnili si udělat názornou představu o použitých materiálech, experimentální situaci nebo třeba uspořádání místnosti při studii. Fotografie mohou být barevné i černobílé; je-li však fotografie barevná, měli bychom si nechat práci vytisknout barevně, popř. se ujistit, že barevná fotografie bude stále srozumitelná, i když by byla práce vytištěna černobíle (což samozřejmě platí pro jakékoli obrázky). U fotografií je také třeba dbát na **dostatečnou kvalitu**. Fotografie doporučujeme pořizovat kvalitním fotoaparátem (za kvalitní lze však v dnešní době považovat i celou řadu mobilních telefonů). Na zachování kvality fotografie (potažmo jakéhokoli jiného obrázku, a to včetně grafů) je však třeba dbát i při vkládání do textového editoru. Většina textových editorů, jako např. MS Word, totiž automaticky vložené obrázky komprimuje a snižuje tak jejich kvalitu. Konkrétně v MS Word tomu zabráníme tak, že otevřeme okno „Možnosti“, klikneme na záložku „Upřesnit“ a v ní zaškrtneme políčko „Nekomprimovat obrázky v souboru“. Jiné textové editory zpravidla disponují podobnou možností. Zde je příklad použití fotografie:

Obrázek 2: Příklad fotografie hodnocené jako „pozitivní“

Zdroj: vlastní fotografie

Nákresy myslíme rukou nebo na počítači vytvořené obrázky, kterými zjednodušenou formou ilustrujeme nějaký aspekt našeho výzkumu, přičemž tolik nezáleží na vizuálních detailech. Typicky jsou nákresy užitečné při popisu experimentálních postupů, kdy čtenáři názorně ilustrujeme, jaké situaci byli participanti vystaveni. Zde je příklad nákresu:

Obrázek 3: Nákres experimentální situace při úloze A

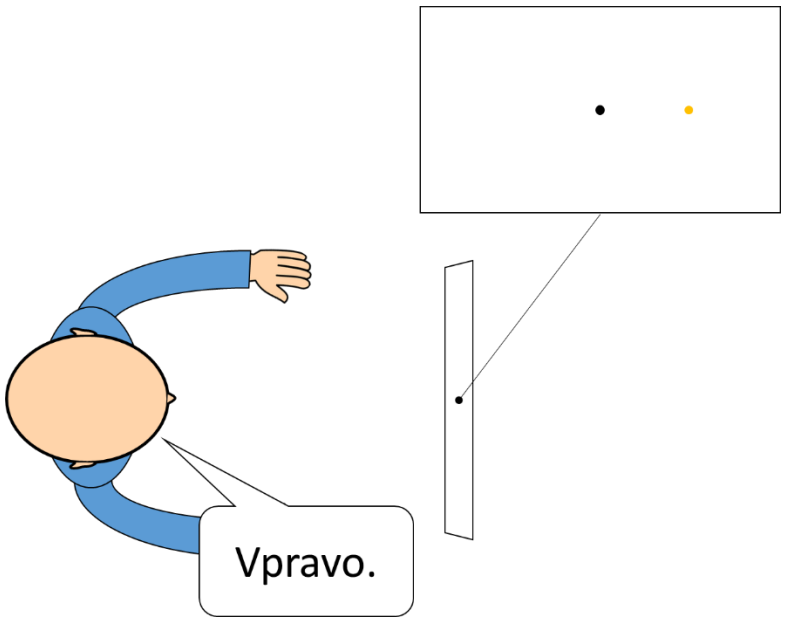

Pozn.: Účastník má za úkol sledovat černý bod na obrazovce a čekat na probliknutí žluté tečky. Jakmile se žlutá tečka objeví, participant uvede, na které polovině obrazovky ji zaznamenal.

Schémata zpravidla slouží k názorné ilustraci procesu nebo třeba složitých vztahů mezi proměnnými. Schémata jsou velmi užitečná při prezentaci výsledků kvalitativních výzkumů, kde můžeme naznačit vztahy mezi nalezenými kódy. Kromě toho můžeme mezi schémata zařadit třeba i vývojové diagramy, např. pro znázornění složitějšího procesu náboru a

vyřazování participantů. Zde je příklad schématu znázorňujícího vztahy nalezené v rámci fiktivního kvalitativního výzkumu:

Obrázek 4: Interakce v rámci zkoumané dysfunkční rodiny

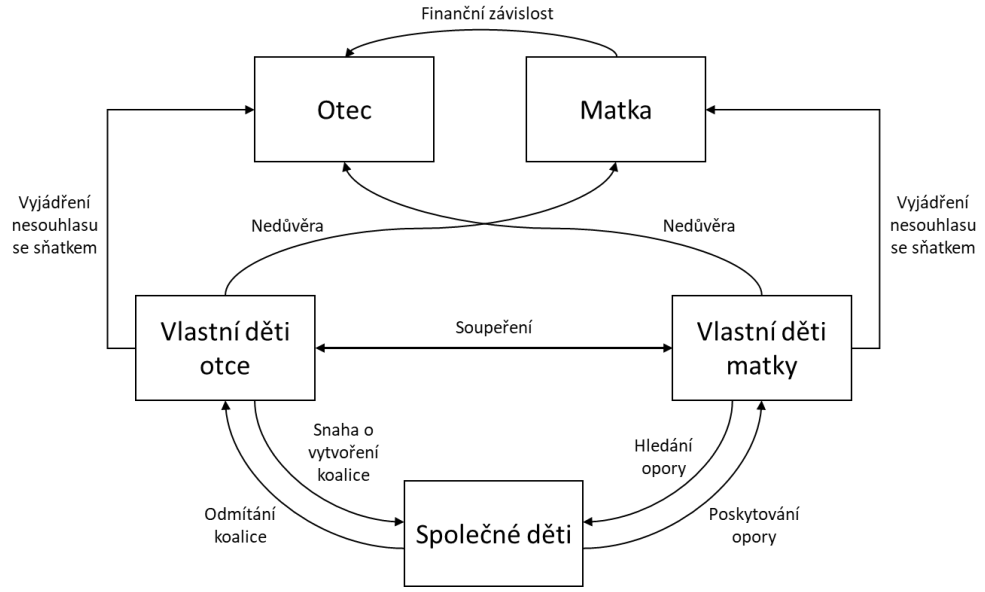

Pokud jsme obrázek (případně jiný element) přejali z jiného díla, musíme jej opatřit informací o zdroji stejným způsobem, jako když citujeme cizí texty (viz kapitola 8.4). Typicky tak děláme hned pod obrázkem, buď s poznámkou „Zdroj:“ nebo podrobněji, např. „Přejato z Dostál & Dominik, 2021, upraveno.“

2.3.3 Formát grafů

V podkapitole 2.3.1 jsme si ukázali, že větší množství dat se vyplatí nevypisovat v textu, ale prezentovat je v přehledné tabulce. Může se však stát, že dat je příliš mnoho a jsou příliš složitá i na tabulku – v takovém případě data vkládáme do grafů, které nabízejí více možností, jak velké množství dat zobrazit přehledněji, popř. jak nechat argument, který chceme daty ukázat, snadněji vyniknout. Grafy se zpravidla používají pro shrnutí kvantitativních údajů, jako je znázornění vztahu mezi dvěma proměnnými, četnosti nějakého jevu nebo třeba velikosti rozdílu mezi statistickými hodnotami. S pomocí dobrého grafu můžeme komunikovat informace nesrovnatelně atraktivnějším a srozumitelnějším způsobem než tabulkou. Způsobů vizualizace dat existuje nepřeberné množství, v této práci demonstrujeme jen několik nejpoužívanějších z nich[9].

Pro **vyjádření četnosti** se zpravidla používají **grafy sloupcové**, méně často **koláčové** (někdy také označované jako výsečové). Ve sloupcových grafech obvykle prezentujeme četnosti

[9] Největším limitem při tvorbě grafů je pro studenty vedle jejich fantazie i použitý software. Velmi pěkné grafy lze připravit v programech Excel nebo Statistica. Opravdovou svobodu při tvorbě grafů však získáme až s pokročilejšími editory, např s R. Ukázky grafů, které lze v tomto programu s pomocí knihovny *ggplot2* vytvořit, jsou například na webu www.r-graph-gallery.com spolu s řadou zajímavých postřehů k vizualizaci dat obecně. Užitečnou alternativou ke knihovnám v programu R jsou také knihovny *matplotlib* a *seaborn* pro programovací jazyk Python. Řadu komentářů k logice tvorby grafu shrnuje článek autorů Hehman & Xie (2021) dostupný na adrese doi.org/10.1177/25152459211045334.

v nějakých skupinách, např. kolik osob ve výzkumném souboru dosáhlo kterého stupně vzdělání. Není neobvyklé, že sloupcové grafy se dále kategorizují, např. chceme-li ukázat rozdíl v distribuci vzdělání mezi muži a ženami. Zde je příklad takovéhoto kategorizovaného sloupcového grafu:

Obrázek 5: Rozložení výzkumného souboru podle pohlaví a stupně vzdělání

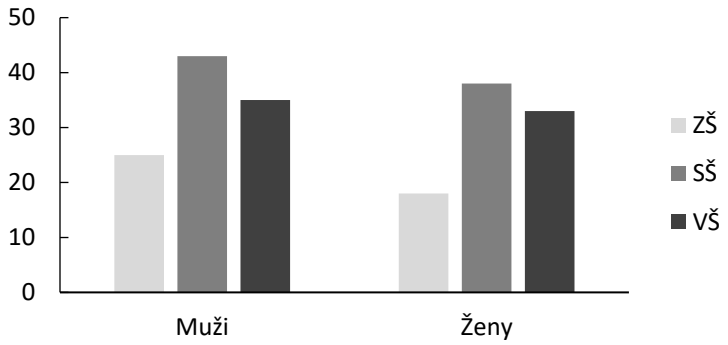

Pozn.: Graf znázorňuje, kolik osob spadá do dané kategorie nejvyššího dosaženého vzdělání v závislosti na pohlaví.

Koláčové grafy jsou méně obvyklé a také méně doporučované, avšak jejich použití má smysl, pokud se snažíme znázornit, jak velkou část velkého celku tvoři jednotlivé kategorie. Pokud chceme např. znázornit, že z celkového počtu 156 dotázaných rodin 42 rodin uvedlo, že nemají žádné děti, použitím koláčového grafu dáme zároveň jasně najevo, že jde přibližně o čtvrtinu souboru. Koláčové grafy však neposkytují tak přesnou grafickou informaci jako grafy sloupcové. Zde je příklad koláčového grafu:

Obrázek 6: Rozdělení rodin ve výzkumném souboru podle počtu dětí

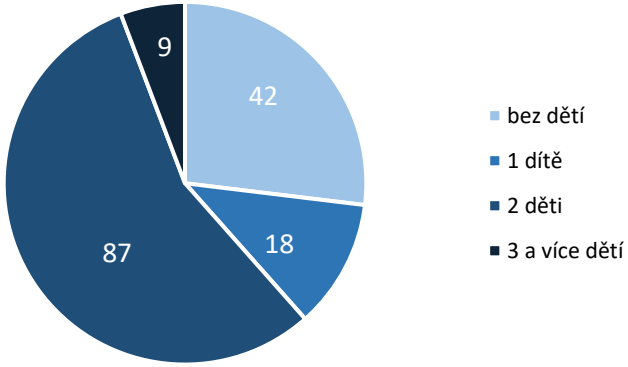

Pište lépe

Sloupcové i jiné grafy občas studenty svádějí k používání estetických 3D efektů. Obecně se užívání grafů s 3D efektem nedoporučuje, a to hlavně proto, že vnímaná hloubka obrazce v grafu může v některých případech zkreslovat informace, a to zvláště je-li do 3D efektu zakomponována také perspektiva. Důrazně doporučujeme **grafy s 3D efekty nepoužívat**. To však samozřejmě neplatí pro grafy, v nichž přidání třetího rozměru přinese smysluplnou informaci, např. při naznačení vztahu mezi třemi proměnnými. Ujistěte se však, že takovýto trojosý graf je srozumitelný a zda jej nelze zobrazit jednodušeji, třeba za použití barevné škály.

Histogram je speciální případ sloupcového grafu, kde se na ose y nachází četnost (tak jako ve sloupcovém grafu na obrázku 5), avšak na osu x vynášíme číselné intervaly. V takovém případě čtenáři předáváme informaci, jako např. kolik osob se nachází ve věku 21–25 let, kolik ve věku 26–30 let atd. Histogramy zpravidla používáme pro ilustraci, jaké rozdělení má určitá proměnná. Nezapomeňte, že je zvykem v histogramu nedělat mezery mezi sloupci, kdežto v běžném sloupcovém grafu mezery děláme. Toto je příklad histogramu:

Obrázek 7: Zastoupení věkových kategorií ve výzkumném souboru

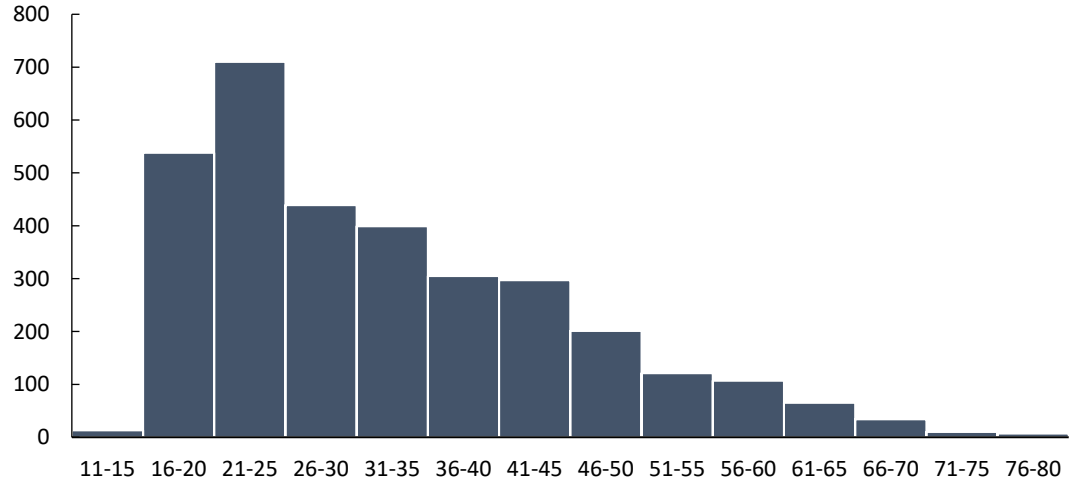

Pozn.: Dva respondenti, kteří uvedli nesmyslnou hodnotu věku vyšší než 100 let, nejsou zobrazeni.

Pro **vyjádření rozdílu v metrické proměnné** (např. rozdílu v životní spokojenosti mezi dvěma skupinami) jsou doporučeny **grafy bodových odhadů s konfidenčními intervaly** nebo **krabicové grafy** (tzv. box-plots). Grafy bodových odhadů se nejčastěji používají při reportování výsledků analýzy rozptylu nebo lineární regrese s kategoriálními prediktory; tedy obvykle tam, kde mezi sebou parametrickými metodami srovnáváme skupiny. Software Statistica takovéto grafy nabízí automaticky jako grafy první volby, pokud je prováděna ANOVA nebo lineární regrese. Největší předností grafů bodových odhadů je, že díky znázornění konfidenčních intervalů si poučený čtenář dovede udělat představu o signifikanci výsledků, aniž by musel číst zbytek textu. Navíc se tento typ grafu hodí pro znázornění změny

metrické proměnné v čase, např. při hodnocení účinnosti intervence. Nezapomeňte, že při prezentaci tohoto typu grafu je nutno informovat čtenáře, co chybové úsečky označují – může jít o konfidenční interval (uveďte také hladinu významnosti, ze které byl spočítán), ale také o směrodatnou odchylku nebo standardní chybu měření. Typický graf bodových odhadů vypadá takto:

Obrázek 8: Graf vývoje životní spokojenosti v rámci studie

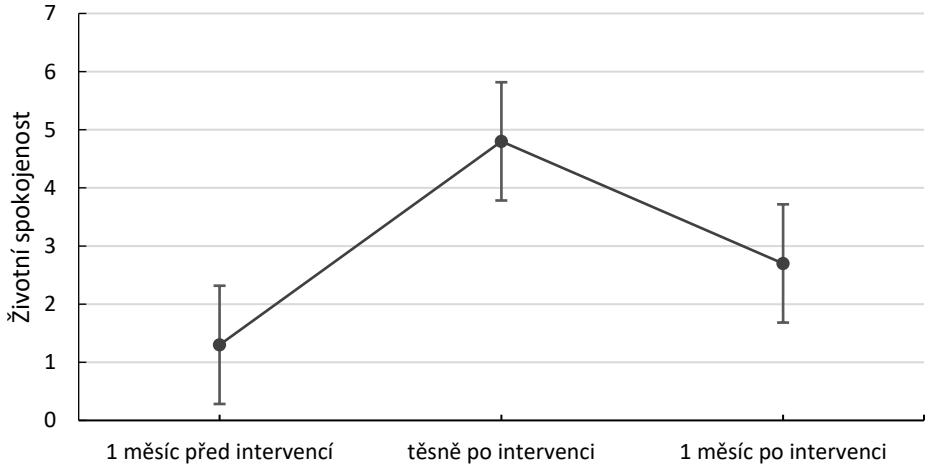

Pozn.: Životní spokojenost byla měřena dotazníkem vlastní konstrukce. Úsečky označují 95% konfidenční interval.

Krabicové grafy jsou rovněž vhodné pro meziskupinové srovnání v metrické proměnné. Výhodou krabicových grafů je, že díky většímu množství obsažených informací (obvykle mediánu, mezikvartilovém rozpětí, nejvyšší a nejnižší neodlehlé hodnotě, outlierech a extrémech) dávají poučenému čtenáři rámcovou informaci i o tvaru rozdělení zkoumané veličiny; hodí se proto zejména při použití mnoha neparametrických statistik. Software Statistica nabízí krabicový graf jako graf první volby u t-testu a Mannova-Whitneyho U-testu, ačkoli u těch nabízí jen velmi základní možnosti. Detailnější krabicové grafy lze v softwaru Statistica vytvořit v záložce Graphs. Takto vypadá srovnání dvou skupin formou krabicového grafu:

Obrázek 9: Graf rozdílu v počtu přečtených knih za rok mezi žáky škol bez programu pro podporu čtenářských dovedností a s tímto programem

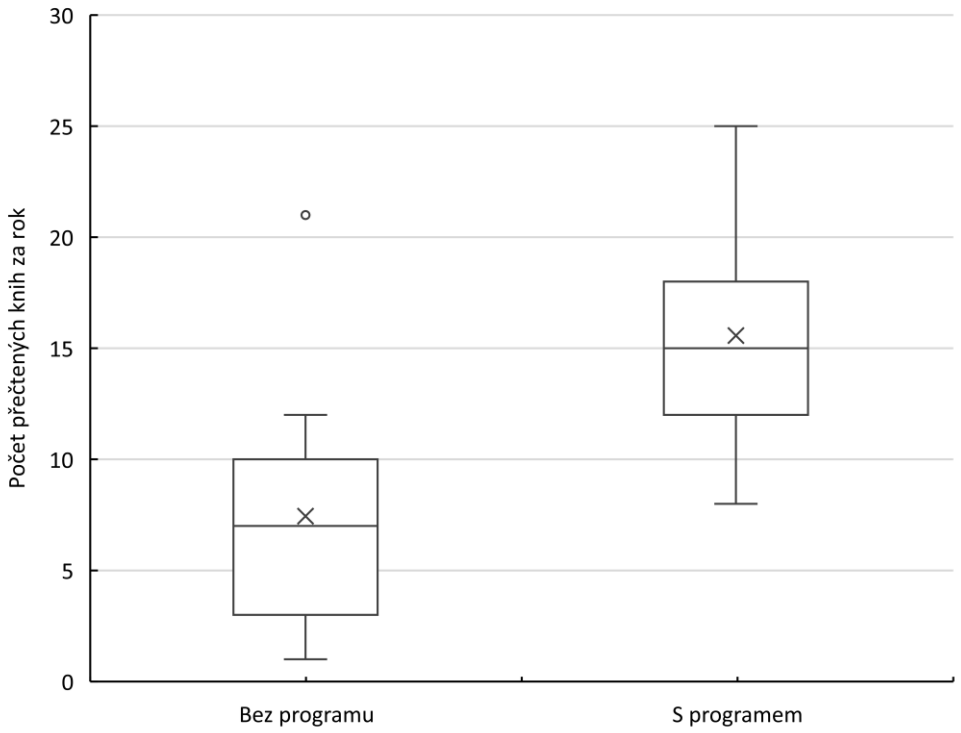

Pozn.: Vodorovná přímka v grafu označuje medián, křížek průměr, box mezikvartilové rozpětí, úsečky rozmezí neodlehlých hodnot a kroužek odlehlou hodnotu.

Pro znázornění vztahu (korelace) mezi proměnnými se nejčastěji užívá **bodový graf (scatterplot)**. Ve scatterplotu vynášíme hodnoty jedné proměnné na osu x a hodnoty druhé proměnné na osu y. Každé pozorování je tak reprezentováno jednou tečkou. Často se data prokládají regresní přímkou nebo křivkou, která dokresluje vztah mezi proměnnými. Takto vypadá běžný scatterplot:

Obrázek 10: Graf vztahu konzumace čokolády a prožívaného štěstí

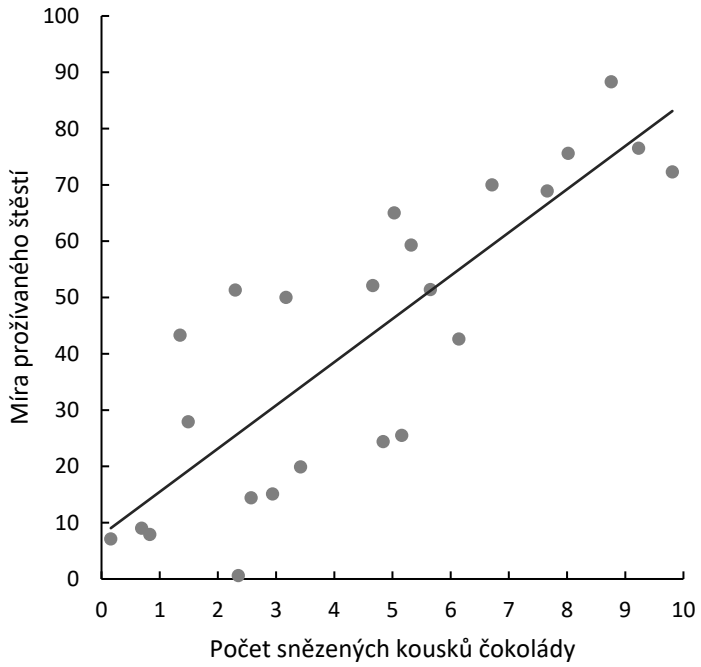

Pozn.: Hodnoty na ose x vyjadřují, kolik kousků čokolády proband snědl, hodnoty na ose y vyjadřují subjektivně hodnocnou míru štěstí s pomocí dotazníku vlastní konstrukce.

Pište lépe

Říká se, že dobrým ukazatelem, že ovládáte statistický software, je, když čtenář nepozná, v jakém programu jste grafy vytvořili. Aplikace jako Statistica, SPSS nebo i MS Excel (v němž jsme mimochodem vytvořili grafy uvedené v této podkapitole) mají velké množství možností pro formátování grafů, které vám je pomohou upravit tak, aby vypadaly profesionálně.

S tím samozřejmě souvisí otázka, jak by měl „profesionální graf“ vypadat. Ačkoli neexistuje zaručený recept, v odborných textech dobře působí střídmost, tedy co nejméně zbytečných linií (proč by měl být graf v rámečku?) a co nejméně použitých barev (proč by měl mít graf pozadí?).

Když už jste spokojeni s tím, jak máte graf hezký, určitě stojí za to se ujistit, že hezký také zůstane. Pokud graf z externího programu (např. ze softwaru Statistica) vykopírujete funkcí PrintScreen, drasticky snížíte jeho kvalitu, což se projeví při tisku práce nehezky rozmazanými konturami nebo chybějícími liniemi. Správný postup při exportu ze Statisticy je kliknout na graf pravým tlačítkem myši a kliknout na „Save Graph“; v následujícím okně je pak třeba zvolit vyšší hodnotu DPI, která udává kvalitu výsledného obrázku (čím vyšší, tím kvalitnější, ale také objemnější, obrázek bude). Ideální hodnota DPI pro tisk práce je 600 DPI.

2.4 Práce v cizím jazyce

Oficiálním jazykem magisterských, bakalářských i většiny doktorských studijních programů vyučovaných na Katedře psychologie FF UPOL je čeština. Obecně však platí výjimka pro studenty ze Slovenska – **čeština může být volně zaměněna se slovenštinou**.

Zejména pro studenty, kteří mají ambice pokračovat ve studiích nebo v profesní dráze v zahraničí, bývá výhodné psát svou kvalifikační práci v angličtině. Je-li toto váš případ, rozhodně zvažte cizojazyčnou práci – česky psaná stať vám velkou službu v zahraničí neudělá.

Určitou překážkou je to, že žádná norma tuto možnost nespecifikuje. Volba cizího jazyka je nicméně tolerována, pokud vezmete na vědomí následující body.

- O volbě cizojazyčné práce musí být předem informován vedoucí práce a musí souhlasit.
- Cizojazyčné diplomové práce musí získat výjimku udělenou děkanátem FF, cizojazyčné disertace výjimku udělenou oborovou radou. V obou případech se obraťte na tajemnici katedry, která vám pomůže formulovat žádost.
- Cizím jazykem se v současnosti rozumí pouze angličtina. Pro jiné jazyky by bylo obtížné sehnat komisi k realizaci obhajoby.
- Posudky oponentů i vedoucího můžou být psané česky nebo anglicky (zejména v případě zahraničních oponentů či vedoucího).
- Obhajoba probíhá v českém jazyce. Výjimkou je situace, kdy je přítomen zahraniční oponent/vedoucí – tehdy je jazyk obhajoby řešen individuálně.

Volba angličtiny s sebou přináší různé formální změny neslučitelné s některými doporučeními v tomto manuálu (např. malé odlišnosti v užití citačního aparátu, značení tabulek a obrázků, psaní desetinných teček a jiné). Kdekoli narazíte na takovýto nesoulad, použijte Publikační manuál Americké psychologické asociace (*Publication manual of the American Psychological Association, 7th ed.*, 2020), který velmi podrobně ošetřuje v podstatě libovolnou situaci, a z nějž jsme při tvorbě tohoto manuálu do velké míry vycházeli.

2.5 Tisk diplomové práce

Kvalifikační práce vážeme do pevných desek[10]. Na tyto desky necháme vysázet shora **název vysoké školy a fakulty**, **o jaký druh práce jde**, **rok**, ve kterém byla odevzdána, a **jméno jejího autora**. Další informace, jako je například znak univerzity, na desky umisťovat nemusíte. U svého jména můžete uvést akademický titul. Musí však jít o titul, který již reálně máte, nikoli ten, co obdržíte, pokud při obhajobě uspějete.

Nabídka služeb spojených s tiskem diplomových prací je zejména ve studentském městě, jakým je Olomouc, poměrně široká. Namátkou zmiňme například možnost nechat si vyrobit desky předem a pak pouze dodat dokument, který má být do nich svázán (tato možnost ušetří čas a často i peníze), dále expresní vazbu v řádu jednotek hodin (ušetří čas, však rozhodně ne peníze ani nervy) anebo třeba možnost vazby do desek s graficky zajímavým designem, které

[10] Z důvodů udržitelnosti se nejspíš již od školního roku 2022/2023 upustí od tisku diplomových prací a budou se odevzdávat pouze elektronicky. Ujistěte se, že pracujete s nejnovější verzí manuálu, která aktuální situaci reflektuje.

mezi jednotvárnými diplomkami ve standardních deskách jistě vyniknou (je nutno řešit s předstihem a připlatíte si, výsledek je však často překvapivě vzhledný).

Kvalifikační práce je možné tisknout jak jednostranně, tak oboustranně. **Preferovaný je však jednostranný tisk**. Oboustranný tisk doporučujeme zvolit výhradně v případech, kdy je dílo tak rozsáhlé, že by manipulace s ním nebyla pohodlná, kdyby bylo vytištěné jednostranně. Ještě upozorněme na to, že jednostranně a oboustranně tištěné práce se liší v odsazení textu (viz kapitola 2.2.1). Musíme si proto jednu z možností vybrat dříve, než práci odevzdáme do STAGu. Tiskneme na standardní bílý kancelářský papír s gramáží 80 g/m^2.

Silně doporučeno je práci tisknout z formátu pdf (ideálně přesně z toho, co jste nahráli do STAGu), nikoli například z docx. Zajistíte tak, že dokument bude mít stejné rozložení jako ve vašem počítači.

Vnitřní norma FF UP k provedení Studijního a zkušebního řádu UP vysloveně studentovi ukládá spolu s vytištěnou prací odevzdat i **její plný text ve formátu pdf na nosiči CD nebo DVD**. Studenti toto obvykle řeší tak, že na vnitřní stranu desek jednoho nebo všech výtisků nechají umístit kapsičku, do které nosič vloží (toto nicméně není vysloveně požadováno). Na nosič můžete nahrát i další soubory (např. data, pokud je chcete a můžete zveřejnit, zdrojové kódy apod.), nicméně v praxi na tom nezáleží – s pravděpodobností hraničící s jistotou odevzdaný disk nikdy nikdo do mechaniky nevloží[11]. Také bývá zvykem na nosič fixem napsat své jméno a rok obhajoby práce.

A Einsteina byste vyhodili taky?

Studenti mají někdy tendenci chápat formální náležitosti (jak ty popsané na předešlých stránkách, tak například ty z kapitoly o práci s citačním aparátem) jako cosi druhotného, méně důležitého. Přece jen jde o „formality" – to důležité jsou prezentované myšlenky. Tato argumentace tu a tam poměrně emotivně vygraduje, zejména na obhajobách prací, které byly zamítnuty právě z důvodu nedostatků ve formálních náležitostech. „*Kdyby sem přišel Einstein nebo jiný génius a předložil svou brilantní disertaci nabitou převratnými myšlenkami, taky by dostal F, jen proto, že svůj text nedal korektorovi, že si značí tabulky po svém a že poněkud neortodoxně nakládá s citačním aparátem?*"

Kvalifikační práce absolventů jsou nejnápadnější vizitkou univerzity – veřejně dostupnou sbírkou dokumentů, které ukazují schopnosti jejích absolventů. Bylo by proto krajně nevhodné, aby tato kolekce vrhala na kvalitu výuky a dodržování elementárních standardů psané komunikace na Univerzitě Palackého špatné světlo. Odpověď proto zní „Ano, i Einstein by dostal F." Takové hodnocení by nevyjadřovalo to, že komise nedokáže ocenit kvalitu díla, ale to, že text je ještě nehotový a před zařazením mezi ostatní práce potřebuje několik nezbytných zásahů. Byla by velká škoda, kdyby toto byl osud zrovna vaší práce – věnujte proto ještě před odevzdáním alespoň jeden den jazykové korektuře (dejte práci někomu přečíst) a důkladné kontrole dalších formálních náležitostí.

[11] Možná vás napadá, že požadavek vypalovat diplomovou práci na CD se doslova minul tisíciletím. Těžko můžeme tento názor rozporovat, naštěstí na kopírce, kde práci budete tisknout, jsou obvykle se stavem věcí obeznámeni, a kuriozní požadavek za několik desetikorun vyřeší.

3 Empirické a teoretické práce

Tradičně rozlišujeme dva typy diplomových prací – práce empirické (neboli výzkumné) a práce teoretické. Obě varianty mají svou strukturu a svá specifika.

3.1 Empirická práce

Kvalifikační práce, kterou označujeme za empirickou, si klade za cíl přinést nové poznání prostřednictvím pozorování a zkoumání okolního světa. Empirická práce dokumentuje realizaci určitého výzkumného projektu, v jehož rámci student obvykle získává data, analyzuje je a vyvozuje z nich nějaké závěry. Empirické práce se skládají z těchto logických celků:

- úvod,
- teoretické ukotvení,
- stanovení výzkumného problému,
- popis realizovaného výzkumu,
- práce s daty a její výsledky,
- diskuse výsledků,
- závěry,
- souhrn.

Tato struktura je závazná, a **každý ze jmenovaných celků musí být v textu zjevně zastoupen** a oddělen od ostatních celků. Názvy konkrétních kapitol a jejich skladba se oproti tomu řídí spíše tradicí a poskytují studentovi značnou míru flexibility. Je zvykem rozdělovat kapitoly empirických prací do dvou oddílů: na **teoretickou část** a **výzkumnou část**. Teoretická část začíná za úvodem a obsahuje kapitoly poskytující teoretické ukotvení. Výzkumná část pak začíná stanovením výzkumného problému a obsahuje popis výzkumného designu, práci s daty a její výsledky, diskusi i závěr. Obvyklou strukturu kapitol empirické výzkumné práce demonstrujme na příkladu práce s názvem *Denní snění a jeho vztah ke kreativitě*:

```
ÚVOD
TEORETICKÁ ČÁST
  1 Denní snění
    1.1 Biologický a kognitivní přístup k dennímu snění
    1.2 Negativní a pozitivní aspekty denního snění
    (…)
  2 Kreativita
    2.1 Definice, teorie a druhy tvořivosti
    2.2 Tvořivé myšlení a řešení problémů
    (…)
  3 Vztah kreativity a denního snění
    3.1 Denní snění a literární tvořivost
    3.2 Denní snění a inkubace
    (…)
```

```
VÝZKUMNÁ ČÁST
  4 Výzkumný problém a cíle práce
  5 Typ výzkumu a použité metody
    5.1 Testové metody
        5.1.1 Dotazník kreativní úspěšnosti (CAQ)
        5.1.2 Inventář témat denního snění (ITDS)
        (…)
    5.2 Hypotézy ke statistickému testování
  6 Sběr dat a výzkumný soubor
    6.1 Etické hledisko a ochrana soukromí
  7 Práce s daty a její výsledky
    7.1 Ověření psychometrických kvalit vybraných metod
    7.2 Regresní analýza a její výsledky
    7.3 Výsledky ověření platnosti statistických hypotéz
  8 Diskuse
  9 Závěry
SOUHRN
LITERATURA
PŘÍLOHY
```

Ve většině případů studenti nemají potřebu tuto strukturu opouštět, byť pochopitelně přesné členění kapitol a jejich pojmenování variuje. Větší odchylky najdeme například u prací obsahujících několik dílčích vzájemně navazujících studií. I v tomto případě je potřeba zahrnout každý z výše uvedených logických celků, může se zde však třeba opakovaně střídat práce s daty, její výsledky a popis výzkumného designu navazující studie atp.

3.2 Teoretická práce

Oproti empirické práci se teoretická práce neopírá o přímé pozorování zkoumaných fenoménů, ale používá již existující odborné texty, které tyto fenomény popisují. Úkolem autora teoretické práce je tedy shromáždit poznatky jiných autorů a originálním způsobem je propojit. Toto originální propojení **musí přinášet něco nového, co překračuje obsah zpracovávaných textů**. Přidanou hodnotou může být například zmapování historického vývoje určitého konstruktu, nabídnutí nové klasifikace pro zkoumané fenomény, příprava metodiky, nebo třeba formulování originální vědecké teorie.

Struktura teoretické práce je vymezena existencí těchto logických celků:

- úvod,
- teoretické ukotvení,
- diskuse,
- závěry,
- souhrn.

Náplň většiny vyjmenovaných celků je stejná nebo téměř stejná jako u empirické práce. Značné rozdíly najdeme v diskusi, která je u teoretické práce rozmanitější, může být

reprezentována více kapitolami a nemusí být nutně jako diskuse nadepsaná (ač obvykle bývá). Diskuse je obecně ta část, kde autor z poznatků nashromážděných v předešlých kapitolách extrahuje nějaké nové poznání, překračuje texty, ze kterých čerpal, a klade důraz na svůj vlastní názor. Určitý rozdíl existuje také v teoretickém ukotvení, na které bývá v případě teoretických prací kladem větší důraz. Například tam, kde si autor empirické práce vystačí s odkazem na nějakou přehledovou studii, autor práce teoretické hledá jednotlivé primární prameny, aby měl k dispozici nezkreslené myšlenky původních autorů.

Z výše uvedeného by se mohlo zdát, že napsání teoretické práce je snáze dosažitelným cílem než napsání práce výzkumné. Opak je však často pravdou – teoretická práce klade mnohem větší nároky na kritické myšlení, schopnost argumentovat a v neposlední řadě literární talent svého autora. V případě, že v těchto dovednostech student selže u empirické práce, stále může obhájit poctivě provedený výzkum. Pokud jde však o teoretickou práci, tak bez autorova hlubokého vhledu do problematiky, bryskní argumentace a čtivého jazyka zde nezbude mnoho, co by mohl čtenář (rozumějme oponent) ocenit.

Ještě dodejme, že ne každá práce, která jako svůj jediný informační zdroj používá již existující texty, je teoretická. Existují výzkumné designy, například metaanalýza, které za pomocí pevně dané metodologie zpracovávají texty jiných autorů, a přesto jde o nástroje ryze empirických prací.

4 Struktura diplomové práce

V předchozí kapitole jsme vymezili, z jakých logických celků se skládá výzkumná či teoretická práce. V této kapitole se na každý z těchto celků zaměříme podrobněji, popíšeme jeho smysl a navrhneme jeho obvyklý obsah.

4.1 Titulní strana, čestné prohlášení, poděkování a obsah

První strana diplomové práce je titulní stranou a má pevně danou podobu. Shora dolů obsahuje tyto prvky: **název univerzity**, **fakulty** a **katedry** (Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, Katedra psychologie), **název v českém jazyce**, **název v anglickém jazyce**, **logo filozofické fakulty**, **druh práce** (např. Bakalářská diplomová práce), **jméno autora** (i s tituly), **jméno školitele** (také s tituly), **město** (Olomouc) a **rok**, kdy byla práce odevzdána. Vyjma jména autora a školitele je zvykem všechny prvky zarovnat na střed. Pro lepší představu přikládáme ukázku titulní strany diplomové práce do příloh tohoto manuálu.

Nejčastější pochybení na titulní stránce se obvykle týká loga FF UP. Grafický manuál UP jednoznačně vymezuje, jak logo vypadá (je plné, nikoli jen obrys, a má bledě modrou barvu) a zakazuje použití jakýchkoli alternativních variant. Detailní informace o prezentaci UP a jejích fakult můžete najít na stránkách jednotného vizuálního stylu na adrese vizual.upol.cz.

Na následující (tzn. druhé) stránce umístíme v dolní třetině text **čestného prohlášení**. To má vždy přesně toto znění (samozřejmě s úpravou mužského a ženského rodu, typu práce, názvu atp.):

> Místopřísežně prohlašuji, že jsem bakalářskou/magisterskou diplomovou práci na téma: „[vložte název své diplomové práce]“ vypracoval/a samostatně pod odborným dohledem vedoucí/ho diplomové práce a uvedl/a jsem všechny použité podklady a literaturu.

Prohlášení je **opatřeno místem a datem dokončení práce** (nejspíš „V Olomouci dne…“) a kolonkou pro **podpis**.

V horní části stránky s čestným prohlášením, nebo kdekoli na straně následující (třetí) je možnost uvést **poděkování**. Poděkování není povinnou součástí práce, uvádět je tedy nemusíte.

Další strana (či více stran) slouží jako obsah práce. Obsah se skládá z nadpisů všech kapitol, včetně podnadpisů až do nejnižší úrovně, kde používáme číslování. Je silně doporučeno obsah generovat automaticky.

Připomeňme, že žádnou z částí práce popsaných v této kapitole neopatřujeme čísly stránek (viz kapitola 2.2.1). Číslování se zobrazuje až na stránce s úvodem práce a začíná vždy lichým číslem. V případě, že ve vaší práci je úvod na straně se sudým číslem, můžete změnit rozhodnutí o tom, jestli umisťovat poděkování a čestné prohlášení na jednu nebo dvě různé strany, případně přidat jednu volnou stránku.

4.2 Úvod

Čtenář, který otevírá vaši práci, pravděpodobně neví, čemu se v ní budete věnovat, ani to, proč považujete otázku, na kterou hledáte odpověď, za zajímavou nebo důležitou. Vedle názvu práce, který sám o sobě poskytuje jen mlhavou znalost, je právě úvod jedinou příležitostí tyto informace čtenáři sdělit. V případě, že tuto šanci promarníte, odsuzujete čtenáře k četbě možná desítek stran teoretického ukotvení, aniž by věděl, jaký smysl váš text vlastně má.

V úvodu je proto nezbytné čtenáře seznámit s výzkumným problémem, kterému se ve své práci budete věnovat. Můžete zde v nějaké obecné formě vyřknout otázku, na kterou hledáte odpověď, nebo nastínit svou hypotézu, pokud téma není příliš složité na to, aby bylo srozumitelné i pro nezasvěceného čtenáře. Po přečtení úvodu by si měl čtenář odnést kromě povědomí o tom, co je smyslem vaší práce, notnou dávku zvědavosti, jaké závěry mu ve finále budou předloženy.

Užitečné může být také v úvodu odhalit svou motivaci, proč se daným tématem zabýváte. Odhalením své motivace se čtenáři do jisté míry představíte a dáte mu šanci si za vědeckým textem představit konkrétního člověka. V úvodu lze být o trošku osobnější (pozor však na přehnanou familiárnost). Úvod může být psán v singuláru, ač ve zbytku textu se autor obvykle skrývá za autorským plurálem.

V úvodu také **čtenáře upozorněte na vazby vašeho textu na jiné texty či projekty**, pokud existují. Je-li prezentovaný výzkumný projekt součástí širšího výzkumného záměru dalších badatelů, je vaší povinnosti tuto skutečnost uvést (včetně čísla grantu, pokud je zde tento druh podpory přítomen). Povinností autora práce je také čtenáře v úvodu **upozornit na situaci, kdy předkládaná práce navazuje na některé jeho předešlé dílo** (typicky magisterská práce na práci bakalářskou) a popsat, v čem se obě práce překrývají a v čem se liší.

Úvod má typicky rozsah jedné až dvou stran. Svou délkou bývá úměrný celkové délce práce. Úvod na žádné podkapitoly nečleníme.

4.3 Teoretické ukotvení

Kapitoly teoretického ukotvení sledují v zásadě dva cíle. První je poskytnout čtenáři dostatečný přehled v tématu, kterému se práce věnuje, aby i bez předchozích znalostí pochopil význam autorových otázek a vůbec to, proč jsou v dané oblasti tyto otázky relevantní vzhledem k současnému stavu poznání. Druhý cíl je překvapivě banální: v teoretické části má student prokázat, že je schopen psát odborný text a pracovat s vědeckou literaturou. Pokud by teoretická část tento cíl neměla, mohla by být kratší, hutnější a úžeji zaměřená tak, jak to vídáme u odborných článků.

Teoretická část je rozdělená do několika kapitol – jejich počet se u výzkumných prací obvykle pohybuje mezi třemi až pěti. První dvě až tři kapitoly bývají zpravidla monotematické a přibližují čtenáři jednotlivé oblasti, kterými se prezentovaná studie zabývá. Například práce s titulem *Rozvoj emoční inteligence při divadelní improvizaci* bude nejspíš obsahovat jednu kapitolu věnovanou divadelní improvizaci a jednu kapitolu věnovanou emoční inteligenci; v teoretické části práce *Specifika vnitřní řeči u neslyšících* budeme očekávat kapitolu věnovanou tématice neslyšících a kapitolu věnovanou vývoji řeči s důrazem na řeč vnitřní.

Každou z těchto kapitol obvykle dělíme na další podkapitoly. Výhodné je v rámci výkladu postupovat od obecných témat ke konkrétním. Nicméně je na citu autora posoudit, na jaké úrovni obecnosti by měl začít – věnovat například několik stránek tomu, jak rozmanití autoři chápali pojem osobnost, může mít své opodstatnění u práce, která srovnává validitu dvou různých modelů osobnosti, ale asi by šlo o zbytečně obecné téma u textu věnujícího se efektivitě vybrané psychoterapeutické techniky u jedinců s hraniční poruchou osobnosti.

Užitečným zvykem je poslední kapitolu teoretické části práce věnovat propojení témat z předešlých kapitol. Tato kapitola se již přímo dotýká výzkumného problému, kterému se ve své práci věnujete. Obvykle zde prezentujeme jednotlivé výzkumy, které byly v minulosti provedeny a které si kladly podobný cíl, jako si kladete vy. Čtenář by měl po přečtení této kapitoly chápat, čím je téma diplomové práce relevantní pro danou oblast psychologie.

V teoretické části práce je kladen mimořádný důraz na extenzivní využití citačního aparátu. U dobře napsaného textu téměř každý odstavec obsahuje jeden či více odkazů na použitou literaturu. V prvních kapitolách teoretického ukotvení obvykle převažují přehledové studie, metaanalýzy, monografie. V poslední kapitole častěji pracujeme s konkrétními studiemi, prezentovanými prostřednictvím odborných článků. U literárních zdrojů očekáváme dostatečnou míru rozmanitosti – není vhodné stále dokola střídat dva nebo tři stejné tituly, jelikož čtenář snadno nabude dojmu, že se autor s více tituly ani neseznámil.

4.4 Výzkumný problém a cíle práce

První kapitola empirické části práce bývá nadepsána jako *výzkumný problém*, *cíle práce*, *výzkumné otázky* nebo kombinace uvedeného. Cílem této části je čtenáře detailně seznámit s otázkou, na kterou hledáte ve své práci odpověď. Tuto otázku jste již nejspíš nastínili v úvodu, teď jí ale můžete věnovat daleko více prostoru. Také máte jistotu, že čtenářem je někdo, kdo se již (prostřednictvím teoretické části vaší práce) seznámil s poznatky, které potřebuje k pochopení problému.

Kapitola výzkumný problém je vedle diskuse nejdůležitější částí vašeho textu. Po **jejím přečtení musí čtenář zcela přesně vědět, co je cílem vašeho snažení**. Musí zde být jednoznačně vyřčena otázka (či otázky), které budou v závěru práce zodpovězeny[12]. V případě, že se student neorientuje ve svém vlastním výzkumu, neví, co se vlastně pokouší zjistit, a zkrátka nemá situaci pevně v rukou, jen obtížně tyto skutečnosti v kapitole výzkumný problém utají. Pro čtenáře (oponenta) je kapitola výzkumný problém cenným svědectvím o tom, jak autor práce přemýšlí, věnujte jí proto mimořádnou pozornost.

[12] Někdy ve snaze o maximální strukturovanost studenti své výzkumné otázky číslují (např. VO1, VO2 atd.). Toto je běžné zejména u kvalitativních studií, kde bývá vzneseno otázek vícero a nejsou zde stanoveny hypotézy. Toto řešení můžeme doporučit, pokud se domníváte, že zvýší srozumitelnost vaší práce. U kvantitativních projektů to však nebývá běžné, byť pochopitelně i zde odpovědi na otázky hledáme.

Pište lépe

Dejte si pozor na to, zda nezaměňujete cíle práce a prostředky k jejich dosažení. Například věta: „*Cílem práce je zkoumat strategie zvládání stresu u vojáků z povolání,*“ je zvolená poněkud nešťastně. Cílem vaší práce není samotné zkoumání něčeho, ale odpověď, kterou toto zkoumání přinese – tedy například „*…zjistit, které strategie zvládání stresu vojáci z povolání používají častěji než běžná populace*“ nebo třeba, „*…které strategie zvládání stresu pozorujeme u nejlépe adaptovaných jedinců*“.

Řada prací si klade za cíl ověřit platnost jedné či více hypotéz. Pokud je to případ i vaší práce, **seznamte čtenáře se svými hypotézami v kapitole výzkumný problém**. Zde často narážíme na jeden praktický problém. Srovnejme tyto dvě varianty téže hypotézy.

```
Vystavení instrukci vyvolávající pocit soutěživosti vede
k vyšším skórům na škále IM inventáře BIDR-CZ než u jedinců
vystavených neutrální instrukci.

V soutěživém prostředí mají lidé vyšší tendenci se
prezentovat v nerealisticky pozitivním světle.
```

Pouze první z uvedených hypotéz je operacionalizovaná, tedy statisticky testovatelná, což je vlastnost, kterou u hypotéz požadujeme. Potíž nastává tehdy, pokud takovou hypotézu uvedete v kapitole výzkumný problém. Čtenář se zatím neměl kde dozvědět, co se rozumí „*instrukcí vyvolávající pocit soutěživosti*“, a nejspíš ani neví, co měří škála IM inventáře BIDR-CZ. V tomto případě je vhodnější prezentovat hypotézy v jejich obecné podobě (tzn. druhá varianta) a operacionalizovanou verzi prezentovat až poté, co čtenáře seznámíme s výzkumným designem, použitými metodami atp. Tento krok není potřeba vždy – často jsou hypotézy natolik srozumitelné, že je lze prezentovat v operacionalizované podobě rovnou. V případě složitějších designů je ale silně doporučeno přidat kapitolu s přehledem hypotéz určených ke statistickému testování až za kapitoly o metodách získávání dat.

Ne každá práce musí obsahovat hypotézy. Hypotézy zjevně nebudeme formulovat u teoretických prací, obvyklé taky nejsou u kvalitativních výzkumných designů. I mezi čistě kvantitativními postupy najdeme řadu situací, kde formulování hypotéz žádný užitek nepřinese. Například psychometricky orientované studie si obvykle kladou za úkol prozkoumat reliabilitu a faktorovou strukturu nějaké diagnostické metody a obejdou se bez statistických hypotéz. Řada doplňujících cílů nemusí být formulována jako hypotéza. Často se v pracích setkáme s větami jako: „*Nad rámec stanovených hypotéz si klademe za cíl identifikovat populární odpovědi v Zulligerově testu, a to včetně určení základních lokalizací odpovědí.*“ Obecně však platí, že pokud by ve vaší práci bylo možné formulovat hypotézy, jejichž ověřování má v daném kontextu smysl, tak to udělejte. Jejich neuvedení by bylo hodnoceno jako chyba.

Správně formulovaná hypotéza má tyto vlastnosti:

a) Má podobu oznamovací věty v přítomném čase.
b) Nevyjadřuje se k vašemu souboru, ale k populaci, kterou váš soubor reprezentuje.
c) Neobsahuje slovní spojení „statisticky významný“ nebo „signifikantní“.
d) Je operacionalizovaná – hovoří o konkrétních proměnných, které byly dříve v textu představeny.
e) Hovoří o existenci souvislosti (či rozdílu), nikoli o jejich neexistenci.
f) Vyplývá z problému, který byl již dříve v textu vznesený. Je logickým vyústěním dřívějších úvah.

Zaměřme se podrobněji na jednotlivé body. Body a) až c) souvisí s faktem, že hypotéza sděluje určitou obecně platnou pravdu (nebo nepravdu, pokud se mýlí). Toto **tvrzení se tedy týká populace, na kterou se výzkum orientuje, a může být stejně dobře vyřčeno i bez existence jakéhokoli výzkumného souboru**, na kterém je jeho platnost ověřována. Pokud byste do své hypotézy vkládali slova jako „signifikantní“, sdělujete tím, že se tvrzení vztahuje jen na váš soubor. Úkolem vědeckého poznání je proti tomu hledat obecně platné zákonitosti, váš výzkumný soubor a testy statistické významností jsou jen nástroje, které k dosažení tohoto cíle používáte.

Operacionalizací v bodě d) se rozumí převod teoretických konstruktů na pozorovatelné a kvantifikovatelné charakteristiky. Konstrukty jako je inteligence, extraverze nebo styl výchovy nelze zkoumat přímo a je potřeba je převést do jednoznačné a kvantifikovatelné podoby. Místo inteligence tedy budeme hovořit o IQ, místo extraverze třeba o hrubém skóru získaném na stejnojmenné škále atd.

Bod e) představuje častý problém, na který studenti naráží. Stává se, že předpokládáme, že mezi nějakými skupinami neexistuje rozdíl nebo že nějaké proměnné spolu nesouvisí. Ač je toto přesvědčení často smysluplné, pravda je taková, že klasické testy statistické významnosti nedokážou hypotézy tohoto druhu ověřit. Příčinou je to, že tyto hypotézy jsou nulovými hypotézami. Statistický test nám dokáže dát vždy jen jednu z těchto dvou odpovědí: „*nulovou hypotézu zamítáme a přijímáme alternativní hypotézu*“ a „*nulovou hypotézu nelze zamítnout a alternativu nelze přijmout*“. Druhá možnost de facto říká, že ani po provedení testu nevíme, ke které hypotéze se přiklonit. Sice jsme nenašli dostatek důkazů proti nulové hypotéze, ale to ani vzdáleně neznamená, že jsme našli důkazy v její prospěch. Vaše snažení proto skončí buď tak, že zjistíte, že jste se mýlili, nebo že nedokážete rozhodnout[13].

Bod f) jednoduše konstatuje to, že hypotéza nemůže tak říkajíc „spadnout z nebe“, vždy musí jít o vyústění nějakých předešlých úvah. Dobrou návaznost demonstruje následující příklad:

```
Studie Nováka a Novákové (2010) ukázala, že žáci, kteří mají
doma počítač, mají lepší známky z matematiky. Tento fakt ale
```

[13]Pokud se vám i přes všechnu snahu nepodaří vyhnout situaci, kdy hledáte důkazy v prospěch nulové hypotézy, existují cesty (ač často nesnadné), jak s touto situací naložit. Nástroje, které to dokážou, můžeme najít například v rámci bayesovské statistiky. Nechcete-li opouštět paradigma klasické inferenční statistiky, použijte testy ekvivalence a proceduru se zkratkou TOST (*two-one-sided tests*).

nebyl zkoumán v kontextu fyziky, byť jde o obor v mnohém podobný matematice. Z tohoto důvodu formulujeme hypotézu:

H1: Žáci, kteří mají ve svém pokoji počítač, mají lepší známku z fyziky.

Zůstaneme-li u tohoto příkladu, pokud jsme se nikde v dřívějším textu nezabývali tím, že chlapci a dívky můžou vykazovat ve fyzice odlišnou akademickou úspěšnost, **nebudeme** formulovat následující hypotézu:

H2: Chlapci dosahují ve fyzice lepšího hodnocení než dívky.

Pokud bychom ji přece jen ve své práci chtěli ověřit, musíme předem vysvětlit, proč se domníváme, že zde tento druh rozdílu existuje (ideálně s odkazem na související odborné studie) a ideálně i to, proč je tento poznatek pro náš výzkum relevantní.

Pište lépe

Pozor na slovo *vliv*. Většina výzkumných designů nedokáže odhalit směr kauzality mezi dvěma souvisejícími proměnnými. Tuto výsadu má jen experimentální design (vzácně za specifických podmínek i jiné designy). Pokud neprovádíte experiment, je přesnější uvádět v hypotézách i jinde slovo *vztah* nebo *souvislost* místo slova *vliv*, respektive *souvisí* nebo *koreluje* místo *ovlivňuje*.

U některých statistických testů rozlišujeme **jednostranné a dvoustranné hypotézy**. Obvykle má větší smysl hypotézy formulovat jako jednostranné, jelikož zřídkakdy se stává, že předpokládáme existenci souvislosti, ale nevíme, v jakém směru. V praxi se nicméně často v odborných studiích setkáváme se situací, kdy je jednostranně formulovaná hypotéza ověřována jako dvoustranná. Toto není považováno za chybu, ač v případě, že dobře chápete logiku testů jednostranných a dvoustranných hypotéz, je škoda tuto znalost nevyužít.

V některých pracích se také setkáváme se **složenými hypotézami**. Složená hypotéza se vyjadřuje o několika vztazích mezi různými proměnnými současně. Mohla by znít například *„výsledky škál inventáře PSSI uživatele sociální sítě Instagram souvisí s počtem jeho followerů“*. Nejnápadnější výhodou složených hypotéz je to, že nahrazují celou skupinu dílčích hypotéz – ve výše uvedeném příkladě by jich autor musel formulovat 14. Jen obtížně by pak pro každou z nich našel teoretické zdůvodní, nehledě na to, že při provedení tolika testů statistické významnosti povážlivě roste pravděpodobnost falešně pozitivního výsledku.

Ověření složené hypotézy bývá složitější než v případě jednoduchých hypotéz. V zásadě nejlepší cestou je sáhnout po nějaké metodě mnohorozměrné analýzy dat. Typicky nás tento problém dovede k metodám jako je regresní analýza, a ještě častěji MANOVA, respektive Hotellingův test. Výhoda těchto metod tkví v tom, že s pomocí jediného testu ověříme platnost složené hypotézy jako celku. Pokud nemáme k dispozici vhodnou metodu, musíme s pomocí standardních bivariátních testů ověřit každou dílčí složku hypotézy, a při srovnání získaných p-hodnot s hladinou významnosti uplatnit nějakou korekci mnohonásobného testování (nejčastěji Bonferroniho nebo Holmovu korekci). K zamítnutí složené hypotézy nám pak stačí zamítnout jedinou z jejích složek. Tato cesta není elegantní a lze ji oprávněně kritizovat.

Korekce pro mnohonásobné testování drasticky snižuje sílu provedených statistických testů. Nemáme-li tedy k dispozici vhodnou metodu mnohorozměrné analýzy dat, zvažme, zda se složeným hypotézám raději nevyhnout a nedat si práci se specifikací jen těch vztahů, u kterých má smysl nějakou hypotézu formulovat.

Hypotézy obvykle číslujeme a značíme velkým písmenem H (např. H1, H2, H3 atd.). Ač test statistické významnosti pracuje s protějškem alternativní hypotézy, tedy s hypotézou nulovou, ve své práci **uvádíme pouze alternativní hypotézy**. Obvyklý počet ověřovaných hypotéz kolísá přibližně mezi 3 a 10 (spíše však 3 než 10). Poctivý výzkumník formuluje své hypotézy před realizací své studie, nikoli až po sesbírání dat a vyhodnocení výsledků. Uveďme několik příkladů správně a nesprávně formulovaných hypotéz:

Nesprávně	Správně
Lidé v experimentální skupině budou dělat víc chyb než lidé v kontrolní skupině.	Jedinci vystavení akustickému podnětu o frekvenci 22 kHz skórují výše na škále chybovost Bourdonova testu pozornosti, ve srovnání s jedinci, co tomuto podnětu vystavení nejsou.
Předpokládám, že škála SMKZD bude pozitivně korelovat se škálou REL inventáře ESI.	Hrubý skór škály SMKZD pozitivně koreluje s hrubým skórem škály REL inventáře ESI.
Skupina dívek bude v průměru skórovat v testu TOMAL-2 signifikantně výš než skupina chlapců.	Dívky v průměru dosahují v testu TOMAL-2 vyššího celkového skóre než chlapci.
BMI nad 30 vede u dětí k vyšší známce z Českého jazyka.	Děti v pásmu obezity (BMI>30) mají tendenci dostávat z Českého jazyka na vysvědčení vyšší (tzn. horší) známky.

4.5 Typ výzkumu a použité metody

V této části práce čtenáře seznámíme s postupem, který jsme vytvořili, abychom našli odpověď na otázku (otázky) vyřčenou v kapitole výzkumný problém.

Z rozmanitých kurzů metodologie psychologického výzkumu si studenti odnáší široký arzenál nástrojů, které lze použít při hledání odpovědí. Tyto nástroje ovšem nejsou stejně silné, a ne každý dokáže zodpovědět všechny typy otázek. **Volba typu výzkumu je plně podřízena otázce, na kterou hledáte odpověď**. Zlozvykem některých studentů je rozhodnout o typu výzkumu a pak teprve hledat otázku, na kterou takto dokážou odpovědět.

To často vede k volbě neadekvátních metod. Oponent v takovém případě může citelně promítnout tuto chybu do hodnocení vaší práce. Svou volbu typu výzkumu proto doporučujeme konzultovat s vedoucím práce.

Můžeme si představit, že výzkumné nástroje a postupy, co známe z kurzů metodologie, jsou umístěny na jakémsi kontinuu. Na jednom pólu jsou výzkumné designy, jejichž slabou stránkou je to, že potřebují rozsáhlé vstupní znalosti o zkoumaném problému a dobře strukturovanou otázku, poskytují nám však velmi silné a vysoce objektivní důkazy pro naše tvrzení. Na opačném pólu leží designy, které lze aplikovat na problémy doposud nezkoumané, neznámé, nové a jsou schopny pracovat s mnohem vágnějším zadáním. Za takto široké použití tyto postupy platí tím, že poskytují citelně slabší důkazy, často kontaminované subjektivním názorem výzkumníka. Nejblíž prvnímu jmenovanému pólu bychom zřejmě mohli lokalizovat experimentální design, na opačném případovou studii.

Při rozhodování o volbě výzkumných nástrojů zvažte jejich silné a slabé stránky vzhledem k cíli vaší práce. Zásadní otázkou je typicky to, jestli v současnosti existují vědecké poznatky, o které se můžeme opřít. Pokud ano, vyvodíme z nich hypotézy, a ověřujeme jejich platnost. Pokud je téma neprobádané nebo hůře uchopitelné, pak je vhodnější volbou kvalitativní přístup. Při tomto posuzování nicméně neodkládejte svůj kritický úsudek. Pokud třeba píšete práci z psychologie sportu s názvem *„Vliv startovního stresu na výkon biatlonistů v ČR,“* můžeme narazit na názor, že toto téma je zcela nové, jelikož biatlonisty v Česku v tomto kontextu nikdo nezkoumal, proto sáhneme například po zmiňované případové studii. Tato úvaha není správná. Pokud se nemáme důvod domnívat, že čeští biatlonisté reagují na stres jinak než třeba jejich polští, rakouští či němečtí kolegové, tak se můžeme opřít o zahraniční studie. Nehledě na to, že se nemusíme opírat pouze o studie týkající se biatlonu, jelikož lze očekávat, že sportovní výkon bude startovním stresem podobně ovlivňován i u dalších příbuzných sportů.

Výzkumné přístupy ve společenských a humanitních vědách se tradičně rozdělují na dvě skupiny: kvantitativní a kvalitativní. Krátce se nad oběma přístupy zamysleme a uveďme ke každému několik nejčastěji používaných nástrojů.

4.5.1 Kvantitativní výzkum

Kvantitativní postupy předpokládají, že zkoumané fenomény lze kvantifikovat, tedy převést na číselné hodnoty. Chceme-li tedy kvantitativně zkoumat například inteligenci, budeme pracovat s jejím číselným vyjádřením prostřednictvím IQ, pokud stres, tak číselnou reprezentaci získáme jako počet bodů z nějaké sebeposuzovací škály nebo třeba jako srdeční frekvenci snímanou s pomocí EKG. Většinu kvantitativních prací můžeme zařadit do jedné z těchto tří skupin: experimentální design, korelační studie a deskriptivní studie.

a) **Experimentální design** představuje nejsilnější nástroj psychologického výzkumu. Dobře navržený experiment nejen že poskytuje nejsilnější důkazy o platnosti určité hypotézy, ale je schopen zachytit i směr kauzality, takže nám dovoluje dělat závěry o tom, zda A ovlivňuje B nebo naopak. Podstatou experimentu je randomizované rozdělení subjektů do skupin, které vystavujeme rozdílným podmínkám (tzn. manipulujeme s nezávislými proměnnými). Následně měříme závisle proměnné a

porovnáváme jejich hodnoty mezi skupinami. Pokud nemůžeme zajistit náhodné rozdělení probandů nebo nemáme kontrolu nad nezávislými proměnnými, pak hovoříme o **kvaziexperimentu**. Experimenty bývají kritizovány pro nedostatečnou ekologickou validitu – argument se opírá o to, že plně kontrolovaná realita v laboratoři může být zcela odlišná od reality denního života.

b) Podstatou **korelačních studií** je zjištění (změření) více charakteristik na určité skupině výzkumných subjektů. Následně s pomocí statistických metod zjišťujeme závislosti mezi těmito charakteristikami. Ač název korelační studie naznačuje, že při analýze dat budeme počítat nějaké korelační koeficienty, není to nezbytně pravda. I v případě, že testujete rozdíly mezi několika skupinami (například s pomocí analýzy rozptylu), jde o korelační studii. Slovo korelační zde říká, že zkoumáme souvislost nějakých proměnných (bez ohledu na jejich typ). Nehledě na to, že jakoukoli hypotézu o rozdílu můžeme převyprávět jako hypotézu o souvislosti, tedy korelaci. Proměnné vstupující do korelačního výzkumu můžou být rozmanité podoby, ve většině případů však jde o nějaká dotazníková data nebo výsledky psychodiagnostických testů, typicky sebeposuzovacích inventářů. Ač jsou psychologické inventáře neocenitelnými pomocníky, **silně nedoporučujeme své hypotézy stavět na korelaci dvojice sebeposuzovacích škál**. V podstatě všechny inventáře tohoto typu jsou totiž zatíženy určitým odpověďovým stylem a bez ohledu na platnost stanovené hypotézy budete mezi testovými skóry pozorovat (iluzorní) korelaci.

c) **Deskriptivní studie** mají za cíl zjistit hodnoty určitých proměnných v populaci. Setkáváme se s nimi poměrně zřídka, jelikož získaná data obvykle můžeme využít k informativnější korelační studii. Deskriptivní studií by mohla být například tvorba norem určitého psychologického testu nebo screening zjišťující procento mladistvých zneužívajících vybrané návykové látky. Deskriptivní studie obvykle kladou přísnější požadavky na reprezentativnost výzkumného souboru, se kterým pracujeme.

Vedle těchto tří kategorií existuje řada specifických výzkumných designů. Můžeme se setkat s **metaanalýzou**, což je statistické hodnocení výsledků velkého množství publikovaných studií na dané téma. Přínosné jsou také **longitudinální studie**, kdy pokusné osoby sledujeme v řádu jednotek až desítek let. Vzhledem k časové náročnosti se s oběma jmenovanými metodami v diplomových pracích téměř nesetkáváme. Zvláštní místo mají také počítačové **simulační studie**, které cílí na prozkoumání vlastností určitého matematického modelu, který popisuje psychologické fenomény.

4.5.2 Kvalitativní výzkum

Kvalitativní výzkum popisuje lidskou zkušenost bez potřeby kvantifikace pozorovaných fenoménů či jejich zařazení do pevně dané klasifikace. Pomyslným měřícím nástrojem je samotný výzkumník, jeho názor, empatie, osobní prožitek. Výzkumník v kvalitativním výzkumu není pasivním pozorovatelem, ale aktivně se podílí na vzniku dat a při interpretaci se opírá o svůj vlastní úsudek a porozumění tématu. Vymezení hranic kvalitativního výzkumu je obtížným úkolem, jelikož názorová shoda neexistuje ani mezi autoritami v oboru. Často se

proto autoři uchylují k poměrně vágní negativní definici, kdy kvalitativní výzkum je výzkum, který nepracuje s čísly.

Podobně malá shoda existuje i u specifik jednotlivých přístupů a metod patřících pod hlavičku kvalitativního výzkumu. Vysoce žádoucí je se proto zejména u složitějších postupů odvolat na konkrétní autory, kteří postupy popisují, aby bylo zřejmé, čí modifikaci metody používáte. I přes tuto nejednotnost zmiňme dvě metody analýzy kvalitativních dat, se kterými se ve studentských pracích setkáváme nejčastěji.

a) **Interpretativní fenomenologická analýza (IPA)** popisuje prožívanou zkušenost člověka a pokouší se uchopit významy, které jedinec zakoušeným fenoménům připisuje. IPA je orientována striktně idiograficky – přináší hluboké pochopení prožitků konkrétního člověka, které následně interpretuje v interakci mezi výzkumníkem a účastníkem výzkumu. IPA proto mívá nejčastěji formu případové studie, tedy designu orientovaného na jediný případ, respektive na malou skupinu případů (tehdy bývá zvolený design často označován jako mnohopřípadová studie)[14]. IPA nechává výzkumníkovi značný prostor pro vlastní kreativitu a je nevyhnutelně subjektivní, což by mělo být ve fázi intepretace reflektováno. IPA je vhodnou metodou při práci s malými, neprozkoumanými či těžko dostupnými populacemi. Pokud uvažujete nad volbou této metody, zvažte, zda vám velikost populace a již nashromážděné znalosti neumožňují použití silnějších postupů.
b) **Zakotvená teorie** je flexibilní nástroj, který volíme zejména tam, kde víme o existenci problému, ale schází nám teoretický background a hlubší porozumění, abychom mohli formulovat hypotézy, respektive vůbec identifikovat klíčové faktory. Flexibilita zakotvené teorie se projevuje mimo jiné v tom, že výzkumník začíná svůj projekt bez teorie, o kterou se opírá, bez odhadu potřebného rozsahu souboru, dokonce bez finální podoby výzkumných otázek, na které bude hledat odpověď. Všechna tato témata se vynořují v průběhu výzkumu: otázky jsou dynamicky aktualizovány ve světle nových poznatků, soubor je rozšiřován až do **dosažení teoretické saturace**. Ač existují rozmanité názory na to, co vše použít jako vstupní data do tohoto druhu analýzy, v praxi jde obvykle o polostrukturované rozhovory. Získaná data výzkumník kóduje a snaží se zachytit souvislosti a mechanismy zkoumaného jevu. Kódování je obvykle realizováno jako takzvané **axiální kódování**, případně **otevřené kódování**, které má ještě menší nároky na vstupní znalost tématu.

Nástrojem získávání dat je ve většině kvalitativně orientovaných postupových pracích **polostrukturovaný rozhovor**, který výzkumník nahrává, přepisuje a kóduje (typicky s využitím k tomu určeného softwaru, např. Atlas.ti). **Bez přepisů rozhovorů je většina postupů práce s tímto druhem dat těžko proveditelná, proto tento krok považujeme za nezbytný**. Vynechat jej můžeme typicky ve zvláštních případech, např. pokud jde jen o doplňkovou kvalitativní studii v rámci smíšeného designu (viz kapitola 4.5.3), nebo když z povahy věci nemůžeme rozhovor nahrávat. Je pak na výzkumníkovi zvážit, jestli

[14] V případě IPA je tímto případem člověk, nicméně design případové studie lze využít i v jiných kontextech, kde případem může být například organizace, skupina, sportovní tým, atp.

za těchto okolností dokáže naplnit cíle práce a neměl by přehodnotit realizaci plánovaného projektu.

Kromě rozhovorů někdy používáme pro zisk dat **ohniskové skupiny** (též fokusové skupiny), které mají podobu moderovaného skupinového interview. Kromě výzkumníka (moderátora, případně i pomocného moderátora) se diskuse tedy účastní více participantů (obvykle 3 až přibližně 12 lidí). Výhodou ohniskové skupiny oproti jiným druhům interview je role **skupinové dynamiky**, která často umožní otevřít témata, ke kterým bychom se s jednotlivcem nemuseli dostat. Hloubka analýzy dat pořízených prostřednictvím ohniskových skupin závisí na účelu studie. Pokud jde například o pomocný nástroj v rámci předvýzkumu, vystačíme si se soupisem hlavních postřehů, které byly udělány v průběhu rozhovorů. Pokud jsou ohniskové skupiny hlavním výzkumným nástrojem, očekává se, že budeme jejich průběh zaznamenávat (preferovaný je **videozáznam** před samotným audiozáznamem), následně záznam přepisovat a hlouběji analyzovat.

V neposlední řadě pak získáváme data s pomocí **analýzy dokumentů**. Těmito dokumenty nemusí být dokumenty v pravém slova smyslu, jako jsou například karty pacientů nebo soudní spisy, ale může jít třeba o příspěvky na sociální síti, deníkové záznamy, korespondenci, literární díla, novinové články, jiné umělecké nebo další výtvory včetně filmů, reklam, fotografií, kreseb. Je zřejmé, že dokumenty tvoří širokou, málo ohraničenou skupinu zdrojů dat. Před využitím tohoto zdroje je proto nezbytné stanovit pevná kritéria, podle kterých budeme dané materiály pro naši studii vybírat (např. v jaké kvalitě, z jakého období, od jakých tvůrců).

Dodejme, že kromě zmíněných kvalitativních designů, metod sběru dat a nástrojů jejich získávání je popsán nespočet dalších postupů, z nichž řada může najít uplatnění v postupových pracích. K bližšímu seznámení lze využít některou ze shrnujících monografií, např. Miovský (2006), Hendl (2009), Čermák et al. (2013) nebo Strauss a Corbinová (1999), z cizojazyčných třeba Patton (1990).

Ústředním tématem řady kvalitativních metod (např. zmiňované zakotvené teorie) je **validita nálezů** – výzkumník si nemůže být nikdy jist, do jaké míry jsou jeho závěry ovlivněny jeho očekáváními, specifiky získaného souboru atp. Nástroje ke zvýšení validity se souhrnně označují jako triangulace. Triangulace je obecný pojem označující situaci, kdy získáme možnost vidět věc z jiného úhlu pohledu. Můžeme hovořit o **metodologické triangulaci**, kdy využíváme poznatky získané více technikami (např. vedle rozhovoru použijeme i lékařské záznamy), **výzkumnické triangulaci**, kdy v některé fázi analýzy nebo tvorby dat přizveme jiného výzkumníka a porovnáváme své závěry s jeho, **datové triangulaci**, kdy výzkumný soubor doplníme o někoho, kdo nepatří do zkoumané skupiny (například při výzkumu prováděném s vězni zařadíme i jeden rozhovor s vězeňským dozorcem), až po **triangulaci teoretickou**, kdy zkusíme své nálezy interpretovat z pohledu jiného paradigmatu. Kvalitativní výzkum, který neobsahuje žádnou z technik triangulace, přináší nepřesvědčivé výsledky, což se může promítnout do jeho hodnocení.

Zřejmě nejčastějším problémem, se kterým se potýkají kvalitativní výzkumy v rámci diplomových prací, je **plytkost, banalita a samozřejmost získaných poznatků**. V případě, že výsledky vaší práce jsou zřejmé prakticky každému bez ohledu na to, jestli vaši práci četl, může být na vině několik faktorů. V lepším případě je příčinou neúplná teoretická

saturace. Začínající výzkumníci mívají tendenci uzavřít sběr dat ve chvíli, kdy výpovědi participantů začnou utvářet nějaký celek (zejména tehdy, když se tento celek shoduje s jejich apriorním přesvědčením). Saturaci dat poměrně dobře prověří **zařazení respondenta, který je netypický, v mnoha charakteristikách se odlišuje od dosavadního souboru**. Příčinou také může být neobratné kladení otázek (např. takových, které respondenta vedou jen k souhlasné nebo nesouhlasné odpovědi bez rozvinutí tématu), analýza na úrovni deskripce („…většina lidí řekla toto a několik toto.“) nebo jednoduše podceněním času, který si kvalitativní výzkum žádá. V horším případě není problém v ničem z výše uvedeného, ale v nesprávně zvoleném tématu. V případě, že zkoumáme neexistující problém, jen těžko můžeme najít překvapivý a hodnotný výsledek.

4.5.3 Smíšené designy

Rozlišování výzkumu na kvalitativní a kvantitativní je v psychologii poměrně novou věcí – tato dichotomie se nevyskytuje v textech z dřívějších období, než jsou 80. léta minulého století. Pravda je taková, že striktní oddělování těchto dvou cest je umělé, zbytečné a pro vědecké poznání často škodlivé. Závěry výzkumníka v oblasti psychologie, který nikdy nesáhne po kvantitativních nástrojích, vždy ponesou punc osobního názoru, subjektivního dojmu, a naopak, pokud bychom pedantsky lpěli jen na metodách, které označujeme jako kvantitativní, a přehlíželi lidskou zkušenost se zkoumaným fenoménem, nedokázali bychom ani položit smysluplnou otázku, na kterou můžeme hledat odpověď.

Je patrné, že kombinace obou přístupů je nejen možná, ale i vysoce žádoucí. V případě potřeby o takových designech referujeme jako o smíšených. Postupů, jak propojit kvantitativní a kvalitativní metody, existuje nespočet. Pro inspiraci uveďme několik kombinací, na které v diplomových pracích narážíme nejčastěji.

a) **Kvantitativní výzkum s kvalitativním předvýzkumem**. Výzkumné designy opírající se o pro tyto účely vytvořené dotazníky často naráží na problém, že si nemůžeme být jistí, na co všechno se ptát. Vhodným startem proto může být realizace několika rozhovorů nebo ohniskových skupin, kdy si utřídíme, co jsou relevantní faktory, na které se zaměřit.
b) **Kvantitativní výzkum s doplňujícím kvalitativním výzkumem**. Výstupy některých kvantitativních designů můžou někdy působit sterilně, neúplně či nevěrohodně. Některá zjištění můžou být nečekaná a čtenář se sám sebe někdy táže, jak je možné, že vyšlo něco takového. Nejde snad o nějakou chybu v kvantitativní analýze? Ač by tyto otázky měly být zodpovězeny v diskusi, nabízená vysvětlení jsou de facto spekulace. Tyto potíže lze překonat doplňujícím kvalitativním výzkumem. Ten může probíhat buď souběžně s realizací kvantitativního výzkumu nebo až poté, co získáme kvantitativní výsledky. Získáme tak možnost dokreslit kvantitativní závěry například výňatky z rozhovorů se členy cílové populace, což nám poskytne oporu pro naše vysvětlení.
c) **Kvalitativní výzkum s doplňujícím kvantitativním výzkumem.** Omezená možnost doložit platnost našich tvrzení může být kompenzována přidáním doplňujícího kvantitativního šetření. Typicky jde o méně náročné designy, které by

samy neobstály – například nějaké anketní průzkumy atp. V případě, že dodržíme nároky na reprezentativnost souboru, získáme tak možnost čtenáře informovat o tom, jak časté je které téma v rámci populace.

d) **Dva samostatné projekty**. Rozdělí-li student svou práci do více studií, má otevřenou cestu ke kombinování libovolných designů. Zajímavým nápadem je pak zkombinování obou zmiňovaných přístupů. Jen dodejme, že toto řešení je velmi pracné, a setkáme se s ním proto spíš v rámci disertačních projektů.

4.5.4 Testové metody

Vedle zvoleného přístupu jsou v kapitole popisující typ výzkumu uvedeny i metody, s jejichž pomocí byla získána data k analýze. V kvantitativním výzkumu jde typicky o psychodiagnostické testy. U každého testu stručně popište jeho podobu, charakteristiky, které měří, a základní psychometrické vlastnosti. Má-li test více škál, seznamte čtenáře s každou z nich.

Užitečné je také prezentovat ukázku testových položek či testového materiálu. Zde však dbejte maximální opatrnosti – řada metod je chráněných autorským zákonem, který sice říká, že *„Do práva autorského nezasahuje ten, kdo a) užije v odůvodněné míře výňatky ze zveřejněných děl jiných autorů ve svém díle, b) užije výňatky z díla nebo drobná celá díla pro účely kritiky nebo recenze vztahující se k takovému dílu, vědecké či odborné tvorby a takové užití bude v souladu s poctivými zvyklostmi a v rozsahu vyžadovaném konkrétním účelem,“* (Zákon č. 121/2000 Sb., §31)[15], v praxi je však řada vlastníků autorských práv na jakékoli zveřejňování částí diagnostických metod velmi citlivá. Při rozhodování, zda a jak velkou část metody zveřejnit, berte ohled zejména na to, jestli a kým byla vydána a za jakým účelem je distribuována:

a) Metody, které **nebyly vydány** vydavatelem psychodiagnostických testů. Typicky jde o krátké škály, které byly zveřejněny v rámci vědeckého článku nebo je sami autoři volně zpřístupňují na webových stránkách. V takovémto případě je slušností požádat autora o souhlas s použitím a (případným) překladem dané metody. Autora metody obvykle tato žádost potěší a nezřídka kdy nabídne studentovi spolupráci. Metodu lze nicméně použít i tehdy, když její autor na tuto výzvu neodpoví. Metody patřící do této kategorie **můžete ve své práci zveřejnit v jejich plném znění** (samozřejmě spolu s příslušnou citací zdroje). Pokud jde o váš originální překlad, tak je zveřejnění jeho plného znění silně doporučeno.

b) Metody, které **byly vydány tuzemským vydavatelem** psychodiagnostických testů (např. *Hogrefe – Testcentrum*, *Propsyco s.r.o.*, *Psychodiagnostika s.r.o.*). Zveřejnění plného znění testů této kategorie je přísně zapovězeno. Zveřejnit lze jen **minimální potřebné množství testového materiálu** (např. jednu položku ke každé škále) nebo v krajním případě nic. Tento krajní případ zvažte zejména u metod, které jsou používané a komerčně úspěšné (např. MMPI) – dle zkušeností jsou vlastnící práv v těchto případech extrémně citliví na zveřejnění sebemenší části testu, bez ohledu na

[15] V plném znění k nahlédnutí na adrese zakonyprolidi.cz/cs/2000-121#f6026462.

znění autorského zákona. Samozřejmostí je, že tyto metody musí být před svým použitím zakoupeny (většina dostupných testů již byla zakoupena Katedrou psychologie, takže jsou studentům k dispozici v archivu psychodiagnostických metod).

c) Metody, které **byly vydány zahraničním vydavatelem** (*Mindgarden*, *Pearson Assessments*, *Pro-Ed*, *Riverside Publishing Company* a mnoho dalších). Zde je situace podobná jako v případě tuzemských vydavatelů, navíc však zkomplikovaná tím, že metoda často bývá dostupná pouze v cizojazyčné verzi. V případě překladu či jakékoli modifikace je nezbytné získat souhlas vydavatele. Šance, že tento souhlas získáte, je však poměrně malá.

Je-li součástí vašich metod i nějaký **test vlastní konstrukce**, zveřejněte jeho plné znění (pokud by šlo o rozsáhlé dílo, umístěte je do příloh). Dotazníky pro sběr demografických údajů nevyžadují zvláštní pozornost, na rozdíl od psychodiagnostických testů vlastní výroby. V případě, že jste použili test vlastní výroby, detailně jej popište. V kapitole s výsledky práce pak musí být věnován prostor zkoumání psychometrických charakteristik tohoto testu (typicky uvádíme vnitřní konzistenci, faktorovou strukturu, je-li k dispozici nějaký důkaz o empirické validitě, tak i ten). Pro podrobnosti viz např. Urbánek et al. (2011). Totéž platí i pro testy, které jste pro účely své práce přeložili do češtiny. Zvažujete-li tvorbu vlastního psychodiagnostického testu, důkladně promyslete, zda nemáte nějakou možnost, jak se tomuto úkolu vyhnout – **vytvořit fungující test je obvykle mnohem náročnější a zdlouhavější proces, než si student zprvu uvědomuje**, a nezřídka končí žalostným neúspěchem.

Studenti někdy naráží na otázku, zda je vhodné použít pro svou práci **test, který není standardizovaný** (ať už proto, že jde o přejatou metodu ze zahraničí nebo o test vlastní výroby, nebo proto, že test vznikl v rámci jiné diplomové práce, kdy ovšem standardizován také nebyl). Obecně to není problém, ale je třeba se zamyslet nad tím, zda můžeme věřit tomu, že metoda psychometrickým standardům dostačuje. Pro výzkumné účely obvykle nepotřebujeme testové normy (k provedení statistické analýzy nám často stačí samotný hrubý skór). Reliabilitu poměrně snadno ověříme na datech, co získáme během výzkumu. Dostupné nám jsou i důkazy o obsahové validitě (např. zjevná validita, faktorová validita). Hůř dostupná je pak empirická validita, která by obvykle vyžadovala provedení samostatné studie za účelem jejího ověření. Často se zde tak musíme spolehnout na argumentaci, že když test fungoval ve své originální verzi, tak není důvod si myslet, že v našem překladu měří něco jiného, nebo případně na jeho zjevnou validitu.

4.6 Sběr dat a výzkumný soubor

Většina empirických prací využívá data, která byla získána pro účely prezentované studie. V kvantitativních designech tento proces tradičně označujeme jako **sběr dat**, v kvalitativních jako **tvorba dat** (zdůrazňuje se tím to, že výzkumník v kvalitativním designu do dat vnáší i část sama sebe, interaguje se zkoumanými osobami, data spoluvytváří).

Zřejmě nejčastější diskutovanou kvalitou výzkumných souborů je jejich **reprezentativnost**. Požadavek na reprezentativnost souboru je v různých výzkumných designech různě palčivý. V rámci kvalitativního výzkumu se reprezentativnost vztahuje

k výzkumné otázce (např. k otázce životních změn po narození prvního potomka není příliš reprezentativní soubor rodiček do 18 let, protože u těch je narození prvního potomka vázané na celou řadu problémů, které jinak nejsou pro narození prvního dítěte typické) spíše než k cílové populaci, v různých kvantitativních designech je pak požadavek na adekvátní složení výzkumného souboru vyšší, ač stále rozmanitý. Porovnejte například tyto dva výzkumné projekty:

> Dotazníkové šetření mezi žáky 4. a 5. tříd ZŠ mapující rozsah rozmanitých projevů rizikového chování v této věkové skupině.
>
> Experiment zjišťující specifika evokovaného potenciálu, který vzniká při volním rozhodnutí udělat pohyb pravou rukou.

V prvním případě je vysoká reprezentativnost výzkumného souboru nezbytná. Pokud by dostatečná nebyla, jen těžko si můžeme udělat věrohodný obrázek o tom, jaké činnosti průměrný páťák dělá a jaké ne. Do hry zde vstupuje celá řada proměnných (kraj, město vs. vesnice, velikost školy a její prestiž atp.), které výrazně ovlivňují náš výsledek. Naopak ve druhém příkladu nemáme důvod se domnívat, že mozky lidí z měst vykazují jinou elektrickou aktivitu než mozky lidí z vesnic a ani to, že vzhledem ke zkoumané proměnné je nějak relevantní kraj, rodinný stav nebo vzdělání. Relevantní bude snad jen to, jestli jde o leváka či praváka.

V případě, že realizujete výzkum s vysokými nároky na reprezentativnost, **detailně popište populaci, vůči které je váš výzkum reprezentativní**. Například, realizujete-li šetření mezi dopravními policisty, uveďte, kdo to dopravní policisté jsou, jaká je náplň jejich činnosti, kolik jich v ČR je, jaké je mezi nimi zastoupení mužů a žen atp.

S reprezentativností se pojí výběr **metody sběru dat**. Teoretickým ideálem je **náhodný výběr** (případně jeho sofistikovanější varianta stratifikovaný náhodný výběr). V praxi je tento postup dosažitelný pouze u těch populací, kde existuje seznam všech jejich prvků, z nichž můžeme losovat (např. školy). Častěji se proto spokojíme s některými z **nepravděpodobnostních metod výběru**. Typicky jde o **kvótní výběr**, kde se reprezentativnosti snažíme dosáhnout tak, že předem určíme, kolik potřebujeme pozorování pro tu kterou kombinaci relevantních proměnných. Nejčastěji se však setkáváme s typem příležitostného výběru, který se označuje jako **samovýběr**[16]. Ten je typicky realizován tak, že výzkumník zveřejní nějakou výzvu (nejčastěji na sociálních sítích) a do výzkumu zařadí ty, co na tuto výzvu zareagují. Soubory získané samovýběrem nejsou ani vzdáleně reprezentativní (typicky zde převažují ženy kolem 20-25 let studující VŠ). Speciálním typem nepravděpodobnostního výběru je **metoda sněhové koule**, která stojí na principu, že nám respondent dává tipy na další potenciální respondenty. Tento postup oceníme zejména v designech, kde potřebujeme získat malý soubor z nějaké hůře dostupné populace.

Metody sběru dat, kdy oslovujeme konkrétní jednotlivce (případně skupiny, školy atp.), s sebou nesou úskalí plynoucí z dobrovolnosti účasti ve výzkumu. Část respondentů odmítne možnost zapojit se do výzkumu (nechtějí spolupracovat, nedostanou souhlas rodičů, neodpoví

[16] Nezaměňujte s pojmem samosběr. Ten se týká jahod, brambor a mrkve, rozhodně však ne účastníků výzkumu.

atp.). V takovémto případě je nezbytné v kapitole o sběru dat uvést, **kolik procent oslovených respondentů se skutečně výzkumu zúčastnilo**. Pochopitelně u postupů jako je samovýběr tento údaj nemá smysl uvádět.

Pište lépe

Pracujete-li s lidmi, nepoužívejte výraz *vzorek*, ale raději *výzkumný soubor* nebo *výběrový soubor*. Vzorek asociuje spíš cosi neživého (např. vzorky hornin). Referujete-li o jednotlivých lidech ve vašem souboru, nahraďte slovo *proband* slovem *osoba*, *respondent*, *účastník výzkumu*.

Vedle otázky, jakým způsobem získat výzkumný soubor, je třeba odpovědět na otázku, jak rozsáhlý výzkumný soubor ke své studii potřebujeme. **Rozsah souboru** je tradičně podřízen dvěma kritériím, která do jisté míry stojí proti sobě:

a) Jaký je nejmenší počet pozorování, který mi dává dobrou šanci najít odpověď na položenou výzkumnou otázku?
b) Jaký je největší počet pozorování, které jsem schopen s rozumnými náklady (peněz, času apod.) do svého souboru zařadit?

Bod a) v případě, že testujeme statistické hypotézy, lze zodpovědět s pomocí **analýzy síly testu** (power analýzy). Tato metoda nám na základě informace o tom, jaký statistický test provádíme, jak velký efekt očekáváme a jakou pravděpodobnost selhání testu tolerujeme, dokáže poskytnout odhad počtu pozorování, která do analýzy potřebujeme zahrnout (viz např. Ptáček & Raboch, 2010). Praxe je obvykle o poznání spletitější než teorie – do hry vstupuje řada dalších faktorů, u složitějších metod je analýza síly testu hůře proveditelná, a obvykle na ni nemáme ani potřebné vstupní údaje. Přesto je dobré se zamyslet nad tím, zda by byl zamýšlený počet pozorování dostatečný třeba ve zjednodušeném případě. Orientační informaci nám poskytne obrázek 11, který ukazuje závislost potřebného počtu pozorování na velikosti efektu u testu Pearsonova korelačního koeficientu, t-testu pro dva nezávislé výběry a U testu. Jak je patrné, při hledání důkazu o existenci *velkého* efektu si vystačíme s datovou maticí o několika málo desítkách řádků, zatímco k odhalení *malých* efektů potřebujeme stovky pozorování. V případě kvalitativních metod se minimální rozsah souboru stanovuje úvahou, respektive je zjišťován až v průběhu sběru dat s ohledem na saturaci.

Bod b) se může výrazně lišit s ohledem na váš výzkumný design. Obecně lze říct, že při posuzování kvality diplomové práce oponent přihlíží k pracnosti získávání dat – **čím bylo snazší realizovat sběr dat, tím větší rozsah souboru se očekává**. Při mimořádně obtížných sběrech dat (např. laboratorní psychofyziologická měření, biografické rozhovory, vyšetření náročnějšími projektivní metodami apod.) často pracujeme se soubory o několika pozorováních. Naopak administrace testů prostřednictvím webové platformy s využitím samovýběru si žádá mnohasethlavé soubory. Toto pravidlo nicméně nejde brát absolutně: **v případě, že váš rozsah souboru je zcela nedostatečný k zodpovězení položených otázek, bude toto hodnoceno jako vaše selhání** bez ohledu na to, jak pracný sběr dat máte za sebou, jelikož realizovat výzkum, u kterého dopředu víme, že nic neodhalí, je zbytečné.

Obrázek 11: Rozsah souboru potřebný pro detekci různě velkých efektů

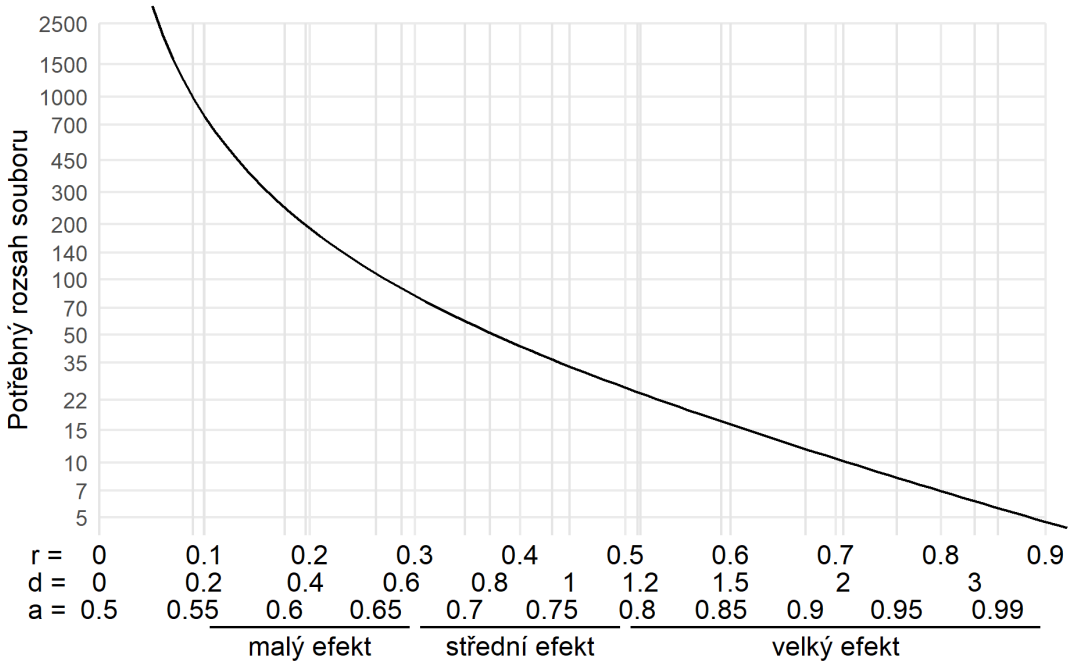

Pozn.: Zkratky r, d, a označují po řadě korelační koeficient, Cohenovo d, a stochastickou dominanci (AUC). Pro výpočet jsme předpokládali normální rozdělení. Rozsah souboru je při srovnání skupin počet pozorování v obou skupinách dohromady. Výsledky se vztahují ke statistické síle 80 % (tzn. $\beta = 20$ %) a hladině $\alpha = 5$ %.

Ještě dodejme, že vzácně se setkáváme se situacemi, kdy máme možnost zpracovat data, která **pochází z již proběhlého výzkumu** (například můžeme získat od vydavatele psychodiagnostických metod data, která byla použita k přípravě testových norem, ale výzkumně využitá zatím nebyla). Tento postup je v pořádku. Dbejte však na to, aby čtenář neměl pocit, že vaší motivací je si ušetřit práci, nikoli využít příležitost zodpovědět svou otázku s pomocí dat vysoké kvality.

Povinností každého studenta je archivovat veškerá data, na kterých prováděl analýzy, nejméně do dne obhajoby své práce a na žádost vedoucího nebo oponenta tato data předložit ke kontrole. Toto se týká jak datové matice, tak například přepisů rozhovorů. V případě, že data obsahují osobní údaje, nebo údaje, jejichž předání by poškozovalo účastníky výzkumu, provede student anonymizaci dat způsobem adekvátním k situaci. V případě, že student data odmítne na požádání předložit, může být hodnocen známkou F bez udání jakéhokoli dalšího důvodu.

Součástí kapitoly o sběru dat a výzkumném souboru bývá také podkapitola o **ochraně soukromí, podobě informovaného souhlasu a etických otázkách**, ve které čtenáře ujistíme, že jsme se proti žádnému etickému principu při realizaci výzkumu neprohřešili. V případě, že tyto otázky představují v rámci vaší práce zásadnější téma, vyhraďte jim zvláštní kapitolu. Co vše může spadat pod téma etiky, najdete v tomto manuálu v kapitole **Chyba! N enalezen zdroj odkazů.**.

4.7 Práce s daty a její výsledky

V této části práce seznamte čtenáře s tím, jaké metody zpracování a analýzy dat jste použili. Analyzujete-li svá data s pomocí nějakého **softwaru** (MS Excel, Statistica, R, Atlas.ti atp.), uveďte jeho jméno. Dobrým zvykem je při analýze dat postupovat ve stejném pořadí, v jakém jsme uváděli své otázky, hypotézy a cíle výzkumu v kapitole výzkumný problém.

Někdy se setkáváme s tím, že student v úvodu kapitoly práce s daty detailně popisuje fungování použité metody. Toto může být užitečné, pokud používáme nějaký méně známý nebo komplikovaný postup. Vysvětlovat čtenáři, co to je polostrukturovaný rozhovor nebo analýza rozptylu, je zbytečné. Na druhou stranu několika větami čtenáři připomenout, co to je axiální kódování nebo jak se interpretují poměry šancí u logistické regrese, není na škodu. Způsob práce s daty se do značné míry odlišuje v závislosti na tom, zda jsme zvolili kvantitativní nebo kvalitativní přístup.

4.7.1 Prezentace kvantitativních dat

Při prezentaci kvantitativních dat obvykle začínáme tím, že představíme jednotlivé proměnné, se kterými pracujeme. Před tím, než začnete s analýzou dat, prozkoumejte rozdělení jednotlivých proměnných s pomocí histogramu nebo sloupcového grafu. Vedle toho, že vám tento krok pomůže udělat si obrázek o tom, jak se která proměnná chová, s pomocí histogramu odhalíte přítomnost nejrůznějších chyb v datové matici, outlierů, vzácných kategoriích atp. Tyto grafy do své práce obvykle nevkládáme, s výjimkou případů, kdy má toto nějaké zvláštní opodstatnění (například jde o proměnnou, která má nějaké netypické rozdělení a je pro vaši analýzu důležitá).

Nejčastěji prezentovanou dvojicí popisných statistik je **průměr** a **směrodatná odchylka**. Tyto ukazatele přináší největší užitek u kvantitativních proměnných, jejichž rozdělení připomíná normální rozdělení. V případě, že popisujeme nějakou zešikmenou nebo ordinální proměnnou, je vhodným ukazatelem výběrový **medián**. Variabilitu hodnot takovýchto proměnných můžeme prezentovat s pomocí **kvartilů**, respektive **mezikvartilového rozpětí**. Svou oblibu získává také statistika s do češtiny obtížně přeložitelným názvem *five-number summary* (**pětičíselné shrnutí**). Jak napovídá název, jedná se o 5 hodnot: minimum, dolní kvartil, medián, horní kvartil a maximum. Tento ukazatel je vysoce univerzální a poskytne čtenáři plastický obrázek o rozdělení zkoumané proměnné. Samotné extrémy (minimum a maximum) obvykle neprezentujeme, snad s výjimkou referování o věku respondentů. Chceme-li upozornit na nezvyklý tvar rozdělení proměnné, může přijít vhod výběrová **šikmost**. U nominálních proměnných jsou samozřejmostí **absolutní a relativní četnosti**. Přečtěte si následující příklady toho, jak můžeme mluvit o popisných statistikách.

```
Po vyřazení 8 nedbale vyplněných dotazníků soubor obsahuje
152 můžu (19 %) a 648 žen (81 %).

V souboru převažují absolventi či studenti vysokých škol,
kteří tvoří více než dvě třetiny (68 %) souboru.
```

Počet správně vyřešených úloh se pohyboval v rozmezí od 4 po 22, s průměrem 7,24 a směrodatnou odchylkou 3,16.

Problematickým aspektem položkových skóru škály YFAS je jejich nápadné zešikmení ke kladným hodnotám. Hodnoty výběrové šikmosti se pohybují v rozmezí od 1,52 po 7,10 (medián šikmosti 3,09).

Shrnutí s pomocí pěti čísel (tzn. minimum, spodní kvartil, medián, hodní kvartil a maximum) BMI je rovno hodnotám 11,00, 19,00, 20,80, 23,10, 38,20.

Faktorová analýza naznačuje jednofaktorovou strukturu zkoumané škály. První 4 vlastní čísla korelační matice jsou rovna hodnotám 7,65, 1,25, 1,08, 0,59.

Pište lépe

V pracích některých studentů se setkáváme se slovním spojením „*nenormální rozdělení*“. Toto spojení je nesmyslné, a proto ho nepoužívejte. Obratnější je říct, že tvar histogramu proměnné nepřipomíná normální rozdělení, nebo (méně přesně) že proměnná normální rozdělení nemá.

V případě, že vaše práce obsahuje statistické hypotézy, je potřeba každou z nich ověřit vhodným **statistickým testem**[17]. K testování platnosti hypotéz používáme typicky výpočet p-hodnot a jejich srovnání se stanovenou hladinou alfa (obvykle 5 %). Vyhněte se zastaralému postupu práce s kritickými hodnotami.

Častou otázkou studentů je, zda mají použít postupy **parametrické** nebo **neparametrické** statistiky. Na tuto otázku neexistuje jednoznačná odpověď, můžeme však uvést několik kritérií, ke kterým přihlížet. Neparametrickou statistiku používáme zpravidla tehdy, když pracujeme s ordinální proměnnou nebo s kvantitativní (metrickou) proměnnou s vysoce zešikmeným rozdělením pravděpodobnosti. Při rozhodování o tom, co je už vysoce zešikmené rozdělení, je třeba uvažovat rozsah souboru, se kterým pracujete. Parametrické metody se stávají robustními proti porušení předpokladu normálního rozdělení s rostoucím rozsahem souboru. Pokud pracujete s mnoha desítkami až stovkami pozorování, poskytuje parametrická statistika spolehlivé výsledky i v případě značně zešikmených náhodných veličin. Paušálně nelze doporučit testování normality statistickými testy (např. Shapirův–Wilkův test). Ty mají své opodstatnění u malých souborů (do pár desítek pozorování), u rozsáhlejších souborů dejte přednost svému úsudku a pohledu na histogram.

Obecně preferovanými jsou parametrické metody, jelikož jsou srozumitelnější a snazší pro prezentaci. Pokud nicméně dáváte přednost neparametrickým metodám a dokážete jejich výsledky čtenáři smysluplně předat, můžete je upřednostnit bez ohledu na tvar rozdělení

[17] V posledních letech roste popularita bayesovských metod. Tyto metody stojí na zcela odlišném paradigmatu než klasická (frekvencionistická) statistika. Použití těchto postupů je v pořádku, ač je v tomto textu nebudeme dále popisovat. Předpokládáme, že uživatel, který si osvojil tyto postupy, si snadno poradí s otázkou, jak je prezentovat.

zkoumané proměnné. Ač nejde o hrubou chybu, ale jen prohřešek proti dobrému vkusu, doporučujeme být ve svých volbách konzistentní. Pokud například jednu subškálu inventáře zkoumáte s pomocí parametrických postupů, nebylo by elegantní zkoumat jinou subškálu téhož inventáře neparametrickými nástroji.

Běžně používané statistické testy mají **standardní způsoby prezentace**. Ty mají obvykle následující podobu: *název statistiky*(*počet stupňů volnosti*) = *hodnota statistiky*, p = *p-hodnota*, *název míry účinku* = *hodnota míry účinku*. Pro nejčastější testy můžou mít tuto podobu (v některých případech uvádíme více správných variant):

t-test:	t(28) = -1,233, p = 0,228, d = -0,477
	t(27,371) = -1,473, p = 0,152, Δ = -0,422
F test:	F(9, 19) = 0,323, p = 0,086
U test:	U = 128, p = 0,218, AUC = 0,640
Pearsonův korelační koeficient:	r = -0,187, p = 0,323
	r = -0,187, t(28) = -1,006, p = 0,323
Spearmanův korelační koeficient:	r_s = -0,127, p = 0,501
	r_s(n = 30) = -0,127, p = 0,501
	r_s = -0,127, t(28) = -0,680, p = 0,501
Bodově biseriální korelační koeficient:	r_{pb} = -0,227, t(28) = -1,233, p = 0,228
	r_{pb} = -0,227, p = 0,228
Koeficient fí:	r_φ = 0,141, p = 0,699
	r_φ = 0,141, χ^2(1) = 0,15, p = 0,699
Test nezávislosti („chí kvadrát"):	χ^2(2) = 4,00, p = 0,135
	χ^2(2) = 4,00, p = 0,135, φ = 0,365
Párový Wilcoxonův test:	W = 126, Z = -2,191, p = 0,028
Znaménkový test:	S = 11, Z = -1,461, p = 0,144
	S(n = 30) = 11, p = 0,200
ANOVA:	F(2, 27) = 0,457, p = 0,638
	F(2, 27) = 0,457, p = 0,638, η^2 = 0,017
Významnost lineárního modelu:	R^2 = 0,105, F(3, 26) = 1,014, p = 0,402
Významnost regresoru:	b = 0,223, t(26) = 0,753, p = 0,458
	β = 0,142, t(26) = 0,753, p = 0,458
Hotellingův test:	T^2 = 853,489, F(3, 297) = 0,331, p = 0,197
MANOVA:	Λ = 0,920, F(3, 296) = 8,558, p < 0,001
Shapirův-Wilkův test:	W = 0,830, p < 0,001

Pište lépe

Mimořádně oblíbená chyba je nesprávně pojmenované rozhodnutí o platnosti hypotéz po provedení statistického testu. Pokud je $p \leq \alpha$, pak **nulovou hypotézu zamítáme a alternativní hypotézu přijímáme**. Pokud je $p > \alpha$, pak **nulovou hypotézu nelze zamítnout a alternativu nelze přijmout**, jelikož jsme nenašli dostatečně přesvědčivé důkazy. Nikdy nezamítáme alternativu a nepřijímáme nulovou hypotézu.

4.7.2 Prezentace kvalitativních dat

Kvalitativní data můžou nabývat mnoha různých podob, je proto obtížné stanovit jednoznačnou normu pro jejich prezentaci. Nejčastěji jde o data ve formě textu (typicky přepsané rozhovory), nicméně může jít o práci s jinými produkty (např. kresbami) nebo materiály vzniklými použitím nějaké specifické techniky získávání dat (např. technika životní křivky).

Obecně platí, že v kapitole práce s daty (vzácněji i v diskusi) kombinujeme své intepretace, navržené kategorizace, popisy zjištěných mechanismů s **výňatky ze zpracovávaných materiálů**. Ukázky původních materiálů posilují věrohodnost našich interpretací, jelikož čtenář může na vlastní oči vidět, že popisované fenomény se v datech skutečně vyskytují. V případě práce s textem prokládáme své úvahy úryvky z výpovědí účastníků výzkumu.

Ač prezentování původních syrových dat přináší značný užitek, nenadužívejte tohoto postupu. Je-li takovýchto dat prezentováno příliš velké množství (např. polovina textu výsledkové části), vzbuzuje to ve čtenáři pocit, že výzkumník neodvedl svou práci a předává čtenáři polotovar v duchu rady „přeberte si to sami“. Typicky se toto stává při použití výňatků z rozhovoru, kdy autor sklouzne k prezentování dlouhých pasáží jen s minimem vlastní invence při hledání jejich smyslu. Jakékoli výňatky mají sloužit pouze jako ilustrace, de facto tedy nejsou výsledkem výzkumu v pravém slova smyslu.

Máme-li k dispozici množství materiálů k prezentaci překračující rozumný rozsah pro vložení do textu práce, můžeme je umístit do příloh. Ani tam však není potřeba vkládat všechna svá data – opět jde spíše o rozsáhlejší ukázku. V případě rozhovorů je obvyklé **do příloh umístit jeden přepsaný rozhovor**.

Kvalitativní data bývají poměrně citlivá a vyžadují větší úsilí při anonymizaci. Samozřejmostí je vyhnutí se prezentování takových údajů, které lze použít k identifikaci účastníka výzkumu (pokud nám k tomu vysloveně nedal souhlas), například jména, bydliště, pracovního zařazení. Vhodné je nicméně **identifikovat, který výňatek pochází od kterého z účastníků výzkumu**. Zde se nabízí více možností, jak tuto informaci zachovat. Respondenty můžeme označit kódy, které nemusí nést žádnou doplňující informaci (např. jen pořadové číslo účastníka výzkumu) nebo můžou kódovat základní charakteristiky jako pohlaví a věk (např. Z-21 pro označení jednadvacetileté respondentky). Chceme-li se vyhnout strojově vypadajícím značkám, můžeme respondentům vymyslet fiktivní jména a k označení používat je. V takovém případě je žádoucí čtenáře upozornit na to, že jde o jména fiktivní, nikoli skutečná.

4.8 Diskuse

Diskuse představuje pomyslné vyvrcholení vaší práce. Čtenář je z minulých kapitol seznámen s tím, jakou otázku jste si pokládali, jakými metodami jste se na ni snažili najít odpověď a jaké výsledky tato snaha přinesla. V diskusi výsledky vaší práce rozeberete, interpretujete a propojíte s poznatky, které jste zmiňovali v teoretické části.

V první (a obvykle nejobsáhlejší) části diskuse postupně **procházíme jednotlivé cíle práce** (hypotézy, výzkumné otázky) a zamýšlíme se nad tím, co znamenají dílčí výsledky vašeho zkoumání. Jednotlivé **výsledky srovnáváme s výsledky dřívějších studií**, se kterými jsme pracovali v teoretické části, a konfrontujeme s poznatky dané vědní disciplíny. V diskusi proto **hojně citujeme**, ač se zde vyhýbáme citování titulů, které v práci nebyly dříve zmíněny.

Analýza získaných dat obvykle přináší i řadu vedlejších nečekaných poznatků. I ty můžete v diskusi rozvést a nabídnout jejich vysvětlení. Obecně v diskusi můžeme prezentovat svůj **osobní názor** a můžeme se dokonce i uchýlit ke spekulacím. U řady jevů nás napadne několik možných vysvětlení jejich příčin, můžeme proto uvést všechna, která považujeme za rozumná.

Poslední část diskuse zpravidla pojednává o **limitech provedeného výzkumu**. Zamyslete se nad faktory, které mohly zkreslit vaše závěry. Typicky zde narážíme na témata, jako je nedostatečný rozsah souboru, jeho omezená reprezentativnost, úskalí zvoleného způsobu získávání dat, limity metod měření. Kritizujte však jen to, co kritiku skutečně zaslouží (např. nemá smysl žehrat na omezenou zobecnitelnost výsledků kvalitativního výzkumu kvůli malé rozsahu souboru, jelikož jde o vlastnost nikoli o vadu daného postupu). V úplném závěru můžeme nabídnout určitá doporučení badatelům, kteří by chtěli na váš výzkum navázat. Jsou-li výsledky naší práce aplikovatelné v praxi, sdělíme čtenáři, kde a jak. Nezapomínejte proto ani na **přínosy**, které vaše práce má.

V diskusi **neprovádíme již žádné výpočty, nesdělujeme výsledky, které jsme neuvedli dříve**, ani zde pokud možno neseznamujeme čtenáře s vědeckými teoriemi, o kterých jsme dříve nemluvili. Diskuse by neměla mít méně než 3 strany. Její obvyklý **rozsah se pohybuje od 4 do 8 stran**.

4.9 Závěr

Kapitola závěr případně závěry stručně **shrnuje nejdůležitější výsledky vaší práce**. Pokud se rozhodujete, co uvést v závěru, přečtěte si znovu diskusi a vypište si ústřední myšlenky, které zde prezentujete. Také se znovu vraťte ke kapitole výzkumný problém a zkontrolujte, jestli je na vašem seznamu alespoň jedno zjištění ke každé otázce, kterou jste si položili. **Závěr neobsahuje nic, co nebylo již dříve zmíněno**.

Závěr má často strukturu krátkého uvedení psaného volným textem následovaného seznamem s odrážkami s jednotlivými poznatky. Rozsah závěru se pohybuje mezi **půl stranou a dvěma stranami**.

4.10 Souhrn

Ze zkušenosti je právě souhrn nejvíce zanedbávanou částí kvalifikačních prací – studenti jej často považují za zbytečný přívěšek, který vlastně nikdo nečte. Aby toto neplatilo pro souhrn vaší práce, pak je dobré mít při psaní na mysli účel této kapitoly.

Souhrn je jakousi miniaturou vaší práce – je určen člověku, který se s textem potřebuje seznámit v omezeném čase. Souhrn proto opakuje strukturu předešlých kapitol – stručně se vyjadřuje k teoretickému ukotvení, předkládá výzkumný problém, popisuje, jaký design byl zvolen a jak jste pracovali s daty, jak tyto výsledky interpretujete a co z toho vyplývá. Je patrné, že vměstnání tak rozsáhlého díla na několik stránek vyžaduje poměrně drastické proškrtání popisovaných témat. Zamyslete se, které části práce váš čtenář nutně potřebuje znát, a naopak bez kterých se docela dobře může obejít. Typicky kapitoly teoretického ukotvení lze zredukovat na jediný odstavec, ve kterém čtenáře upozorníte na nejdůležitější pojmy či relevantní teorie. Podobně struční také můžete být při referování o části, kde popisujete práci s daty. Naopak **nejobšírnější buďte při popisování vašeho záměru, zvoleného výzkumného designu a diskuse výsledků**.

Na rozdíl od zbytku práce, v rámci souhrnu můžete opakovat celé pasáže použité dříve v textu. V souhrnu obvyklým způsobem citujeme. Souhrn obvykle nedělíme na žádné podkapitoly, ani do něj (pokud to situace vyloženě nevyžaduje) nevkládáme tabulky či grafy. Ověřujeme-li v naší práci velké množství hypotéz, nemusíme vyjmenovávat všechny, ale pouze ty podstatné, případně můžeme referovat v celých trsech podobných hypotéz. V souhrnu také není obvyklé zahrnovat čtenáře čísly – na místě je třeba konstatování, že rozdíl mezi skupinami byl přibližně čtvrtina směrodatné odchylky, nebo že výsledek je signifikantní na hladině významnosti 0,001, ale například odříkávat průměry jednotlivých skupin nejspíš velký užitek nepřinese.

Souhrn má velmi blízko k textu, který student přednáší během obhajoby své práce (viz kapitola 6.3), byť je o něco obsáhlejší. **Souhrn diplomových prací mívá 2 až 4 strany**. V případě disertačních prací může být i delší.

4.11 Seznam literatury

Detailní informace o tom, jak zacházet s citačním aparátem včetně typografické i obsahové podoby seznamu literatury, jsou obsaženy v samostatné kapitole 8 na konci tohoto manuálu. Zde zodpovíme otázky týkající se toho, jaké tituly a v jakém množství by měly být v seznamu literatury zastoupeny.

Při hodnocení kvalifikačních prací vedoucí i oponenti přihlíží k počtu a kvalitě použitých zdrojů. Pro jednotlivé typy prací jsou stanovena nepodkročitelná minima počtu zdrojů (viz tabulka 4). Dodejme, že čísla uvedená v tabulce, představují hranici, pod kterou počet zdrojů nesmí klesnout, aby práce nebyla automaticky klasifikovaná známkou F. Pro lepší hodnocení je silně doporučeno čerpat z poněkud vyššího počtu zdrojů, zejména v případě bakalářských prací.

Tabulka 4: Minimální počty literárních zdrojů kvalifikačních prací

Typ práce	Empirická práce	Teoretická práce
Bakalářská	30	60
Magisterská	50	60
Rigorózní	80	100
Disertační	150	150

Rozsáhlý seznam použité literatury nicméně nemusí vždy znamenat, že seznam zdrojů bude označen za dostatečný. Při hodnocení prací se obvykle přihlíží vedle počtu zdrojů i k následujícím faktorům:

a) poměr odborných článků a knih, respektive jiných zdrojů,
b) poměr česky psaných a cizojazyčných zdrojů,
c) stáří použitých zdrojů.

Soudobá vědecká diskuse probíhá téměř výhradně prostřednictvím anglicky psaných článků v odborných časopisech. Při hledání čerstvých informací z první ruky, nikoli jen převyprávěných souhrnů, jsou vědecké články první volbou. Dbejte proto na to, aby tento druh zdroje zaujímal ve vašem seznamu literatury významnou pozici – **budou-li články tvořit méně než přibližně třetinu použitých zdrojů, je velká šance, že oponent na toto upozorní**.

Co se týče česky a cizojazyčně psaných zdrojů, není zde univerzální norma, která by jejich poměr stanovovala[18]. Jak je z předešlého textu patrné, kvalitní seznam literatury by však měl obsahovat **nezanedbatelné množství cizojazyčných pramenů**, opět řekněme, že jedna třetina je hranice, kterou by měl student překročit, aby se vyhnul případné kritice oponenta.

Téma aktuálnosti zdrojů není v psychologii tak palčivé jako například v přírodních vědách, kde jsou často několik let staré články již považovány za neaktuální. V práci z oboru psychologie můžete citovat i texty staré mnoho desetiletí. Spíše než rok vydání je pro nás podstatný fakt, zda citovaný poznatek již nebyl překonán, vyvrácen, přepracován. U každé teorie či metody, o které píšete, si proto ověřte, zda jde skutečně o verzi, která je soudobou vědeckou komunitou přijímaná. **Citování neaktuálních informací (bez upozornění na to, že jde o neaktuální informace) je považováno za hrubou chybu**[19].

Na závěr ještě upozorněme na několik druhů zdrojů, kterým se pokud možno vyhněme, pokud k jejich zařazení nemáme zvláštní důvod:

a) **Skripta a učebnice** neobsahují originální poznatky, ale pouze jejich shrnutí (často neúplná nebo zjednodušená). Dáváme proto přednost původním textům, z nichž

[18] S výjimkou studentů bakalářského studia psychologie v kombinované formě, kteří v rámci předmětu PCH/CIZJK předkládají seznam použité literatury, který dle sylabu musí obsahovat nejméně 15 % cizojazyčných zdrojů.

[19] V praxi je tento úkol obtížnější, než se zprvu zdá. Většina psychologických teorií se nevyskytuje ve stavu *jednoznačně přijímaná* nebo naopak *jednoznačně vyvrácená*. Většina koncepcí má své kritiky i své zastánce. Oba tábory pak často navrhují úpravy a vylepšení dané teorie, které však opět nejsou jednohlasně přijímané nebo odmítané. Úkolem autora odborného textu pak je se v tomto prostředí zorientovat a stručně tento nejednoznačný stav čtenáři představit, aniž by některý z významných proudů vynechal.

autor skript vychází. V případě, že přesto chceme použít učebnici, sáhneme po autoritativním textu vydaném v některém z renomovaných nakladatelství.

b) **Populárně naučné texty** můžeme citovat pouze na dokreslení vědeckých poznatků, případně jako ukázku toho, jak je určitý konstrukt chápán mimo vědeckou komunitu. Rozhodně se však nejedná o zdroj na úrovni odborných článků a je považováno za chybu, pokud ve čtenáři vzbudíme dojem, že se jedná o vědecký zdroj informací.
c) **Wikipedie** je nenahraditelným pomocníkem studentů i výzkumníků. Její slabiny jsou však podobné jako v případě učebnic a skript – jedná se o převyprávění jiných odborných textů, s rizikem nepřesností či zjednodušení. Opět ji proto obvykle necitujeme. Výhodou Wikipedie je to, že sama velmi precizně používá citační aparát, takže ke každému poznatku, na který bychom se chtěli odkázat, snadno dohledáme originální zdroj.
d) **Tento manuál**, jelikož nejde o odborný text, ale o katederní normu.

4.12 Přílohy

Řada materiálů, se kterými pracujeme, je příliš obsáhlá, než abychom je prezentovali v textu své práce, zároveň však můžou být pro čtenáře zajímavé. Tyto materiály umisťujeme do příloh. Přílohy se nezapočítávají do celkového rozsahu práce, a **stránky s přílohami nejsou opatřeny čísly**. **Kapitola příloh začíná seznamem**, ve kterém jsou jednotlivé přílohy vyjmenovány spolu se svými čísly (číslujeme od jedničky bez rozlišování na obrázky či tabulky).

Povinnou první přílohou je abstrakt kvalifikační práce v českém a anglickém jazyce (jak má vypadat abstrakt viz kapitola 4.13, ukázka rozvržení stránky s abstraktem je umístěna v přílohách tohoto manuálu). Naopak **do příloh nikdy neumísťujeme formulář zadání diplomové práce ze systému STAG,** byť se to tak dříve dělávalo, jelikož ten obsahuje citlivé údaje (adresu autora), které by neměly být veřejně vystaveny. Tento formulář pouze volně vložíme do tištěné verze naší práce.

Do příloh typicky studenti umisťují některé z následujících dokumentů:

- Plná znění dotazníků a jiných testů vlastní konstrukce.
- Vlastní překlady diagnostických metod (pokud to není v rozporu s autorskými právy).
- Ukázku přepsaného rozhovoru, případně osnovu (polo)strukturovaného rozhovoru.
- Ukázky materiálů produkovaných účastníky výzkumu (např. životní křivka atp.).
- Ukázku prvních řádků datové matice, pokud má nějaký netypický formát.
- Podnětový materiál.
- Zdrojové kódy použitých skriptů.
- Náhled webových stránek použitých pro sběr dat.
- Tabulky detailních výsledků, grafy, schémata, myšlenkové mapy atp., které jsou příliš rozsáhlé, než aby byly v plném znění uvedeny dříve.

4.13 Abstrakt a seznam klíčových slov

Abstrakt je maximálně kondenzované shrnutí vaší práce. Byť STAG umožňuje vložení textu až o rozsahu 4 000 znaků, obvyklý rozsah abstraktu je 800 až 1 200 znaků. **Každá práce je opatřena abstraktem v češtině a v angličtině**, a abstrakt je mnohdy jediná cesta, kterou jsou vaše zjištění komunikována světu. Abstrakty bývají řazeny v databázích, jsou přístupné internetovým vyhledávačům, případně je univerzita může použít ke své prezentaci. Pokud někoho zajímá vaše práce, ale ne tak moc, aby s ní chtěl strávit více než dvě minuty, je právě abstrakt to, čemu bude věnovat pozornost.

Pro psaní abstraktu platí všechny poučky, které jsme již uváděli například u souhrnu – klaďte důraz zejména na otázku, kterou si pokládáte, a na odpověď, kterou jste nalezli. V abstraktu též nezapomeňte popsat výzkumný soubor a použité metody. Byť některá odborná periodika požadují strukturované abstrakty (tzn. rozdělené do předem požadovaných celků), abstrakty kvalifikačních prací píšeme jako jeden odstavec volného textu. Abstrakt píšeme v přítomném čase. Abstrakt diplomové práce by mohl znít například následovně.

> Cílem této práce je prostřednictvím psychofyziologických měření prozkoumat projevy agrese v centrální (CNS) i autonomní (ANS) nervové soustavě a za pomoci těchto informací nepřímo posoudit vliv hraní počítačových her na agresivitu. Předpokládaným projevem agresivity v CNS je pokles aktivity na frontálním laloku; v ANS aktivace sympatikoadrenálního systému korespondující s projevy hněvu. Data byla získána s pomocí experimentu na 8 osobách, kde jedna skupina probandů hraje násilnou PC hru, skupina druhá nenásilnou. Před a po hraní hry jsou oběma skupinám prezentovány pozitivní, negativní a neutrální stimuly v klasickém ERP designu. V průběhu experimentu je probandům měřeno EKG a EEG. Před začátkem experimentu a po jeho ukončení probandi také vyplní Škálu impulzivity (SIDS) a Škálu agresivity (SADSS). Výsledky práce ukazují signifikantní pokles aktivity v levém frontálním laloku u experimentální skupiny, což podporuje teorie vlivu PC her na agresivitu. SADSS paradoxně ukazuje větší snížení agresivity u experimentální skupiny, což naznačuje možnost použití násilných PC her ke kanalizaci agresivních impulsů.

Abstrakt dále doplníme 3 až 5 klíčovými slovy. Jako klíčová slova (může jít i o sousloví) vybíráme termíny, které nějak vaši práci charakterizují, respektive podle kterých by mohl najít vaši práci někdo, koho dané téma zajímá. Výše uvedený abstrakt bychom mohli doplnit třeba následujícími klíčovými slovy.

> počítačové hry, agresivita, agrese, elektroencefalografie

Podobně jako abstrakt i klíčová slova překládáme do angličtiny.

5 Etika v psychologickém výzkumu

Výzkumné projekty, zejména ty, které zahrnují práci s lidmi, přináší řadu etických otázek. V tomto manuálu si neklademe ambice poskytnout čtenáři ucelený vhled do etiky v psychologickém výzkumu – tento úkol přenechejme specializovaným textům. Naším cílem je upozornit autory kvalifikačních prací na ta etická témata, o kterých ze zkušenosti víme, že bývají kamenem úrazu, a odpovědět na otázky, které nejčastěji v souvislosti s etikou výzkumu od studentů slýcháme.

Obecné pravidlo prostupující každým rozhodnutím, které máme při návrhu a realizaci výzkumného projektu na paměti, je to, že **účast ve výzkumu nesmí účastníkovi přinášet újmu**. Pojmem újma rozumějme širokou paletu negativních dopadů, namátkou: působení fyzické či duševní bolesti nebo poškození, vystavení nadměrnému stresu (například při prezentaci averzivních podnětů), nedůstojné zacházení (neuctivé, zesměšňující), pošlapání základních lidských či jiných práv, finanční újma, poškození mezilidských vztahů v rámci skupiny, újma plynoucí ze zveřejnění citlivých dat nebo vystavení jedince riziku, že mu libovolný druh újmy bude způsoben, překračující riziko, které podstupuje v běžném životě.

V případě, že zkoumané téma ze své povahy neumožňuje zcela eliminovat újmu působenou účastníkům výzkumu (např. studie zkoumající rozdíly v prahu bolesti), hledáme takové řešení, které je obhajitelné z hlediska následujících dvou námitek:

(1) Nelze ke stejnému cíli dojít cestou, která je vůči účastníkům výzkumu šetrnější?
(2) Je újma (diskomfort, poškození) způsobená účastníkům adekvátní s ohledem k vědeckému přínosu realizované studie?

Zejména druhý jmenovaný bod je značně omezující, jelikož přínos k vědeckému poznání je u většiny studentských prací, zejména na bakalářské úrovni, obvykle zanedbatelný. V řadě případů může být pro studenta obtížné posoudit odpovědi na dvě výše uvedené otázky. **Povinností studenta je proto jakékoli pochybnosti týkající se etiky chystaného výzkumného projektu konzultovat se svým vedoucím práce**[20].

Některá rizika můžou být začínajícímu výzkumníkovi skryta, zmiňme proto alespoň několik postřehů, které si student-výzkumník nemusí zprvu uvědomit.

- **V prožívání, schopnostech, hodnotové orientaci, či osobních normách jedinců existují velké rozdíly**, a to obvykle větší, než si v denním životě uvědomujeme. Situace, která většině lidí (včetně výzkumníka) připadá neohrožující a zábavná, může být pro malé procento jedinců krajně emočně vypjatá, pohoršující či zraňující. Nedokážeme-li upravit výzkumný design tak, aby vyhovoval rozmanitým účastníkům, lze například zavést vstupní testování, kdy předem identifikujeme jedince, u kterých je zvýšené riziko újmy plynoucí z účasti ve výzkumu. Účinnou a obecně doporučovanou technikou je také takzvaný **debriefing** – tedy závěrečný rozhovor, během kterého se výzkumník ujistí, že účastník výzkumu odchází se stejným stavem

[20] Dříve působila na Katedře psychologie FF UPOL etická komise, na kterou se v případě pochybností studenti obraceli. Od roku 2020 byla nahrazena Etickým panelem FF UPOL pro výzkum (viz vnitřní norma FF-B-20/03), který však standardně neposuzuje studentské projekty. Zodpovědnost tedy leží na studentovi a vedoucím práce.

mysli, jako měl před svou účastí, zodpoví všechny otázky, odstraní pochybnosti a nejistoty.

- **Z etického hlediska je výzkumník-student a výzkumník-profesionál totéž** – zodpovědnost, kterou nese za účastníky výzkumu, se neliší. Tedy tvrzení, že šlo jen o „studentský projekt", není legitimním argumentem. Ba co víc, student a profesionál často splývá i v očích některých účastníků výzkumu (nemusí jít jen o děti, seniory nebo jedince bez vysokoškolského vzdělání, v určitém kontextu rozdíl zkrátka nemusí být patrný).
- Při realizaci výzkumu může docházet ke **střetu zájmů**. Jedná se o situaci, kdy dvojice výzkumník–účastník výzkumu je zároveň například terapeutem a klientem, lékařem a pacientem, učitelem a žákem, vedoucím pracovníkem a podřízeným, trenérem a hráčem, dobrovolníkem a klientem dané organizace, obchodními partnery atp. Úskalím, které takovýto duální vztah přináší, je fakt, že v jednotlivých rolích zpravidla **sledujeme rozdílné cíle**. Obtížně se pak vyhneme situaci, kdy musíme volit, které z našich rolí vyhovíme, což může vést jak ke zkreslení získávaných dat, tak poškození jedince, se kterým jednáme. Střet zájmů není vždy nepřekonatelným problémem (někdy je prakticky nemožné se mu vyhnout), pokud se nicméně v takové situaci octneme, musíme si uvědomovat vzniklá rizika a pevně si stanovit hranice, které z rozdílných vztahů vyplývají. **V případě potenciálně ohrožujících střetů zájmu jsme povinní tuto skutečnost uvést v textu své práce** včetně opatření, která jsme učinili, abychom předešli negativním dopadům.

Pokud se ve vaší kvalifikační práci dotýkáte libovolných etických otázek (což platí téměř pro každou diplomovou práci), **doporučujeme za kapitolu o sběru dat a výzkumném souboru (nebo v rámci této kapitoly) umístit podkapitolu, ve které čtenáře seznámíte s postupem, jak jste se vypořádali s otázkou etiky a ochranou soukromí účastníků výzkumu**. Tuto kapitolu je vhodné zařadit i tehdy, když například realizujete anonymní online sběr dat – nejspíš jen stručně popíšete, že účast byla dobrovolná, anonymní, že jste nesbírali žádná osobní data a případně jak jste účastníky výzkumu odměnili.

5.1 Ochrana osobních údajů

Osobními údaji se rozumí jakékoli údaje, případně kombinace údajů, s jejichž pomocí můžeme jedince jednoznačně identifikovat. Vedle například rodného čísla či adresy bydliště může být osobním údajem i křestní jméno v kombinaci s pracovištěm nebo školou[21]. Nakládání s osobními údaji upravuje jednak zákon č. 110/2019 Sb. o zpracování osobních údajů a dále Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2016/679, známé též pod zkratkou GDPR. Zmiňované normy kladou na výzkumníka shromažďujícího osobní údaje řadu povinností, a proto pokud to není nezbytné, **shromažďování osobních údajů se raději vyhněte**. Řadu výzkumných projektů lze efektivně realizovat i anonymně.

[21] Za osobní údaj je též považováno telefonní číslo. E-mailová adresa může a nemusí být osobním údajem (byla by, pokud by šlo třeba o e-maily zaměstnanců určité společnosti; pokud jde o rozmanité soukromé adresy, za osobní údaje je považovat nemusíme). Za osobní údaje jsou považovány i IP adresy (včetně dynamických) a identifikátory uložené jako cookies v prohlížeči.

Stručně shrňme některé nejnápadnější zásady a povinnosti, které nám předpisy při shromažďování osobních údajů ukládají:

- Osobní údaje sbíráme jen a pouze s informovaným souhlasem účastníka výzkumu (jak má takový souhlas vypadat a co vše má obsahovat, detailně popíšeme v kapitole 5.2).
- Souhlas se zpracováním osobních údajů může poskytnout pouze osoba starší 15 let (viz kapitola 5.3).
- Účastníka výzkumu informujeme o tom, jak a kým budou jeho údaje využity.
- Osobní údaje přechováváme jen po omezenou dobu – účastníka informujeme o tom, kdy nejpozději budou jím poskytnuté údaje smazány nebo nevratně anonymizovány.
- Sbíráme jen takové osobní údaje, pro které máme účelné využití.
- Účastník výzkumu má právo se výzkumu nezúčastnit, případně i zpětně požádat o vyškrtnutí z výzkumu a odstranění jeho záznamů (pokud již nebyly anonymizovány). Na toto právo musíme účastníka upozornit a poskytnout mu kontakt, na kterém o toto může požádat.
- Osobní údaje musí být přiměřeně zabezpečené proti jakémukoli druhu úniku.

Dodržení zákonných norem obvykle nečiní studentům potíže (většinu z nich lze ošetřit s pomocí kvalitního poučeného souhlasu). V praxi však býváme často svědky toho, kdy si student neuvědomuje, že údaje, se kterými pracuje a které v krajních případech veřejně vystaví ve své práci, jsou osobní údaje. Typicky se tak děje v kvalitativních výzkumech, kdy autor zveřejní výňatky či celý text rozhovoru. Pokud je například respondent členem nějaké užší profesní či zájmové skupiny (psycholog, akademický pracovník), pak jej zasvěcení jednici velmi snadno identifikují. Zejména tehdy, když rozhovor obsahuje další citlivé informace (např. zkušenosti s psychoaktivními látkami, sexuální preference, životní traumata, vztahy na pracovišti atp.) je toto hrubé porušení etických principů i zákonných nařízení. Komise v takovém případě požádá studenta o nápravu, což ovšem nezbytně znamená hodnocení známkou F.

5.2 Informovaný souhlas

Informovaným souhlasem máme obecně na mysli poučení o povaze výzkumu, u něhož by měl účastník dát najevo, že je s ním srozuměn a že s ním souhlasí. V případě, že zpracováváme osobní údaje účastníka, je součástí informovaného souhlasu i souhlas se zpracováním tohoto druhu dat. Informovaný souhlas lze předat více způsoby: (1) písemně – tedy ve formě dokumentu, který účastník podepíše, (2) elektronicky – obvykle ve formě zaškrtávacího políčka v online formuláři, a (3) ústně – experimentátor řekne či přečte poučení a účastník taktéž ústně sdělí, že souhlasí. Obecně platí, že povinnost doložení existence souhlasů leží na výzkumníkovi, proto ústní podobu souhlasu je vhodné používat například při nahrávaném rozhovoru. Při laboratorních experimentech je silně doporučeno vyžadovat souhlas v písemné podobě.

Informovaný souhlas v nějaké podobě vyžadujeme u téměř všech výzkumných projektů s lidskými účastníky. I zde však narážíme na několik výjimek. Informovaný souhlas není potřeba získat, pokud (1) analyzujeme archivní dokumenty nebo (2) publikace a jiná díla osob

vystupujících ve veřejném prostoru (např. novináři, politici, umělci, vědci). Dále platí výjimka, (3) pokud se jedná se o pozorování běžných vzdělávacích či výchovných praktik anebo (4) se jedná o pozorování při běžných pracovních procesech a není tím ohrožena zaměstnanost zúčastněných osob. Souhlas nepožadujeme taky, pokud (5) provádíme neobtruzivní anonymní pozorování lidí při běžných činnostech.

V následujícím souhrnu prezentujeme doporučené body, které by měly v psaném nebo ústním informovaném souhlasu zaznít. Znění informovaného souhlasu lze pochopitelně upravit a přizpůsobit potřebám daného výzkumu, avšak využití doporučené struktury výrazně minimalizuje riziko případných etických nebo právních problémů:

1. **Informace o výzkumném projektu** (název, provádějící výzkumník, vedoucí práce, případná grantová nebo jiná finanční podpora, zaštítění institucí a stručný účel výzkumu). Toto je příklad:

   > Byl/-a jste osloven/-a s nabídkou účasti na výzkumném projektu nazvaném *Vliv barevného prostředí na pozornost*. Ten je realizován Bc. Ivanem Dvořákem (dále jen jako „autor výzkumu" nebo „autor") s podporou grantu IGA 2019, pod vedením PhDr. Daniela Dostála, Ph.D. a pod záštitou Katedry psychologie na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. Cílem výzkumu je zjistit, zda určité barevné prostředí působí rušivě při vykonávání činností, které vyžadují zvýšenou pozornost.

2. **Transparentní stručný popis procedury.** Účastník by měl po seznámení s informovaným souhlasem přesně vědět, jakou proceduru podstoupí, a to ať jde o prosté vyplnění dotazníků nebo o náročný experiment. Např. takto:

   > Vaší úlohou bude vyplňovat pozornostní test v různých místnostech, které se budou lišit barvou stěn. Pozornostní test bude spočívat ve vyhledávání a zaškrtávání určitých obrazců na papíře. **Celá procedura potrvá 60–90 minut.**

3. **Informace o dobrovolnosti.** Účastník by měl dostat explicitní informaci o tom, že jeho účast je dobrovolná a jakým způsobem může účast odmítnout. Rovněž by měl být informován, že odmítnutí účasti mu nepřinese žádný postih:

   > Vaše **účast na výzkumu je dobrovolná** a máte plné právo kdykoli odmítnout se jej účastnit (ať už před jeho začátkem nebo v jeho průběhu). Váš nesouhlas s účastí na výzkumu pro Vás nebude mít žádné nežádoucí důsledky.

4. **Právo požádat o zpětné odstoupení.** Účastník může od výzkumu odstoupit i po ukončení sběru dat a v informovaném souhlasu by se měl dozvědět, jakým způsobem to může udělat. Zpětné odstoupení by znamenalo, že údaje získané od daného účastníka nesmí být použity pro účely analýz a měly by být smazány. Toto je samozřejmě omezeno faktem, že data mohou být anonymizována; v takovém případě můžeme účastníkovi při

sběru dat vygenerovat nebo vylosovat náhodný unikátní kód, pod nímž odpovídající data v případě žádosti o jejich vymazání nalezneme. Doporučujeme v informovaném souhlasu uvést, do jakého nejzazšího data může účastník o zpětné odstoupení zažádat, jelikož po tomto datu už data budou zpracována do formy, ve které je již nebude možné odstranit (např. po odevzdání diplomové práce):

> V případě, že se rozhodnete pro účast ve výzkumu, máte stále **právo kontaktovat autora výzkumu se žádostí o zpětné vymazání veškerých Vašich údajů.** To však můžete udělat nejpozději 31. 12. 2022; po tomto datu budou provedeny závěrečné analýzy, které zpětné odstranění dat znemožní.

5. **Upozornění na rizika.** Jsme-li si vědomi nějakého konkrétního rizika, kterému se účastník během studie vystaví (takovými riziky mohou být např. výskyt kinetózy při použití virtuální reality, probírání potenciálně citlivých témat během rozhovoru, práce pod časovým tlakem apod.), tato rizika v informovaném souhlasu uvedeme. Např.:

   > Úloha v této studii je omezená časem, a proto pro Vás může být mírně stresující. Svým souhlasem také potvrzujete, že tento fakt berete na vědomí.

   nebo

   > Během rozhovoru se pravděpodobně dotkneme témat, která mohou být považována za citlivá (např. užívání drog). Svým souhlasem také potvrzujete, že tento fakt berete na vědomí.

6. **Data, která od účastníků získáme.** V rámci informovaného souhlasu musíme účastníky detailně seznámit s tím, které údaje o nich si budeme zjišťovat a pro jaké účely. Jestliže budeme informace o účastnících získávat z více zdrojů (např. od nich samotných, ale také třeba od partnerů), musí tento fakt být v informovaném souhlasu uveden. Toto je příklad:

   > Svým podpisem dále vyjadřujete souhlas s tím, že autorovi výzkumu poskytnete následující údaje a že je bude pro účely uvedeného výzkumu zpracovávat: Vaše pohlaví, Vaše datum narození, Vaše vzdělání, datum a čas setkání a Vaše skóre v testu pozornosti uvedeném výše.

7. **Postup zpracování dat.** Účastník má právo znát rámcově proces, který bude s jeho daty proveden. Text by měl obsahovat minimálně informaci o tom:
   - jak se budou data přenášet,
   - kde všude budou uložena a v jaké podobě,
   - jak dlouho budou uložena v neanonymizované podobě (nebudou-li anonymně rovnou získávána),
   - jak dlouho budou uložena v anonymizované podobě (doporučujeme alespoň pět let),

- kdo bude mít k datům přístup,
- do kdy lze zažádat o zpětné vymazání dat.

Následuje příklad:

> Vaše údaje budou zpracovávány v následujících krocích:
>
> - Přepis dat označených anonymním kódem z papírové podoby do elektronické off-line databáze v počítači, do kterého bude mít přístup pouze autor výzkumu.
> - Archivace dat v papírové podobě na zabezpečeném místě, ke kterému bude mít přístup pouze autor výzkumu. Data v papírové podobě budou archivována do 31. 12. 2027; po tomto datu budou skartována.
> - Zpracování dat v elektronické databázi a jejich statistická analýza. Tento krok bude proveden ke dni 1. 1. 2023. V tento den a dny následující již nebude možné zažádat o zpětné vymazání Vašich dat.
> - Publikace zpracovaných dat a výsledků analýz v diplomové práci autora.
> - Archivace elektronických dat na USB disku uloženém společně s daty v papírové podobě na zabezpečeném místě, do kterého bude mít přístup pouze autor výzkumu. Data budou archivována do 31. 12. 2027; po tomto datu budou trvale odstraněna.

8. **Kontakt na autora.**

Informovaný souhlas může samozřejmě obsahovat i další prvky (např. poučení o možnosti kontaktovat autora výzkumu a požádat o vyhodnocená data), avšak ty již nepovažujeme za minimální požadavek. Vhodnou praxí je v případě písemné formy informovaného souhlasu **poskytnout jednu kopii** účastníkovi (ať už v papírové podobě nebo třeba zasláním na e-mail), aby si mohl informovaný souhlas v klidu ještě jednou přečíst a případně se rozhodnout o zpětném odstoupení.

Většina výzkumných projektů realizovaných na katedře psychologie nicméně nemá takovou podobu, kdy je běžné předkládat informovaný souhlas v písemné formě. Nejčastěji se setkáváme se situací, kdy student realizuje anonymní online sběr dat (nezpracovává tedy žádné osobní údaje) nebo kdy získává data formou polostrukturovaných rozhovorů (které již osobní údaje obsahovat můžou). Přibližme si, jak by mohl vypadat informovaný souhlas v těchto dvou případech.

V případě **anonymního sběru dat realizovaného skrze dotazníky na webových stránkách** se můžeme spokojit s poměrně stručným textem souhlasu. Obvykle vypadá tak, že na úvodní straně se krátce respondentovi představíme (napíšeme své jméno a instituci, kde

studujeme, případně jméno vedoucího práce), uvedeme, že sbíráme data za účelem realizace výzkumu pro svou diplomovou práci. Vypíšeme kroky, které respondenta čekají, a uvedeme přibližně, kolik času účast zabere[22]. Můžeme zdůraznit, že účast je anonymní. Pokud výzkum přináší pro respondenta nějaká rizika (jako například dotazy na citlivá témata), i tuto informaci by se měl zde dozvědět. Na téže stranu umístíme zatrhávací políčko (které musí být zatrženo pro možnost pokračovat) s textem například: „Souhlasím se zpracováním zadaných údajů pro účely výše uvedené výzkumné studie".

Pokud sbíráme data formou **rozhovorů**, můžeme buď využít tištěný formulář souhlasu, nebo využijeme fakt, že rozhovor nahráváme a souhlas získáme ústní formou. Tato podoba může být pro účastníka výzkumu příjemnější a přirozenější, ačkoli v podmínkách, kde je na místě co nejúčinnější právní ochrana, dáme nejspíš přesto přednost formuláři. Souhlas v ústní podobě by mohl vypadat následovně.

„Než začneme, zeptám se Vás zda souhlasíte s tím, abych si náš rozhovor nahrávala na diktafon…"

„Souhlasím."

„Díky. Jak jsem předesílala, tento rozhovor použiji ve své diplomové práci, kterou píšu na katedře psychologie FF UP o partnerských vztazích u osob se schizofrenním onemocněním. Během rozhovoru se můžeme dotknout řady citlivých témat. Z účasti v této studii můžete samozřejmě kdykoli odstoupit, a to i zpětně až do prosince tohoto roku, pak již budu mít data zpracovaná. Nahrávku našeho rozhovoru nebudu sdílet s nikým jiným, ale během následujícího měsíce ji přepíšu a originál smažu. Ve své práci budu prezentovat pouze takové části rozhovoru, které nenarušují Vaši anonymitu. Souhlasíte se svou účastí ve výzkumu za těchto podmínek?"

„Jo, souhlasím…"

Specifickou situací je, **pokud v rámci výzkumu účastníka klameme** – v takovém případě samozřejmě není možné mu v informovaném souhlasu sdělit skutečný účel výzkumu. Pro takové situace doporučujeme vytvořit dvě verze informovaného souhlasu: jednu s falešným nebo záměrně nejasným účelem (tu předáme účastníkovi před zahájením sběru dat), druhou se skutečným účelem (tu předáme ihned po ukončení sběru dat). Důležité je, že **nepravá verze informovaného souhlasu se musí od té pravé lišit jen v naprosto nezbytné míře**; i když je informovaný souhlas nepravý, snažíme se předat nejvyšší možné množství autentických informací! Opět dodejme, že na klamání účastníka výzkumu nahlížíme stejně jako na působení jakékoli jiné újmy – **pokud existuje cesta, jak**

[22] Při odhadu času administrace diagnostických metod nepoužívejte údaje z testových příruček. Raději pošlete odkaz několika kamarádům a stopujte, kolik času budou potřebovat. Pokud jsou online testy zpracované v uživatelsky přátelské podobě, je běžné, že je vysokoškolák vyplní za 5krát nižší čas, než je uvedeno.

výzkum realizovat bez klamání, pak se mu vyhneme, pokud se mu vyhnout nemůžeme, zvážíme, zda je přínos našeho výzkumu dostačený, aby ospravedlnil zvolenou cestu.

5.3 Děti, mladiství a zranitelné osoby

Řada výzkumných projektů vyžaduje zařazení jedinců, kteří slovy zákona nejsou *rozumově a volně vyspělí*. Nejčastěji se jedná o děti, proto k této skupině budeme směřovat následující doporučení, ale může jít například o pacienty s omezenou schopností činit dobrovolná a informovaná rozhodnutí, např. v důsledku duševního onemocnění, úrazu atp.

Realizujete-li výzkumný projekt s účastí dětí, **ujistěte se, že situace, kterým budou v průběhu výzkumu vystaveny, jsou přiměřené jejich rozumovým a emocionálním kapacitám**. Otázky a instrukce formulujte srozumitelně, používejte techniky, které jsou dítěti blízké. Zohledněte také to, že schopnost koncentrace pozornosti dítěte je citelně nižší než u dospělého. Používáme-li diagnostické metody, volte takové, které jsou vhodné pro práci s dětskou populací (tento údaj typicky nalezneme v testové příručce). Řada údajů, které nám děti poskytují, může být citelně zkreslená – typicky otázky na míru, frekvenci, dobu atp. můžou narážet na omezený kognitivní odhad dotazovaných. Jde-li o sběr dat tváří v tvář, vytvořte prostředí, které je neohrožující. Užitečná může být přítomnost dítěti známé osoby, např. rodiče.

Vedle výše uvedeného přináší výzkumné projekty s dětmi několik právních úskalí. Zejména pak jde o možnost **udělení souhlasu s účastí ve výzkumu** a **udělení souhlasu se zpracováním osobních údajů**. Pro oba tyto souhlasy platí poněkud odlišná pravidla – zatímco při posuzování možnosti udělení souhlasu s účastí ve výzkumu vycházíme z rozumové vyspělosti dítěte, pro možnost udělit souhlas se zpracováním osobních údajů stanovuje příslušný zákon pevně věkovou hranici na 15 let. Od koho který ze souhlasů budeme požadovat, stanovují následující pravidla.

- **Děti mladší 13 let**. Souhlas s účastí ve výzkumu požadujeme od osoby s rodičovskou zodpovědností (dále označujeme jako rodič), případně zároveň i od dítěte (s ohledem na jeho rozumovou vyspělost). Zpracováváme-li osobní údaje, pak souhlas s jejich zpracováním požadujeme vždy od rodiče.
- **Děti ve věku 13-14 let**. Souhlas s účastí ve výzkumu, požadujeme od dítěte. Bývá zvykem jej však zároveň požadovat od jeho rodiče[23]. Zpracováváme-li osobní údaje, pak souhlas s jejich zpracováním požadujeme vždy od rodiče. Souhlas rodiče též potřebujeme, pokud se tážeme na údaje týkající se domácnosti (např. příjem, bydlení).
- **Mladiství 15-18 let**. Souhlas s účastí ve výzkumu i souhlas se zpracováním osobních údajů (pokud je sbíráme) požadujeme od mladistvého.

Sbíráme-li data nebo rekrutujeme-li účastníky v rámci nějaké instituce (typicky ve škole), potřebujeme navíc souhlas této instituce.

[23] Nutnost žádat souhlas rodiče pro účast dostatečně rozumově vyspělého dítěte v anonymním výzkumu v zákoně ukotvena není. Tradičně však volíme bezpečnou cestu a požadujeme jej také. V případě, že otázka získání tohoto druhu souhlasu je ve vašem výzkumném projektu klíčová, konzultujte věc se specialisty.

Na některých školách existuje takzvaný **generální souhlas**. Jedná se o souhlas podepsaný rodičem při nástupu dítěte ke studiu, který umožňuje řadu úkonů (např. shromažďování osobních údajů, fotografií, práci psychologa s dítětem a jiné). Bohužel ve většině případů je tento druh souhlasu nedostatečný k zařazení dítěte do jakéhokoli psychologického výzkumu. Chcete-li generální souhlas využít, ujistěte se, jakých oblastí se na konkrétní škole týká.

5.4 Odměna účastníkům výzkumu

Poměrně užitečnou praxi představuje odměňování účastníků výzkumu. Kromě faktu, že takto nějakým způsobem kompenzujeme účastníkův ztracený čas, odměna přináší přinejmenším dva pozitivní důsledky: (1) po dotyčném můžeme chtít náročnější činnosti, než by nejspíš byl ochoten udělat jen z dobré vůle (např. podstupovat opakovaná testování, vést si deníkové záznamy atp.), a (2) výzkum se stane atraktivnějším a my snáze získáme jedince ochotné se do něj zapojit.

Při realizaci výzkumu v rámci kvalifikační práce máme většinou poměrně omezené zdroje (ať už finanční či technologické) a bývá proto náročné najít efektivní a realizovatelný způsob odměňování. Zmiňme proto několik druhů odměn, nad kterými můžeme uvažovat.

Finanční odměna je poměrně častá ve výzkumech financovaných z grantových programů. Co se týče studentských projektů, obvykle se s ní nesetkáme. Řada menších grantů (např. interní univerzitní granty) často ani nemá účetní kolonku pro tento druh nákladu. Pokud přesto uvažujete nad finančním odměňováním účastníků, dobře promyslete, zda je výše odměny skutečně motivující. Řada experimentů potvrdila, že malá finanční odměna (např. 100 Kč za 2 hodiny laboratorního měření) je kontraproduktivní – šance, že bude jedinec ochoten spolupracovat, paradoxně poklesne ve srovnání se situací, kdy bychom jej požádali o pomoc zdarma[24].

Odměna formou dárku je často vhodnější než výše uvedená. Drobná pozornost nemusí stát víc než desetikoruny a účastník výzkumu nemá tendenci porovnávat její hodnotu s hodnotou svého vloženého úsilí. Dbejte na to, aby tento druh odměny nebyl v rozporu s výchovnou či etickou stránkou výzkumu (např. cigarety nejsou obvykle vhodným druhem odměny).

Odměna formou zařazení do losování o věcnou cenu je poměrně málo častou variantou, byť stojí za zvážení. Z účastníků (které o tom předem informujeme) vylosujeme jednoho či několik, kteří obdrží hodnotnou cenu.

Odměna formou individuálních výsledků je zřejmě nejelegantnější varianta v případě nejrůznějších online šetření. Technicky náročnější (ač stále dostupné) je automatické vyhodnocení a prezentace individuálních výsledků bezprostředně po skončení testování. Méně technicky náročné je pak zaslat výsledky zájemcům na uvedenou e-mailovou adresu. Výhoda tohoto druhu odměny je mimo jiné ta, že sběr dat lze lépe inzerovat např. na sociálních sítích („*Změřte si svou emoční inteligenci!*“). Jisté zkreslení nicméně může vzniknout tím, že někteří respondenti si budou chtít testování zkusit znovu, aby viděli, kolik jim vyjde, když udělají něco jinak. Doporučujeme proto na závěr umístit otázku, zda daný záznam má být zařazen do

[24] Efekt srozumitelně popisuje například Dan Ariely (2009) v knize *Jak drahé je zdarma*, kapitola *Velká očekávání*.

výzkumu nebo zda si respondent již jen s aplikací hraje. K výsledkům také připojte upozornění (*disclaimer*) sdělující, že výsledek není výsledkem psychologického vyšetření a že na jeho základě nelze usuzovat na přítomnost jakýchkoli poruch.

Odměna formou skupinových výsledků je technicky nenáročná a méně atraktivní. Účastníky výzkumu motivujete příslibem zaslání zprávy shrnující výsledky vašeho bádání.

Účast ve výzkumu bez odměny je stále však nejčastější variantou. Pro mnoho jedinců je zapojení se do nejrůznějších výzkumných projektů přínosné samo o sobě. Z naší zkušenosti mají účastníci tendenci hodnotit rozhovory jako zábavné a obohacující, a dokonce do zpětné vazby k dotazníkovým šetřením často připisují, že je otázky inspirovaly a přiměly se zamyslet nad věcmi, nad kterými obvykle nepřemýšlí. Což je pro studenta–výzkumníka dobrá zpráva a zároveň motivace navrhnout design sběru dat tak, aby byl pro účastníky atraktivní.

6 Posudky diplomové práce a její obhajoba

Symbolickým vyvrcholením tvorby diplomové práce je její obhajoba, kde je student konfrontován s posudky svého textu a dostane šanci obhájit před komisí kvalitu a smysluplnost svého díla.

6.1 Odevzdání diplomové práce

Aby práce mohla být obhájena, musí ji student ve stanoveném termínu odevzdat. Tento termín je každý rok uveden v harmonogramu Katedry psychologie na webových stránkách psych.upol.cz. Pozor, tento termín se obvykle liší od fakultního termínu – **řiďte se proto výhradně katederním datem**, které bývá o něco přísnější.

Kvalifikační práce je považována za odevzdanou v okamžiku nahrání její elektronické verze do systému STAG. Doporučeným formátem pro nahrání práce je pdf (systém umožňuje použít například i formát docx, ale ten negarantuje, že se čtenáři text bude zobrazovat přesně stejně jako vám). Systém zachovává původní název souboru, je proto vhodné použít raději název jako „Novák_2020.pdf“, nikoli třeba „psycho-diplomka čtvrtá verze po revizi.pdf“.

Bezprostředně po nahrání souboru do systému STAG vyplňte formulář, který vám systém nabídne, a vytiskněte si jej. Formulář podepište a jeho sken ve formátu pdf pošlete své studijní referentce (nevíte-li, pod kterou studijní referentku spadáte, ujistěte se v Portálu UP). **K odeslání skenu formuláře použijte výhradně svůj univerzitní e-mail.** Studijní referentka vám přijetí formuláře opět prostřednictvím e-mailu potvrdí. Svou kvalifikační práci ve dvou výtiscích a nejméně jednom exempláři vypáleném na CD nebo DVD následně zaneste na katedru, kde ji odevzdáte tajemnici katedry. Toto předání lze provést i prostřednictvím schránky před kanceláří sekretářky[25]. Doporučení k tisku kvalifikačních prací viz kapitola 2.5.

6.2 Posudek diplomové práce

Na každou odevzdanou (jak bakalářskou, tak magisterskou) diplomovou práci jsou vypracovány dva posudky. Jeden posudek píše vedoucí práce, druhý **oponent**. Oponentem je typicky zaměstnanec katedry – odborný asistent, docent či profesor, v případě bakalářské práce může jít i o doktoranda. Není zvykem se předem domlouvat, kdo bude oponovat vaši práci – oponenti se připisují k seznamu prací po jeho zveřejnění na interní webové stránce dle svého uvážení a odborného zaměření s využitím pravidla „kdo dřív přijde, ten dřív mele“. Oba posudky diplomové práce jsou studentovi k dispozici minimálně týden před datem obhajoby v systému STAG.

Posudek diplomové práce má standardní podobu (viz přílohy tohoto manuálu). Autor posudku zde známkou A až F a slovním komentářem hodnotí pět aspektů práce:

[25] Dříve se práce spolu s vytištěným formulářem nosila na studijní oddělení, kde byla opatřena razítkem, a potom odevzdávala sekretářce. Od roku 2022 byl tento postup nahrazen výše popsaným postupem.

(1) Aktuálnost problematiky, originalita práce, společenská potřeba práce, praktický přínos práce.
(2) Úroveň a kvalita teoretické části práce (přehled poznatků). Samostatnost zpracování, vhled autora do problematiky, literární prameny, využití databází a zahraniční literatury.
(3) Formulace problému a cílů práce, výzkumný design, využití adekvátních metod a technik zpracování (výzkumných, statistických, jiných).
(4) Zpracování a prezentace výsledků práce, interpretace výsledků, diskuse, závěry.
(5) Formální zpracování práce, jazyková a stylistická úroveň, rozsah práce, grafická úprava práce, dodržení publikační normy.

Mimo tyto kolonky může autor posudku připojit doplňující komentář. Zvykem je také na konec posudku uvést několik otázek, na jejichž zodpovězení by se měl student připravit.

Posudek uzavírá navržená známka a doporučení nebo nedoporučení (v případě navrhované známky F) práce k obhajobě. **Celková známka není průměrem jednotlivých dílčích známek**. Spíše se blíží k nejhorší z udělených známek, ač konečné znění návrhu záleží jen na úsudku autora posudku. Pokud je libovolná dílčí známka F, pak bývá F i známka celková. V případě, že jeden z posudků je nedoporučující, student může absolvovat obhajobu práce běžnou cestou (například pokud se domnívá, že špatnou známku obdržel kvůli nepochopení ze strany autora posudku), nebo se může rozhodnout svou práci stáhnout, revidovat a přihlásit se na některý jiný termín obhajoby. Druhá možnost je obvyklejší, jelikož úspěch u obhajoby s nedoporučujícím posudkem je spíše výjimkou.

V případě, že se jedná o posudek vedoucího práce, je zde uvedeno prohlášení o tom, že práce není (případně je) **plagiát**. Originalita každé odevzdané práce na UP je automaticky přezkoumána k tomu určeným softwarem. Výsledek tohoto srovnání včetně výňatků z prací, se kterými se text překrývá, je vedoucímu práce k dispozici. Přesně jaká shoda již znamená plagiát, nelze jednoznačně vyjádřit a řídí se uvážením autora posudku. U většiny prací je překryv 0 %. V případě, že autor používá doslovné citace použité literatury, pak jde obvykle o jednotky procent. Až desítky procent překryvu se objevují tehdy, když předložená práce představuje rozšíření předchozí práce (typicky magisterská práce, co navazuje na práci bakalářskou). Nicméně ani zde **nesmí být shoda větší než 50 %**, typicky bývá kolem 20–30 %.

Studijní a zkušební řád Univerzity Palackého výslovně uvádí plagiátorství při zpracování závěrečné či jiné písemné práce jako příklad **disciplinárního přestupku**. Není ho tedy radno brát na lehkou váhu, neboť může autorovi významně zkomplikovat studium, v extrémním případě dokonce vést k jeho ukončení.

V minulých letech jsme byli svědky řady kauz, kdy vyšlo na povrch, že diplomová práce veřejného činitele či jinak exponovaného člověka se ukázala být plagiátem. Důvodem je to, že minulé generace neměly ponětí, že vznikne systém, který bude schopen jejich dílo porovnat se statisíci jiný textů. Uvědomme si však, že v podobné situaci je i současná generace studentů – dnešní systémy řadu druhů plagiátorství odhalit nedokážou. V případě, že i vy budete někdy zastávat roli veřejného činitele, je pravděpodobné, že pravost vaší práce bude ověřována systémem, který odhalí i takový plagiát, kdy změníte některá slova cizího textu za synonyma,

doslovně přeložíte nějaký cizojazyčný text nebo jen převezmete strukturu a literární odkazy z jiné práce.

6.3 Program obhajoby

Studenti se přihlašují na termíny obhajob prostřednictvím systému STAG. Přesný harmonogram, instrukce a rozpis jednotlivých komisí obdrží každý přihlášený student prostřednictvím e-mailu od tajemnice katedry, která též v případě potřeby zodpovídá organizační dotazy studentů.

Obhajoba práce trvá přibližně 20 minut a je jí přítomna minimálně tříčlenná komise. Předsedou komise je akademický pracovník (v případě magisterských prací výhradně docent nebo profesor). Snahou je zajistit, aby v komisi byl přítomen vedoucí i oponent práce, nebo alespoň jeden z nich. Ve vzácném případě, kdy toto nelze zajistit, je jeden ze členů komise předem seznámen s posudkem oponenta i textem práce, aby během obhajoby zastoupil jeho roli.

Obhajoba probíhá v těchto fázích:

(1) **Student krátce představí svůj výzkumný projekt**. Na toto představení je vyhrazeno pouze 5 až 7 minut. Jelikož je tato časová dotace extrémně nízká vzhledem k tomu, že máte představit svou více než roční práci, vyhněte se zbytečnému teoretickému úvodu (vyjma situace, kdy pracujete s konstrukty, pod kterými si jen málokdo něco představí, např. *impostor syndrome*). Představte otázku, na kterou ve své práci hledáte odpověď, následně popište, jakou cestu jste zvolili k nalezení odpovědi, a nakonec sdělte členům komise, k jakým závěrům vás tato snaha dovedla. V případě, že ve své práci ověřujete opravdu velké množství hypotéz, prezentujte je jen stručně nebo vyberte ty nejpodstatnější. Během představení práce se nevyjadřujte k případným připomínkám nebo otázkám z posudků. Na představení své práce si nepřipravujte prezentaci s pomocí projektoru, ani text nečtěte. Jelikož jste s prací strávili velké množství času, předpokládá se, že o ní budete schopni povídat bez jakékoli opory.

(2) **Oponent přednese svůj posudek**. Student následně dostává možnost na posudek reagovat, případně zodpovědět vyřčené otázky.

(3) **Vedoucí přednese svůj posudek**. Opět se opakují stejné kroky jako v předešlém bodě – student na posudek reaguje. Tato fáze zpravidla přechází do volné diskuse mezi členy komise a studentem.

(4) **Student je požádán o opuštění místnosti, komise se radí o známce**. Formálně v této fázi probíhá hlasování, v praxi jde však spíše o sdělení názorů jednotlivých členů komise a vytvoření nějakého konsenzuálního hodnocení. Při rozhodování se vedle posudků přihlíží k průběhu samotné prezentace. Celková známka ve většině případů spadá do rozmezí daného navrženou známkou vedoucího a oponenta, s pomocí dobře zvládnuté prezentace nicméně můžete toto rozmezí opustit. Stejně tak v případě, že se během obhajoby ukáže, že tématu příliš nerozumíte, že jsou pochybnosti nad vaším autorstvím nebo se odhalí nějaké trhliny, které autorům posudků unikly, může se výsledná známka od tohoto rozmezí

drasticky lišit. Na konci této fáze je student pozván zpět a je mu sdělena výsledná známka, spolu s gratulací nebo případně připomínkami k přepracování odevzdaného textu.

7 Jiné typy prací

Text výše uvedených kapitol téměř vždy hovořil o bakalářských a magisterských diplomových pracích. V této kapitole rozšíříme naše doporučení na další dva typy kvalifikačních prací a přidáme i krátký komentář k pracím seminárním. Řada poznatků má nicméně platnost téměř univerzální, v této kapitole se proto zaměříme pouze na nejzásadnější rozdíly, které bychom měli mít v patrnosti, pokud píšeme disertaci či rigorózní práci.

7.1 Disertační práce

Katedra psychologie FF UP nabízí vedle magisterského a bakalářského studia i čtyřleté doktorské studijní programy – Klinická a pedagogická psychologie a Psychologie práce, organizace a dopravy (který je přístupný i pro zahraniční studenty). Doktorský studijní program je průpravou k vykonávání výzkumné činnosti, studují jej tedy typicky jedinci, kteří se chtějí tímto směrem profilovat, ať už v rámci akademické sféry nebo mimo ni. Oba programy lze studovat jak v prezenční, tak v kombinované formě. Prezenční doktorandi mají více (pedagogických a dalších) povinností na katedře a jsou odměňováni pravidelným stipendiem. Po úspěšném ukončení doktorského studia obdrží absolvent titul Ph.D. (psaný za jménem).

Podobně jako je magisterské či bakalářské studium uzavřeno obhajobou diplomové práce, doktorské studium vyžaduje obhajobu práce disertační. Podoba disertační práce je poměrně detailně popsaná ve Studijním a zkušebním řádu UP (článek 44). Pokud nastupujete do doktorského studijního programu, seznamte se s danou normou. Nebudeme zde převypravovávat studijní řád, shrňme však několik poznatků, které z něj vyplývají.

- Disertační práce je vypracovávána pod vedením školitele, který provází studenta celým doktorským studiem. Školitelem může být profesor či docent, případně se souhlasem oborové rady i jiný odborník v daném oboru s doktorským titulem.
- Disertační práce je souvislý text. Za disertaci tedy nelze považovat (jak bývá zvykem zejména na zahraničních univerzitách) kolekci článků, které doktorand během svého působení publikoval, opatřené předmluvou.
- Byť disertace musí obsahovat stejné logické celky jako práce diplomová (viz Studijní řád), její struktura je poněkud volnější. Jelikož jde o poměrně rozsáhlé dílo, nemusí být vždy nejvýhodnější strategie se držet monolitické struktury diplomových prací. Užitečné může být například rozdělení práce na dílčí studie s vlastními teoretickými úvody i diskusemi.
- Disertační práce je skutečnou vědeckou prací. Na rozdíl od diplomových prací tedy nejde jen o cvičení, kdy má student ukázat, že dokáže napsat souvislý odborný text, disertace již předpokládá skutečný přínos k vědeckému poznání.
- Disertace často vychází z rozsáhlejšího projektu, realizovaného celým týmem výzkumníků. V takovém případě je potřeba doložit prohlášení o tom, že doktorand je skutečně autorem dané práce, případně vyjasnění, jaký je konkrétní doktorandův přínos v rámci projektu, podepsaný všemi řešiteli projektu.

- Vnitřní norma FF UP k provedení Studijního řádu doplňuje dále to, že disertační práce musí obsahovat shrnutí v anglickém jazyce o rozsahu nejméně 2 normostrany (3 600 znaků). Zřejmě nejelegantnějším řešením, jak tomuto požadavku vyhovět, je za kapitolu souhrn umístit její překlad do angličtiny.
- Stejná norma také vymezuje rozsah disertace na 120 až 300 normostran (tj. 216 000 až 540 000 znaků, jak jsme již uváděli v kapitole 2.1).
- Disertační práce se stejně jako diplomová práce odevzdává elektronicky prostřednictvím systému STAG, v tištěné podobě ve dvou výtiscích, a na CD či DVD.

Určité rozdíly existují i v procesu oponování a obhajoby disertační práce.

- Na disertaci jsou vypracovány celkem tři posudky. Jeden od školitele a dva od oponentů. Oponentem může být pouze profesor nebo docent, popřípadě významný odborník v příslušném oboru. Jeden z oponentů navíc nesmí být zaměstnancem UP. Formálně oponenty jmenuje oborová rada, v praxi má nicméně doktorand případně jeho školitel možnost doporučit odborníky, které považuje za vhodné pro tuto roli. Posudek má formát volného textu a na jeho vypracování má oponent 6 týdnů.
- Na obhajobu si student připravuje prezentaci (obvykle včetně vizuálních slidů), na kterou je vyhrazeno přibližně 30 minut. V dalších bodech obhajoba připomíná obhajobu diplomové práce, snad jen s rozdílem, že komise bývá početnější, a ne zřídka se obhajoby účastní i publikum z řad akademické veřejnosti.
- K obhajobě je potřeba připravit a vytisknout takzvané autoreferáty. Autoreferát je stručnou prezentací disertační práce. Obvykle má 20–30 stran formátu A5 a je členěn stejným způsobem jako kvalifikační práce. Jeho titulní strana má stejný formát jako úvodní strana kvalifikačních prací, místo „Disertační práce“ je zde však uvedeno „Autoreferát k disertační práci“. Kromě zestručněného znění práce je v autoreferátu uveden seznam textů, které doktorand během svého studia publikoval, případně seznam citací jeho prací. Autoreferát je napsán ve stejném jazyce jako disertační práce a obsahuje jednostránkový abstrakt v anglickém jazyce. Autoreferáty anglicky psaných prací obsahují český souhrn. Píšete-li autoreferát v programu MS Word, doporučujeme nastavit formát stránek na „Brožura“ (v nastavení vzhledu stránky při tisku). Program uspořádá stránky tak, aby listy papíru stačilo přeložit a scvaknout sešívačkou s dlouhým ramenem[26]. Jako desky poslouží papír (může být barevný) s vyšší gramáží. Autoreferát tiskneme v 10 až 20 kusech dle očekávané velikosti publika.
- Bezprostředně po obhajobě bývá realizována státní doktorská zkouška.

[26] Sešívačku s dlouhým ramenem si můžete pod příslibem, že ji vrátíte, vypůjčit u prvního autora tohoto manuálu.

7.2 Rigorózní práce

Nositel magisterského titulu z psychologie se může ucházet o titul PhDr. (psaný před jménem). Tento titul je do jisté míry pozůstatkem z minulosti, který dnes nemá velké opodstatnění – neopravňuje svého nositele k ničemu víc než magisterský titul a za hranicemi Česka (a Slovenska) jej lidé neznají. Hlavní praktickou výhodou je to, že nositel tohoto titulu je oslovován doktor nebo doktorka, což může být v určitých kontextech výhodné.

K obdržení titulu PhDr. je vedle složení zkoušky z filozofie a oborové zkoušky nutné obhájit rigorózní práci. Rigorózní práce nemá školitele. Uchazeč má nicméně možnost využít placených konzultací u členů katedry (pro rok 2021 poplatek činil 550 Kč/hod, tyto konzultace jsou vedené pod názvem Přípravný kurz). Nad tyto volitelné placené konzultace je třeba uhradit poplatek, který k roku 2021 činil 8 786 Kč.

Pro obsah a podobu rigorózní práce lze použít téměř beze změny doporučení pro diplomové práce. Rozdíl je zejména v absenci kolonky na úvodní stránce se jménem vedoucího práce a v označení Rigorózní práce. Řád rigorózního řízení vysloveně umožňuje jako rigorózní práci předložit soubor odborných publikací (typicky článků) doplněných předmluvou. Pokud zvolíme tuto možnost, musíme však dbát na to, aby celkový rozsah textu dosahoval minimálního stanoveného rozsahu (tzn. 150 000 znaků).

Uchazeči nejčastěji volí cestu rozšíření a doplnění své diplomové práce. Řád rigorózního řízení tuto cestu umožňuje, ovšem pouze za podmínky, že překryv mezi původním a novým textem nepřesahuje 50 %. Volíte-li toto řešení, pak v úvodu nebo jinde jasně vypište, ve kterých bodech byl text přepracován, případně které části jsou přejaty beze změny. V patrnosti mějme také to, že oponenti práci hodnotí zejména na základě toho, co je v práci nové a co nebylo přítomno již v původní diplomové práci.

Obhajoba rigorózní práce opět připomíná obhajobu prací diplomových. Rozdíl je ten, že je zde práce konfrontována s dvěma oponentskými posudky (z toho nejméně jeden oponent není zaměstnancem UP), které práci hodnotí z hlediska stejných kritérií, jako jsme uváděli u prací diplomových. Výsledkem obhajoby není známka, ale pouze rozhodnutí vyhověl či nevyhověl. Součástí obhajoby je též oborová rigorózní zkouška. **Rigorózní práci uchazeč odevzdává ve třech výtiscích**, a není potřeba ji vypalovat na CD nebo DVD.

Detailní a aktuální informace o rigorózním řízení můžete získat na webových stránkách fakulty a katedry:

- https://psych.upol.cz/uchazecum/statni-rigorozni-zkouska/
- https://www.ff.upol.cz/uchazecum/statni-rigorozni-zkouska/

7.3 Seminární práce

V řadě předmětů studenti píšou rozmanité seminární práce. Podoba, rozsah, zaměření či způsob odevzdání těchto textů plně podléhá požadavkům vyučujících daných předmětů. Pokud nicméně vyučující určité detaily nestanoví (např. jakou citační normu používat), doporučujeme se držet postupů popsaných v tomto manuálu.

Vícestránkové práce bývá zvykem opatřovat titulní stranou, která může mít podobný vzhled jako úvodní strana diplomových prací, s tím, že vynecháme kolonku vedoucího, doplníme název předmětu a text označíme jako seminární práci. V seminárních pracích obvyklým způsobem citujeme a opatřujeme je seznamem literatury. O tom, zda používat členění na kapitoly a podkapitoly, zda používat číslování obrázků a tabulek, se rozhodneme s ohledem na členitost a rozsah práce. Seminární práce samozřejmě není třeba vázat do pevné vazby a v drtivé většině případů vyučující ani nevyžadují jejich vytištění; obvykle stačí odevzdání v elektronické podobě do stanoveného data.

Pro seminární práce platí stejná doporučení týkající se plagiátorství jako pro jiné odborné texty. **Tutéž seminární práci proto nelze odevzdat vícekrát do různých předmětů** (není-li to vysloveně umožněno vyučujícím). Pokud chceme použít text seminární práce v rámci některé kvalifikační práce, zmíníme to v úvodu stejným způsobem, jako když například používáme část bakalářské práce v práci magisterské.

8 Citační aparát

Citování zdrojů, ze kterých čerpáme, je jedním z nejtypičtějších prvků odborné literatury. Z toho důvodu je faktická a formální stránka citací jedním z kritérií hodnocení seminárních i kvalifikačních prací. Je možné, že si student na začátku studia položí otázku, proč akademický svět tak pedantsky na citacích lpí. Toto v žádném případě není hloupá otázka, a tak jí zde věnujeme několik řádků.

Vědecké poznání není možné rozšiřovat zcela nezávisle na ostatních výzkumnících. Ztroskotáte-li na pustém ostrově a objevíte na něm druh orchideje, který považujete za nový, do vědeckého poznání jste tím nepřispěli, protože (1) nevíte, zda už tento druh orchideje před vámi neobjevil někdo jiný, a (2) bez možnosti svůj objev publikovat jej nepřidáte do souboru poznatků, které jsou ostatním odborníkům k dispozici. Z toho vyplývá, že zohlednění dosavadní literatury na dané téma by mělo být výzkumníkovým univerzálním východiskem a přispění do literatury výzkumníkovým cílem. Tento systém vědy by přestal dávat smysl, kdyby vědci a studenti nezohledňovali, co už o právě řešeném tématu bylo objeveno a publikováno v odborné literatuře.

Toto vysvětlení možná šťouravého studenta zcela neuspokojí – dobře, dosavadní poznatky je třeba zohledňovat, ale proč je třeba do velmi podrobných detailů vypisovat, odkud přesně poznatek pochází? Odpovědi na tuto otázku jsou přinejmenším dvě. Jedna zní, že citujeme-li nějakou myšlenku nebo závěr, musíme zajistit, aby si čtenář mohl ověřit, že poznatek interpretujeme správně a že je vědecky hodnotný. Je asi zřejmé, že kvalita a důvěryhodnost literárních zdrojů se různí, a tak je na zodpovědnosti autora, že bude používat zdroje důvěryhodné a že to prokáže jejich řádnou citací. Druhý významný důvod, proč bychom se měli držet správné citační praxe, je projevení uznání kolegům, kteří poskytli poznatky, na kterých stavíme. Byť s tímto systémem někteří mohou nesouhlasit, vědci nejsou za své publikace přímo placeni, ačkoli jejich kariéra závisí na tom, aby jejich práce byly hojně citovány. To autory nutí k produkci co nejkvalitnějších a nejdůvěryhodnějších publikací. Proto řádným ocitováním každého odborného textu nepřímo přispíváme k tomu, že vědecké poznání zůstane kvalitní a že neupadne do chaosu, kde nebude možné rozlišit, co je a co není kvalitní věda.

Pravým opakem správného citování je **plagiátorství**. Plagiátorství se dopouštíme, jestliže myšlenku jiného autora uvedeme způsobem, který vyvolává dojem, že jde o myšlenku naši vlastní. To znamená, že plagiátorství se můžeme dopustit i nevědomě, např. prostým opomenutím, což však jeho závažnost nesnižuje. Jako plagiátorství se navíc počítá také tzv. **sebeplagiátorství** – jestliže se opíráme o vlastní dříve publikovanou práci, měli bychom i tu odpovídajícím způsobem citovat (to se však nevztahuje na situaci, kdy povoleným způsobem rozšiřujeme svou předchozí kvalifikační práci, viz kapitola 2.1 v tomto manuálu).

Citační aparát je systém odkazů, které zajišťují, že čtenáři bude jasné, odkud které myšlenky uvedené v práci pocházejí. **Citační aparát se skládá ze dvou částí** – citací v textu a seznamu literatury na konci textu. Smyslem citací v textu (viz podkapitola 8.4) je zkrácenou, ale jednoznačnou formou odkázat u citované myšlenky na záznam v seznamu literatury; smyslem seznamu literatury (viz podkapitola 8.5) je pak poskytnout čtenáři všechny informace potřebné k tomu, aby mohl zdroj dohledat.

8.1 Kdy a co citujeme

Citaci v textu obecně uvádíme pokaždé, když zmiňujeme myšlenku či poznatek z jiné práce, či pokud chceme poukázat na předchozí práci, abychom jejím obsahem podpořili vlastní argument. Citovat bychom měli jen ty zdroje, které jsme skutečně prostudovali; pokud to neuděláme, riskujeme, že do vědeckého poznání zaneseme zkreslení vzniklé naším nedokonalým pochopením citované práce (a kromě toho samozřejmě studentovi hrozí ztrapnění u obhajoby, dostane-li otázku na citovaný zdroj, u nějž netuší, co je vlastně jeho obsahem). Některé myšlenky však není třeba citovat; to platí především pro informace, které považujeme za všeobecnou znalost (např. nemusíme hledat citaci dokládající, že velmi unavený člověk má vyšší tendenci k mikrospánku). Je pravdou, že u mnoha poznatků se špatně odhaduje, zda jsou či nejsou obecně známy; nejste-li si jisti, raději zdroj uveďte.

Při rozhodování, kterou část textu citovat, pamatujte, že v textu citujeme **jednotlivé myšlenky**, které nemusí nezbytně odpovídat odstavcům či větám. Odstavce málokdy obsahují jen jednu ideu, a dokonce i věta může obsahovat více než jednu převzatou myšlenku, a tak by měla být každá část odstavce nebo věty odpovídající jedné myšlence opatřena samostatnou citací. Podívejme se na tento **příklad správného citování v textu**, který jsme převzali z příručky APA Publication Manual, 7th ed. (APA, 2020):

> Humor hraje v každodenním životě důležitou roli, a to od interakce s cizími lidmi po přitahování potenciálních partnerů (Bressler & Balshine, 2006; Earleywine, 2010; Tornquist & Chiappe, 2015). Někteří lidé nicméně přicházejí se zábavnými a vtipnými nápady snadněji než jiní. V této studii zkoumáme roli kognitivních schopností v produkci humoru, což je téma s dlouhou historií (např. Feingold & Mazzella, 1991; Galloway, 1994), které v poslední době přitáhlo značnou pozornost (Greengross & Miller, 2011; Kellner & Benedek, 2016). Schopnost vytvářet humor je měřena úkoly s otevřenými otázkami (Earleywine, 2010), z nichž nejčastější je požádat participanty, aby napsali titulky ke komiksovému rámečku (pro přehled viz Nusbaum & Silvia, 2017).

Všimněte si, že v uvedeném textu jsou citovány nejen věty, ale dokonce i části souvětí odpovídající jednotlivým myšlenkám. Věta *„Někteří lidé nicméně přicházejí se zábavnými a vtipnými nápady snadněji než jiní.“* je považována za obecnou znalost – je samozřejmé, že někteří lidé jsou vtipnější než jiní.

Může vyvstat otázka, v jaké formě má student citaci uvést, pokud je skutečně celý odstavec založen na informacích z jednoho zdroje. Ze stylistického hlediska není vhodné uvádět stejnou citaci za každou větou. Místo toho lze v textu zvolit slova, z nichž je patrné, že uvedené myšlenky pocházejí stále od téhož autora či týchž autorů, např. takto[27]:

[27] Upozorňujeme, že některé příklady v tomto manuálu jsou **fiktivní**. Prosíme, nepoužívejte tento manuál jako zdroj faktických informací o odborných tématech.

```
Novák a Bartůšek (2010) ukázali, že tendence vyhledávat nové
zážitky je zřetelně spojená s extraverzí. Tito autoři
naznačují, že by toto propojení mohlo být zprostředkováno
příjemnými pocity, které se vyskytují jak při zkoumání nového,
tak při interakci s ostatními lidmi. Kromě toho Novák a
Bartůšek upozorňují na to, že lidé preferují zažívat nové
zkušenosti spíše se svými blízkými, nikoli o samotě.
```

Všimněte si, že kdyby v uvedeném příkladě nebyly použity formulace jako „tito autoři naznačují“ a „autoři také upozorňují“, druhá a třetí věta by mohly působit dojmem, že jde o interpretace autora uvedeného textu, nikoli citovaných Nováka a Bartůška. Rovněž si můžete všimnout, že druhá zmínka o Novákovi a Bartůškovi nemusí obsahovat odkaz na rok vydání, protože je zřejmé, že mluvíme pořád o stejné publikaci z roku 2010.

Kromě citování myšlenek, poznatků, informací atd. **uvádíme citace i při převzetí tabulky, obrázku či grafu**, a to i v případě, že grafický materiál nalezneme na internetu se značkou „k volnému využití“ nebo značkou „Creative Commons“. U grafických materiálů, které takto označeny nejsou, je navíc potřeba požádat jejich autora o svolení materiály použít.

Ačkoli existuje citační kategorie „osobní sdělení“ (viz podkapitoly 8.4.4, 8.5 a 8.6.8), citujeme-li výroky vlastních probandů získané během popisované studie, citaci neuvádíme.

8.2 Citační manažery

Správné použití citačního aparátu vyžaduje, jak v následujících kapitolách uvidíme, osvojení si rozsáhlého souboru pravidel. Tento úkol je pro řadu studentů (i akademiků) nesnadný, a i po jeho zvládnutí bývá práce s citacemi považovaná za nudnou a zatíženou rizikem četných chyb. Účinným řešením je použití citačních manažerů – specializovaných programů, které po vložení citace zvolí správný formát a zároveň vloží příslušný bibliografický záznam do seznamu literatury. V případě, že pracujete na rozsáhlejším projektu (např. disertace), je použití citačního manažeru prakticky nezbytné – odmítnutí tohoto nástroje by bylo asi stejně rozumné jako psát svou práci na psacím stroji.

Základní citační manažer je zabudován do programu MS Word (pod záložkou Reference). Vedle něj však existuje řada programů, které možnosti Wordu rozšiřují o nespočet užitečných funkcionalit. Z placených to je např. EndNote, z volně dostupných pak třeba Zotero nebo Mendeley[28].

Moderní citační manažery nevyžadují, abychom do nich vkládali údaje o publikacích, které chceme citovat, ale jsou propojeny s databázemi odborných článků, ve kterých můžeme potřebné údaje o publikaci najít a snadno importovat.

Budete-li pracovat s citačním manažerem, nastavte styl citací na *American Psychological Association 7th edition* (respektive APA 7), jelikož ten má nejblíž ke stylu popisovanému v tomto manuálu, a jeho jazyk přepněte na češtinu. Citace, které bude takto nastavený citační

[28] Autoři tohoto manuálu mají nejlepší zkušenosti s programem Zotero, byť do jisté míry jde o věc osobních preferencí.

manažer produkovat, téměř přesně odpovídají požadavkům v tomto manuálu. Nicméně ani tak není vyloučeno, že zde vzniknou jisté odlišnosti – zejména u českých výrazů („staženo z“, „nepublikovaná magisterská diplomová práce“ atp.) může zahraniční software, byť přepnutý do češtiny, překvapit nečekaným výsledkem. Doporučujeme si tedy po dopsání textu práci zálohovat a veškeré texty generované citačním manažerem projít a ručně zrevidovat tak, aby byly v souladu s normou stanovenou tímto manuálem, resp. normou APA 7.

8.3 Typy citací

Citace obecně dělíme podle dvou hledisek, a to na **primární a sekundární** a **nepřímé a přímé**. V následujících dvou podkapitolách si vysvětlíme, co který pojem znamená a které typy citací by se měly používat často a které střídmě. Nad příklady uvedenými v této podkapitole se zamýšlejte z hlediska jejich logiky, nikoli formy. Formu různých citací důkladně vysvětlíme v podkapitolách 8.4, 8.5 a 8.6.

8.3.1 Citace primární a sekundární

Primární citace. Jako primární citaci, resp. citaci primárního zdroje, označujeme takovou citaci, kde myšlenka, kterou uvádíme, je přímo obsažena v citovaném díle. Toto je příklad primární citace:

> Kovacs et al. (2003) na základě studie 313 dospělých osob s chronickou nespecifickou bolestí spodní části zad zjistili, že používání středně tvrdé matrace spíše než tvrdé matrace vede k výraznému snížení uváděných bolestí zad.

Toto je primární citace, protože informace, kterou citujeme, pochází přímo od Kovacse et al., kteří ji odnikud nepřevzali, a tak lze jejich článek z roku 2003 považovat za primární zdroj. Citování primárních zdrojů je důrazně doporučeno, protože je v souladu s principem tzv. postupu *ad fontes* (lat. „k pramenům“), což znamená, že bychom vždy měli vynaložit maximální snahu najít, prostudovat a citovat primární zdroje informací.

Sekundární citace. Ve výjimečných případech se může stát, že primární zdroj nelze ani při nejlepší vůli dohledat nebo jej dohledat lze, ale je v jazyce, kterému nerozumíme. Pokud tedy nemáme jinou možnost, můžeme se uchýlit k sekundární citaci, resp. citaci sekundárního zdroje. Jako sekundární označujeme takový zdroj, ve kterém se o informaci z hledaného primárního zdroje píše, avšak který sám o sobě primární není. Sekundární citace vypadá takto:

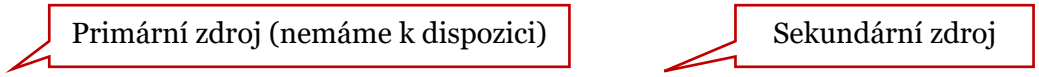

> Kovacs et al. (2003, citováno v Burton et al., 2004) tvrdí, že pacienti trpí mírnějšími bolestmi zad při použití středně tvrdé matrace místo tvrdé matrace.

Tato citace je sekundární, protože zdroj, který autor tohoto textu četl, je článek Burtona et al. z roku 2004, kdežto původní článek Kovacse et al. autor nemá k dispozici. Typickým sekundárním zdrojem jsou učebnice, které z tohoto důvodu nejsou obecně doporučovány jako vhodné zdroje pro kvalifikační nebo vědecké práce. Kromě toho, že sekundární citace

doporučujeme používat velmi střídmě, mějte na paměti, že **primární zdroj citovaný sekundárně neuvádíme v seznamu zdrojů** (ve výše uvedeném příkladě bychom tedy do seznamu literatury vložili článek Burtona et al., ale ne text Kovacse et al.). Důrazně doporučujeme se zcela **vyhnout řetězovým sekundárním citacím** typu „A řekl, že B řekl, že C řekl…"; v takovém případě se snažte najít takový zdroj, který původní dílo cituje primárně.

8.3.2 Typy citací – nepřímé a přímé

Nepřímá citace (parafráze). Nepřímé citace jsou takové, kdy citovanou myšlenku uvádíme v textu svými slovy (tzn. parafrázujeme ji). Toto je příklad nepřímé citace:

```
Bareš (2015) uvádí, že odpověď nervové soustavy na nějaký
stimul označujeme jako evokovaný potenciál.
```

Tato forma citování je preferována, neboť jednak umožňuje autorovi udělat text snáze čitelným a lépe propojovat své argumenty, a jednak protože prokazuje, že autor rozumí obsahu svého zdroje.

Přímá citace (doslovná citace). Jako přímou citaci označujeme situaci, kdy doslova přepisujeme text, který se nachází v jiné práci. Toto je příklad přímé citace:

```
Bareš (2015, s. 509) uvádí: „Evokovaný potenciál je,
zjednodušeně řečeno, odpověď nervové soustavy na stimulaci
receptorů."
```

V tomto případě v textu uvádíme větu doslova tak, jak ji napsal ve svém článku Bareš. Můžete si povšimnout, že přímá citace má speciální formální pravidla, která popíšeme v podkapitole 8.4.7. Pamatujte, že přímé (tedy doslovné) citace používáme jen místy, zpravidla chceme-li poukázat na nějaké specifikum ve formulaci citovaného autora (např. uvádíme-li nebo srovnáváme-li definice nějakého pojmu). Rozhodně není přípustné zkomponovat teoretickou část diplomové práce převážně z doslovných citací.

Existuje jeden případ, kdy si studenti nebývají jistí, zda používají přímou nebo nepřímou citaci, a to je překlad textu z cizího jazyka do jazyka práce. Podle normy APA **je překlad z cizího jazyka považován za nepřímou citaci**, a tak věta přeložená z cizího jazyka nemusí být uvedena v souladu s pravidly pro přímé citace. Přesto však nedoporučujeme velké celky textu jakékoli práce tvořit jen prostým překladem (není-li to samozřejmě zadáním seminární práce), neboť tím autor nesplňuje obecný požadavek na kritické srovnání pohledů a zdrojů.

8.4 Forma citací v textu

Jak jsme uvedli v úvodu kapitoly 8, citační aparát se skládá ze dvou propojených částí, a to z citací v textu a ze seznamu literatury. Citace v textu má stručnou formu a odkazuje na záznam v seznamu literatury, kde čtenář v případě zájmu nalezne detailnější informace potřebné k dohledání zdroje.

8.4.1 Obecný tvar citace

Nejobecnější tvar citace spočívá v uvedení **příjmení autora a roku vydání**. Citace se do textu nejčastěji vkládá v závorkách, a to ve tvaru „(příjmení, rok)“. Je-li citace umístěna na konec věty, **píšeme ji před interpunkčním znaménkem**, nikoli za ním. Toto je příklad:

```
Levá hemisféra se zdá být spojena s verbálními schopnostmi
(Gazzaniga, 1967).
```

K citacím v závorce doplňme několik poznámek:

- Nachází-li se citace v textu, který již je v závorce, oddělujeme citaci od zbytku textu v závorce středníkem:

  ```
  Propojení funkce levé hemisféry s verbálními schopnostmi
  je podpořeno řadou výzkumů (např. výzkumy s pacienty po
  chirurgickém rozdělení hemisfér; Gazzaniga, 1967).
  ```

- Slova, která jsou součástí citace (jako „viz“, „např.“, upřesňující číslo strany apod.), od zbytku citace středníkem neoddělujeme:

  ```
  (viz Gazzaniga, 1967, obrázek na s. 25)
  ```

- Citujeme-li celou větu, citaci uvádíme **před tečkou**, nikoli za tečkou.

Citaci nemusíme nutně uvádět v závorce. Možná je i tzv. **narativní citace**, což znamená, že jméno autora, popř. i rok, uvedeme v textu tak, že s textem gramaticky splynou bez nutnosti závorky. Toto je příklad narativně vložené citace:

```
Gazzaniga (1967) poukázal na to, že levá hemisféra se zdá být
spojena s verbálními schopnostmi.
```

nebo

```
Gazzaniga v roce 1967 poukázal na to, že levá hemisféra se
zdá být spojena s verbálními schopnostmi.
```

Všimněte si, že pokud v textu uvedete, že určitá osoba v určitém roce něco provedla, prohlásila nebo publikovala, taková formulace je považována za citaci, a tudíž vyžaduje odpovídající záznam v seznamu literatury.

V situaci, kdy **není známo, kdo je autorem** citované publikace, píšeme na místo autora prvních několik slov z názvu dokumentu v uvozovkách:

```
(„Prvních pár slov“, 2018)
```

Je-li jako autor **výslovně uveden „Anonym“**, zacházíme se slovem „Anonym“, jako by šlo o jméno autora:

```
(Anonym, 2013)
```

Někdy se také setkáme se zdroji, které mají **jako autora uvedenou instituci**. V takovém případě píšeme do citace název instituce nebo její zaužívanou zkratku, jako by šlo o příjmení autora:

```
(Ministerstvo zdravotnictví České republiky, 2020)
```

nebo

```
(MZČR, 2020)
```

V citaci **webových stránek** uvádíme jméno autora nebo název instituce. Citujeme-li např. zprávu ze zpravodajského portálu, nejprve se podíváme, zda je u článku uveden autor, jehož příjmení použijeme jako v běžné citaci:

```
(Roháčková, 2020)
```

```
(ČTK, 2018)
```

Není-li autor webové stránky znám, pak v uvozovkách vypisujeme prvních několik slov z jejího názvu (pokud není název přímo uveden na stránce, můžeme použít název uvedený na záložce ve webovém prohlížeči):

```
(„Z psychiatrické léčebny utekl pacient“, 2017)
```

Je-li citovaný zdroj (zpravidla odborný článek) umístěn odborným časopisem na web jakožto přijatý k publikaci, avšak **doposud nevyšel tiskem** a nebyl mu tedy přiřazen rok vydání, píšeme místo roku vydání spojení „in press“:

```
(Machút et al., in press)
```

Jestliže citovaný odborný článek **nebyl doposud žádným časopisem přijat**, ale je k dispozici na nějakém z tzv. pre-printových repozitářů (např. PsyArXiv, bioRxiv apod.) či pokud nám je rukopis se souhlasem k citaci dostupný od samotného autora, můžeme zdroj citovat s rokem, kdy byl rukopis vytvořen. Neuvádějte namísto roku slova jako „nepublikováno“, „v recenzním řízení“ apod.

U některých zdrojů se může stát, že **není možné zjistit rok publikace** (často se tento problém vyskytuje u citace webových stránek nebo méně formálních publikací). V takovém případě místo roku používáme zkratku „n.d.“:

```
(Kopečný, n.d.)
```

U starších zdrojů, které byly znovu vydány, můžeme uvést datum původního vydání následované lomítkem a datem vydání, které máme k dispozici. Nejčastěji tak činíme u historických textů:

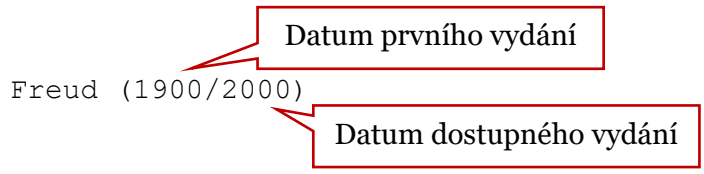

Pokud **jen zmiňujeme** nějaký časopis, webovou stránku, či software, ale nepřebíráme z nich žádnou konkrétní informaci, potom je není třeba citovat. U webových stránek však

doporučujeme uvést adresu URL. Takto zmíněné zdroje nevyžadují záznam v seznamu literatury:

```
Pro analýzu dat jsme použili program Statistica v13.

Dotazník jsme administrovali prostřednictvím webové stránky
Google Formuláře (https://docs.google.com/forms).

Významným časopisem v této oblasti se v poslední době stal
Journal of Personality Assessment.
```

Pište lépe

Ačkoli to není u nepřímých citací vyžadováno, v mnoha případech čtenáři zpříjemníte čtení vašeho textu, pokud kromě příjmení a roku uvedete také upřesnění, kde v citovaném díle lze danou informaci najít. Toto platí především pro odkazy na knihy či dlouhé články. Citaci lze upřesnit např. odkazem na určitou kapitolu nebo konkrétní stránku:

```
(Kopečný, 1992, s. 38)
```

Citaci lze upřesnit i narativně:

```
Kopečný (1992) na straně 38 uvádí, že…
```

Kromě odkazu na kapitolu nebo stránku lze použít třeba také číslo výzkumu (mnoho výzkumných studií obsahuje třeba „Experiment 1“, „Experiment 2“ atd.), označení obrázků a tabulek, čísla veršů ve sbírkách básní a mnohé další.

8.4.2 Citace zdrojů s více autory

Zdroje se dvěma autory citujeme stejně jako v případě jednoho autora, avšak na místě příjmení uvádíme oba autory a příjmení oddělíme ampersandem (tj. znak „&“). Toto je příklad citace se dvěma autory:

```
(Krásný & Maďar, 2012)
```

Zdroje se třemi a více autory uvádíme příjmením prvního autora následovaném spojením „et al.“ (lat. zkratka pro „a jiní“). Toto je příklad citace článku se třemi autory, kterými jsou Adrien Doerig, Aaron Schurger a Michael H. Herzog:

```
(Doerig et al., 2020)
```

Je dobré vědět, ačkoli nikoli nezbytné si pamatovat, že dříve platilo ohledně citací tří a více autorů poněkud složité pravidlo, že při prvním výskytu se vypisovala jména všech autorů, bylo-li jich méně než sedm, avšak při dalších výskytech se používala zkratka „et al.“; toto pravidlo bylo se sedmou revizí citační normy APA odstraněno. Nyní již u tří a více autorů používáme **vždy „et al.“**, a to bez ohledu na to, po kolikáté danou citaci uvádíme.

8.4.3 Citace více zdrojů

Více zdrojů lze shrnout do jedné citace; není tedy nutno psát závorku zvlášť pro každý zdroj. Zdroje ve vícenásobné citaci v textu řadíme podle abecedy dle prvního písmena příjmení prvního autora a oddělujeme je středníky. Zde je příklad:

```
(Adams et al., 2019; Shumway & Shulman, 2015; Westinghouse,
2017)
```

Pokud chceme poukázat na to, že nějaký ze zdrojů v citaci je stěžejní a ostatní spíše doplňkové, můžeme formulovat citaci např. takto:

```
(James & Woodpeck, 1998; viz také Meal et al., 2004)
```

Chceme-li odkázat na **více zdrojů od téhož autora** v jedné citaci, nemusíme nezbytně vypisovat jeho příjmení s každým rokem; místo toho uveďte příjmení jen jednou a následně vypište roky vydání citovaných publikací oddělené čárkou, např. takto:

```
(Gazzaniga, 1967, 1975, 1998)
```

8.4.4 Citace osobních sdělení

Osobním sdělením je jakýkoli zdroj, který je přístupný pouze autorovi. Do osobních sdělení se počítají osobní rozhovory, e-maily, chatová komunikace, telefonické rozhovory, nenahrané přednášky v učebnách, osobní dopisy atd. Osobní sdělení citujeme uvedením iniciál a příjmení, slovním spojením „osobní sdělení“ a přesným datem, např. takto:

```
(O. M. Wilson, osobní sdělení, 31. května 2016)
```

Rozhovory s participanty ve výzkumu není třeba citovat, a to ani jako osobní sdělení. Rukopisy článků určené k publikaci, které obdržíme od jejich autorů se souhlasem k citaci, byť jsou svou podstatou v danou chvíli dostupné pouze nám, citujeme jako běžný článek, v němž uvedeme rok vytvoření.

8.4.5 Řešení nejednoznačných citací

Citujeme-li více publikací od téhož prvního nebo jediného autora, obvykle to nepůsobí žádné nejasnosti, protože citace je také určená rokem, který je zpravidla u různých publikací různý. Co však dělat v případě, že **tentýž první nebo jediný autor vydal více publikací v tomtéž roce?** V takovém případě si nevystačíme s obvyklými pravidly uvedenými výše, protože by nebylo jasné, na které z děl v seznamu literatury se citace v textu odkazuje. Tento problém řešíme dvěma způsoby. **Preferovaným řešením je pokusit se využít další autory** problematicky podobných publikací, a to tak, že začneme autory vypisovat v pořadí, v jakém jsou uvedeni v tiráži knihy nebo v záhlaví článku a postupujeme takto až k tomu autorovi, který citované práce odlišuje. Např. jestliže máme v seznamu literatury článek z roku 2017 od autorů Kapoor, Bloom, Montez, Warner a Hill a zároveň článek z téhož roku od autorů Kapoor, Bloom, Zucker, Tang, Köroğlu, L'Enfant, Kim a Daly, pak citace prvního zdroje by vypadala takto:

Kapoor, Bloom, Montez, et al. (2017)[29]

…a citace druhého zdroje takto:

Kapoor, Bloom, Zucker, et al. (2017)[30]

Z této citační formy je zřejmé, ke které publikaci se která citace vztahuje.

Není-li možné tento postup využít, protože jde jen o jednoho autora nebo zcela shodný autorský kolektiv, přistupujeme k **druhému řešení, kterým je přidání písmene k roku vydání**. Zdroje si nejprve seřadíme abecedně dle jejich názvu a následně k roku prvního zdroje přidáme písmeno „a“, druhého zdroj písmeno „b“, a tak dále. Toto je příklad citace dvou zdrojů od stejných autorů ze stejného roku:

(Judge & Kammeyer-Mueller, 2012a)

(Judge & Kammeyer-Mueller, 2012b)

Velmi vzácně se může stát, že v jedné závorce citujeme **dva různé autory se stejným příjmením**, kteří náhodou vydali publikaci ve stejném roce. V takovém případě autory rozlišujeme uvedením iniciál před příjmením, ačkoli iniciály jinak v citacích v textu neuvádíme. Opět platí, že pokud toto není možné, používáme malá písmena abecedy připojená k roku vydání. Zde je příklad citace dvou autorů se stejným příjmením, ale různými křestními jmény:

(J. Novák, 2012; T. Novák, 2012)

V narativní citaci můžeme problém shodného příjmení elegantně vyřešit vypsáním celého jména:

Josef Novák (2012) se domnívá, že X, zatímco Tomáš Novák (2012) uvádí Y.

Shodné příjmení se může vyskytnout i v rámci citace jednoho zdroje (např. jsou-li autoři příbuzní). V takovém případě nemusíme příjmení upřesňovat, pokud je zřejmé, ke kterému záznamu v seznamu literatury se citace vztahuje:

(Chen & Chen, 2019)

8.4.6 Sekundární citace

Doposud popisované praktiky platí pro citace primární, tedy pro citace zdrojů, které obsahují citovanou informaci a které máme k dispozici. Pokud primární zdroj nemáme k dispozici, avšak je nám dostupný sekundární zdroj, který hledaný primární zdroj cituje, můžeme se uchýlit k sekundární citaci, která se řídí několika dodatečnými pravidly.

[29] Na základě anglické tradice citační normy APA doporučujeme držet se pravidla, že před znakem „&“ nebo spojením „et al.“ píšeme čárku, pokud mu předchází více než jeden spojovaný větný člen. V tomto případě uvádíme před „et al.“ tři autory, a proto před „et al.“ píšeme čárku. Kdybychom však před „et al.“ uváděli jen jednoho autora, čárku bychom nepsali.

[30] V případě, že by zkratka „et al.“ zastupovala jen jediného autora, APA norma doporučuje raději vypsat autory všechny, protože nedává lingvistický smysl, aby zkratka „et al.“ (ve smyslu „a jiní“) označovala jen jednoho člověka.

Sekundární citace je citace jako každá jiná, avšak v jejím označení musíme dát jasně najevo, který zdroj je primární a který sekundární. Primární zdroj se v citaci uvádí jako první a po něm následuje čárka, spojení „citováno v“ a citace sekundárního zdroje, který máme k dispozici. Pamatujte, že v seznamu literatury se uvádí pouze sekundární zdroj (jednoduše řečeno, v seznamu literatury neuvádíme nic, co nemáme přímo k dispozici). Zde je příklad sekundární citace, kdy k dispozici máme publikaci Koudelkové, ale nikoli Šťastného:

```
(Šťastný, 1998, citováno v Koudelková, 2008)
```

Se sekundární citací lze zacházet také narativně:

```
Šťastný (1998, citováno v Koudelková, 2008) se domnívá, že…
```

8.4.7 Přímá (doslovná) citace

Text přímo převzatý z citovaného zdroje píšeme v uvozovkách. Označení citace můžeme uvést před nebo za citovaným textem, a to narativně nebo v závorkách. Označení přímé citace **musí vždy obsahovat odkaz na stránku**. Kratší **přímé citace do 40 slov** uvádíme takto:

```
Zvláštním typem spánku jsou tzv. mikrospánky, které se
projevují tím, „že lidé na několik sekund přeruší svou bdělou
aktivitu a zírají do prázdna“ (Plháková, 2005, s. 93–94).
```

nebo narativně

```
Mikrospánky se podle Plhákové (2005, s. 93–94) projevují tím,
„že lidé na několik sekund přeruší svou bdělou aktivitu a
zírají do prázdna“.
```

Dlouhé **přímé citace nad 40 slov** uvádíme v bloku, což znamená, že citovanému textu vyhradíme samostatný odstavec, u něhož zúžíme odsazení zleva i zprava; ideálně také zvětšíme odsazení odstavce shora a zdola a zmenšíme písmo o jeden či dva body. Označení citace pak můžeme uvést na konci odstavce předcházejícího citovanému textu (jako uvedení) nebo na konci citovaného textu za poslední interpunkční znaménko (v blokových citacích běžné pravidlo citace před interpunkčním znaménkem neplatí). Blokovou citaci neuzavíráme do uvozovek, avšak stále platí nutnost uvést čísla stran.

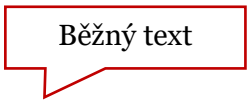

Zvláštní formou inkubace může být vhled do problému, ke kterému dojde během produkce hypnagogických představ:

> O hypnagogických představách se někdy hovoří jako o myšlení, které se podobá snu. Tyto živé představy přetavují racionalitu, abstrakci, formální myšlenky a logické vztahy do názorných obrazů s konkrétními náměty. Je popsána řada případů, kdy člověk ve stavu lehké dřímoty nebo brzy ráno po probuzení vyřešil nějaký obtížný vědecký problém. Zdá se tedy, že psychické stavy na hranici mezi spánkem a bděním podporují tvořivé myšlení. (Plháková, 2005, s. 95)

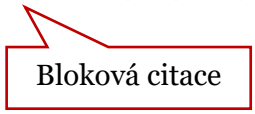

nebo narativně

Hypnagogické představy mohou být facilitačním faktorem inkubace, jak naznačuje Plháková (2005, s. 95):

> O hypnagogických představách se někdy hovoří jako o myšlení, které se podobá snu. Tyto živé představy přetavují racionalitu, abstrakci, formální myšlenky a logické vztahy do názorných obrazů s konkrétními náměty. Je popsána řada případů, kdy člověk ve stavu lehké dřímoty nebo brzy ráno po probuzení vyřešil nějaký obtížný vědecký problém. Zdá se tedy, že psychické stavy na hranici mezi spánkem a bděním podporují tvořivé myšlení.

U přímých citací můžeme narazit na několik problémů.

- Je-li v původním citovaném textu chyba, můžeme do textu vložit hranatou závorku se slovem „sic“ (z lat. „sic erat scriptum“ = „tak bylo napsáno“):

  > Dvořák (2013, s. 198) uvádí, že „psy [sic] jsou jako kočky“.

- Je-li v citovaném textu přítomno formátování (tučné písmo, kurzíva apod.), můžeme formátování převzít, anebo ho naopak vynechat:

  > „V průběhu *habituace* se oslabuje reakce na opakovaný podnět“ (Nolen-Hoeksema et al., 2019, s. 306).

  nebo

  > „V průběhu habituace se oslabuje reakce na opakovaný podnět“ (Nolen-Hoeksema et al., 2019, s. 306).

- Chceme-li zdůraznit nějakou pasáž v přímé citaci, můžeme část textu formátovat kurzívou (tučné písmo nebo podtržení nedoporučujeme), avšak takovou změnu je třeba označit hranatou závorkou s textem „zdůraznění přidáno“:

> „Sdílené kauzální teorie jsou časem nashromážděná a danou společností sdílená *přesvědčení* [zdůraznění přidáno] o tom, co zapříčiňuje naše chování" (Neusar, 2009, s. 27).

- Je-li v citovaném textu uvedena uvozovka a my tento text vkládáme do vlastních uvozovek, původní uvozovky uvedeme jako jednoduché uvozovky:

> Nosek (2014, s. 170) uvádí, že „tradiční postoje jsou v moderní době ‚pohřbeny' pod vlivem médií".

- Do citovaného textu můžeme v hranatých závorkách vložit doplňující slovo vysvětlující kontext citované věty:

> „Projevují se tím [mikrospánky], že lidé na několik sekund přeruší svou bdělou aktivitu a zírají do prázdna" (Plháková, 2005, s. 93-94).

- V citovaném textu můžeme v případě potřeby určité pasáže i vynechat, což provedeme jejich nahrazením trojtečkou v závorce:

> „V pamětních představách byl spatřován obraz předmětu nebo děje (…), i když příslušný předmět nebo děj není vnímán" (Plháková, 2005, s. 96).

- Drobné úpravy v přímé citaci sloužící k tomu, abychom citovaný text přizpůsobili zbytku textu (jako nahrazení velkého písmene malým, vynechání koncové interpunkce apod.) nemusíme nijak komentovat.
- Je-li v doslova citovaném textu uvedená ještě jiná citace, ve své přímé citaci ji opište, ale primární zdroj neuvádějte v seznamu literatury. V následujícím příkladu bychom v seznamu literatury uvedli knihu Nolen-Hoeksemové a kolektivu (2012), ale nikoli publikace Lenneberga a Snowové:

> Nolen-Hoeksema et al. (2012, s. 386) uvádí, že „pokud se druhému jazyku učí člověk v dětství, s větší pravděpodobností bude mluvit bez přízvuku a bude dobře rozumět i v hlučném prostředí (Lenneberg, 1967; Snow, 1987)".

8.4.8 Citace legislativních dokumentů

Citace zákonů, vyhlášek, nařízení atd. tvoří svébytnou kategorii citací, která není normou APA uspokojivě pokryta, jelikož ta je úzce spjata s americkým právním systémem. V této podkapitole tedy podáme doporučení, jak v textu citovat legislativní dokumenty z českého prostředí (pro inspiraci viz např. Citační manuál Nugis Finem, 2017).

Každý zákon, vyhláška nebo nařízení mají své číslo a název. V citaci v textu uvádíme minimálně, o jaký typ normy jde, a její číslo; při první zmínce však doporučujeme uvést i její název:

(Zákon č. 110/2019 Sb.)

nebo při první zmínce

(Zákon č. 110/2019 Sb., o zpracování osobních údajů)

V legislativním dokumentu lze pochopitelně odkázat i na konkrétní pasáž, stejně jako bychom odkazovali na stranu v knize:

(Zákon č. 110/2019 Sb., § 6, odst. 2)

Pokud neuvedeme v citaci jinak, rozumí se, že citací legislativní normy máme na mysli její aktuálně účinné znění; není tedy třeba uvádět „ve znění pozdějších předpisů", ani nic podobného. Samozřejmě doporučujeme se pečlivě ujistit, že známe veškeré novely legislativní normy, na kterou odkazujeme. Chceme-li odkázat na starší verzi normy, popř. normu, která již nadále není platná, používáme formulaci „ve znění platném do [přesné datum konce platnosti]":

(Zákon č. 101/2000 Sb., ve znění platném do 24. dubna 2019)[31]

Názvy některých zákonů lze zkrátit do formy, která je občanům obecně známá. Např. Listina základních práv a svobod je stanovena zákonem:

(Zákon č. 2/1993 Sb., Usnesení předsednictva České národní rady o vyhlášení LISTINY ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD jako součásti ústavního pořádku České republiky)

Tuto formulaci lze zkrátit:

(Ústavní zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod)

Stejně jako se zákony v citacích zacházíme i s vyhláškami, nařízeními nebo nadnárodními normami.:

(Vyhláška č. 27/2016 Sb.)

(Usnesení č. 194/2020 Sb.)

(Nařízení Rady (EU) č. 270/2011)

Zahraniční legislativní dokumenty doporučujeme citovat obdobným způsobem, např.:

(UK Public General Act 2013 c. 26, Defamation Act)

Citace legislativních norem lze také uvádět narativně (v příkladu si mj. povšimněte přímé citace, u níž musíme v souladu s pravidly pro přímé citace přesně specifikovat, kde v textu lze danou pasáž naleznout):

Přijímací řízení je u nás upraveno Zákonem č. 111/1998 Sb., (zákon o vysokých školách). Ten v § 62, odst. 1, písm. a)

[31] Zákon č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů a o změně některých zákonů byl 24. dubna 2019 zrušen a nahrazen zákonem č. 110/2019 Sb.

uvádí, že student má právo "studovat v rámci jednoho nebo více studijních programů".

8.5 *Forma citací v seznamu literatury*

Seznam literatury uvádíme na konci textu práce. Plní funkci jakéhosi adresáře, ve kterém si čtenář může dohledat informace o zdrojích, které v textu citujeme. Platí, že **veškeré zdroje citované v textu** (až na výjimky, viz níže) **musí být přítomny v seznamu literatury a veškeré záznamy v seznamu literatury musí mít protějšek v podobě odkazu v textu**. Výjimkami, které v seznamu literatury **neuvádíme**, jsou dva typy zdrojů, a to (1) **osobní sdělení** (tj. jakýkoli zdroj dostupný pouze autorovi) a (2) **primární zdroje citované sekundárně** (v takovém případě v seznamu literatury uvádíme zdroj sekundární, který máme k dispozici).

Seznam literatury se skládá z jednotlivých bibliografických záznamů, přičemž každý záznam se vztahuje k jednomu citovanému zdroji. Každý záznam začínáme na novém řádku a používáme pro něj tzv. „závěsné odsazení“ (tzn. první řádek záznamu neodsazujeme, další řádky odsazujeme zleva). Formát odstavců také opravíme tak, aby víceřádkový záznam nemohl být rozdělen na dvě strany (v MS Word volba *svázat řádky*). Reprezentativní bibliografický záznam se závěsným odsazením vypadá takto:

Teasdale, T. W., & Owen, D. R. (1984). Heredity and familial environment in intelligence and educational level—a sibling study. *Nature*, *309*, 620-622.

Seznam literatury řadíme abecedně, obvykle tedy podle příjmení prvního autora nebo názvu autorské instituce (např. „APA“ bude před „Asch“). Je-li příjmení prvního autora u dvou nebo více záznamů shodné, řadíme dle iniciál, pokud i ty jsou shodné, řadíme dle příjmení druhého autora atd. Při řazení ignorujeme mezery, pomlčky, ampersand a další znaménka:

Jacobson, T. E., Duncan, B., & Young, S. E. (2019).
Jacobson, T. E., & Raymond, K. M. (2017).
Pfeiffer, S. J., Chu, W.-W., & Park, S. H. (2018).
Pfeiffer, S. J., Chu, W.-W., & Wall, T. L. (2018).

Jestliže jsou všechna jména autorů nebo autorských institucí stejná, řadíme záznamy podle data vzestupně. Máme-li více zdrojů od téhož autora z téhož roku, řadíme je primárně podle přesného data vydání, je-li k dispozici, nebo abecedně dle názvu publikace (v obou těchto případech ale k roku přidáváme malá písmena abecedy, viz podkapitolu 8.4.5). Zdroje s přesným datem uvádíme až za zdroji, které vyšly v témže roce, ale přesné datum uvedeno nemají. Nedatované zdroje („n.d.“) uvádíme první, zdroje „in press“ jako poslední:

Patel, S. N. (n.d.).
Patel, S. N. (2016).
Patel, S. N. (2020a).
Patel, S. N. (2020b, 3. dubna).
Patel, S. N. (in press).

V případě shody prvního autora předcházejí zdroje s jedním autorem zdrojům s více autory. To však neplatí, je-li shoda pouze v příjmení a iniciály jsou odlišné:

```
Davidson, T. E. (2019).
Davidson, T. E., & McCabe, M. P. (2015).
Davidson, V. (2018).
```

Zdroje s autorem uvedeným jako „Anonym“ řadíme dle abecedy, jako by slovo „Anonym“ bylo příjmením. Pokud autor vůbec uveden není (tj. není v publikaci uveden ani jako „Anonym“), pak na místo autora uvádíme název publikace, který také použijeme k abecednímu řazení.

S výjimkou legislativních norem, kterým vyhradíme podkapitolu 8.5.6, se každý záznam v seznamu literatury obecně skládá ze čtyř, popř. pěti, komponent:

1. **autor/autoři**,
2. **datum** publikace,
3. **název** publikace,
4. **zdroj**, kde lze publikaci najít,
5. **URL** (u webových stránek) nebo **DOI** (*digital object identifier*, u většiny soudobých odborných článků); tato komponenta se u některých zdrojů neuvádí, viz podkapitolu 8.5.5.

V bibliografickém záznamu se od sebe tyto komponenty oddělují tečkou. V následujícím reprezentativním příkladě bibliografického záznamu je přítomno všech pět komponent; všimněte si teček, které jednotlivé komponenty oddělují (viz červené šipky):

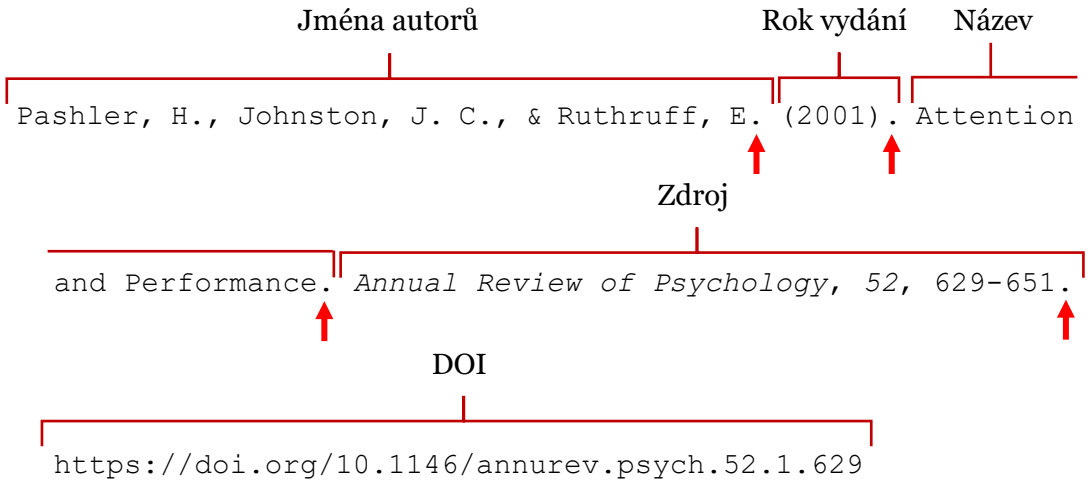

Ve zbytku této podkapitoly detailně představíme obecná pravidla pro konstrukci bibliografického záznamu. Na konci tohoto manuálu rovněž uvádíme přehlednou příručku příkladů různých literárních i neliterárních zdrojů včetně jejich citace v textu a záznamu v seznamu literatury. Pokud citujete zdroj, který v příručce nenajdete, aplikujte pravidla v této kapitole a bibliografický záznam vytvořte samostatně podle šablony „**kdo – kdy – jak se to jmenuje – kde to lze naleznout**“.

8.5.1 Autor/autoři

Autory uvádíme formou příjmení a iniciál (v tomto pořadí) oddělených čárkou (jak mezi příjmením a iniciálou, tak mezi autory navzájem). Za každou iniciálou píšeme tečku. Má-li autor více jmen, iniciály čárkou neoddělujeme. Autory uveďte v pořadí, v jakém jsou uvedeni v citované publikaci. Před příjmením posledního autora píšeme kromě čárky také ampersand. Pokud je autorů více než 20, uveďte prvních 19, pak čárku, tři tečky (ty lze pro přehlednost proložit mezerami) a nakonec příjmení a iniciály posledního autora. Je-li autorem publikace instituce, uveďte její název či zaužívanou zkratku.

Příklad jednoho autora:

```
Cakirpaloglu, P.
```

Příklad dvou autorů:

```
Risser, R., & Šucha, M.
```

Příklad méně než 20 autorů:

```
Mollicone, D., Kan, K., Mott, Ch., Bartels, R., Bruneau, S.,
  van[32] Wollen, M., Sparrow, A. R., & van Dongen, H. P. A.
```

Příklad více než 20 autorů:

```
Wagenmakers, E.-J.[33], Beek, T., Dijkhoff, L., Gronau, Q. F.,
  Acosta, A., Adams, R. B., Jr., Albohn, D. N., Allard, E.
  S., Benning, S. D., Blouin-Hudon, E.-M., Bulnes, L. C.,
  Caldwell, T. L., Calin-Jageman, R. J., Capaldi, C. A.,
  Carfagno, N. S., Chasten, K. T., Cleeremans, A., Connell,
  L., DeCicco, J. M., . . . Zwaan, R. A.
```

Příklad instituce celým názvem:

```
World Health Organization
```

Příklad instituce zaužívanou zkratkou:

```
WHO
```

V některých případech je na místě upřesnit, že osoba uvedená na pozici autora měla v publikaci jinou než autorskou roli – toto se typicky týká editorů knih. V takovém případě píšeme za tečku za poslední iniciálou příslušného autora závorku se zkratkou „Ed.“, jde-li o editora, „Eds.“, jsou-li všechny předcházející osoby editoři, popř. jakékoli jiné slovo, které roli objasní (např. u citace filmu to může být „režisér“):

```
Maierová, E., Viktorová, L., Dolejš, M., & Dominik, T. (Eds.).
```

[32] Slova „van“, „von“, „de“ apod. v příjmeních osob se obvykle píšou s malým počátečním písmenem. Pokud je však toto příjmení uvedeno na začátku věty nebo jako první v záznamu v seznamu literatury, první písmeno píšeme velké (tedy „Van“, „Von“, „De“).

[33] Víceslovná křestní jména spojená spojovníkem převeďte do podoby iniciál spojených spojovníkem.

Je-li autor anonymní, uvádíme místo jména slovo „Anonym“. Není-li jasné, kdo je autorem publikace, přesuneme na místo autora název díla a zakončíme tečkou; v takovém případě již název díla nemusíme znovu uvádět v komponentě názvu:

Merriam-Webster's collegiate dictionary (11. vydání). (2005). Merriam-Webster.

8.5.2 Datum

Datum uvádíme formou roku, roku a měsíce (popř. ročního období), přesného data, nebo intervalu dat v závorce za posledním autorem; za závorkou píšeme tečku. U většiny zdrojů nám stačí v závorce uvést rok. U zdrojů, které jsou však inherentně proměnlivé (např. webové stránky), píšeme přesné datum poslední aktualizace. U zdrojů, které jsou pevně spojené s konkrétním datem (např. konferenční prezentace, novinový článek nebo článek v neodborném časopisu), rovněž uvádíme přesné datum. Rok a měsíc nebo rok a roční období uvádíme u zdroje v případě, že jde o zdroj vyžadující přesné datum, ale v popisu zdroje je uveden pouze měsíc nebo roční období. U starších zdrojů, které vyšly v novém vydání, uvádíme v komponentě data datum vydání, které máme aktuálně k dispozici; původní datum uvádíme ve slovním dodatku v závorce na konci citace:

Freud, S. (2000) *Výklad snů*. Nová Tiskárna Pelhřimov. (Původně vydáno 1900)

U zdrojů bez data píšeme „n.d.“. U zdrojů přijatých k vydání píšeme „in press“. Nebyl-li zdroj vydán nebo byl vydán neformálně (např. zveřejněním na autorově webové stránce), uvádíme rok, kdy byla publikace vytvořena (avšak uděláme odpovídající poznámku u názvu, viz podkapitolu 8.5.3).

8.5.3 Název publikace

Názvem publikace může být název knihy, kapitoly v editované knize[34], odborného článku či webové stránky. Neuvádějte jako název publikace časopis, ve kterém se citovaný článek nachází. Za názvem píšeme tečku. Zde je několik příkladů názvu publikace:

Učebnice obecné psychologie. — Název knihy

Effect of Colors on Emotions. — Název odborného článku

Citujete-li webovou stránku, jako název uveďte její nadpis (ve webovém prohlížeči obvykle variantu nadpisu naleznete v názvu záložky, ve které je webová stránka otevřená). Nepoužívejte jako název publikace název webu. Pokud tedy citujeme z webu „iRozhlas“ zprávu

[34] Editovanými knihami máme na mysli publikace skládající se z několika kapitol, které mají zpravidla různé autory a které jsou vydány pod záštitou jednoho či více editorů.

s nadpisem „Pro tři čtvrtiny Čechů je změna klimatu ‚problémem dneška'. Strach o životní prostředí roste od roku 2016", pak jako název publikace uvedeme nadpis zprávy; web „iRozhlas" uvedeme jako zdroj (viz níže).

Je-li citovaná publikace v jiném jazyce než jazyk práce, publikační norma APA doporučuje doplnit k názvu také jeho překlad. V našem manuálu toto nevyžadujeme pro české, slovenské a anglické zdroje. Citujete-li zdroj psaný v jiném jazyce (např. německy, španělsky, rusky atp.), uveďte za název jeho překlad v hranatých závorkách:

> La anosmia neurosensorial: Relación entre subtipo, tiempo de reconocimiento y edad [Neurosenzorická anosmie: Vztah mezi podtypy, rozpoznávacím časem a věkem]

Název můžeme upřesnit doplňkovou informací v závorce (např. číslo vydání), popř. uvedením typu zdroje v hranaté závorce (např. jde-li o počítačový software, nepublikovanou studentskou práci, recenzi nějakého díla apod.). Zde je příklad upřesněného názvu:

> *Základy neurověd* (2. vydání).
>
> *Statistica* (verze 13.3) [software].
>
> *Poruchy pozornosti a specifické poruchy učení* [nepublikovaná diplomová práce].

Nebyl-li zdroj formálně vydán, uvádíme v souladu s uvedeným pravidlem do hranatých závorek spojení „Nepublikovaný rukopis":

> *Linking positive affect to blood lipids: A cultural perspective* [nepublikovaný rukopis].

Není-li název uveden, uveďte místo názvu prvních až 20 slov obsahu do uvozovek (toto platí zejména pro nenadepsané příspěvky na sociálních sítích), popř. stručný popis zdroje do hranaté závorky.

Příklad názvu nenadepsaného příspěvku na sociální síti:

> „Není křeček jako křeček. Nedám na džungary dopustit.".

Příklad názvu nenadepsaného dopisu:

> [Neoznačený dopis panu Františku Budovi].

8.5.4 Zdroj

Zdroj uvádíme v seznamu zdrojů ve formě, která závisí na tom, o jaký typ zdroje jde. Pokud je publikace samostatným dílem (jako např. kniha nebo film, ale také třeba archivovaný dopis nebo oficiální dokument), pak se jako zdroj uvádí vydavatel, databáze, archív, webová stránka apod. Pokud je publikace součástí většího celku (např. kapitola v knize, článek v časopisu nebo sborník z konference), jako zdroj uvádíme daný větší celek. Je-li publikace spojena s nějakým místem (např. prezentace z konference), uvádíme jako zdroj událost, včetně specifikace místa. Jestliže nějaká z informací požadovaných daným typem publikace (např. číslo vydání u časopisu), není dostupná, jednoduše ji vynechejte. V dalších odstavcích projdeme

požadované informace pro nejčastější typy zdrojů; pro další detaily o specifických případech odkazujeme na publikační manuál APA 7 (APA, 2020).

Vydavatelské zdroje samostatných děl, jako jsou knihy či filmy, uvádíme jednoduše oficiálním názvem vydavatele. Je-li vydavatelů více, oddělte je středníkem a mezerou. V dřívějších verzích APA normy se u názvu vydavatele uvádělo také město, v němž vydavatelství sídlí; to již nyní není vyžadováno. Toto je příklad záznamu vydavatele:

Portál. Vydavatelství

Je-li vydavatel shodný s autorem, můžeme komponentu zdroje vynechat:

American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5. vydání). https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425596

Nepublikované studentské práce (seminární, bakalářské, magisterské, rigorózní, disertační apod.) jsou vždy spojeny s konkrétní vysokou školou či univerzitou, kterou považujeme za zdroj, jako by šlo o vydavatelství:

Univerzita Palackého v Olomouci. Název univerzity

Časopisecké zdroje jsou uváděny ve formátu: název časopisu (kurzívou), čárka, číslo svazku (kurzívou) následované bez čárky a bez mezery závorkou, v níž uvádíme číslo vydání, čárka a na konec čísla stránek, na kterých lze v daném vydání časopisu článek naleznout. Toto je příklad záznamu časopiseckého zdroje:

Název časopisu

Číslo vydání

Čísla stran

Psychology of Popular Media Culture, *5*(2), 101–118.

Číslo svazku

Některé odborné časopisy (např. PLOS ONE) uvádějí také číslo článku. V takovém případě lze číslo článku použít namísto čísel stran – napište slovo „Článek“ následované číslem článku uvedeným v časopisu:

PLOS ONE, *14*(1), Článek e0209899.

U kapitol z editovaných knih uvádíme zdroj ve formátu: slovo „In“, iniciály a příjmení editora nebo editorů (dodržujeme pravidla jako při psaní seznamu autorů, v tomto případě však píšeme iniciály před příjmením), zkratka „Ed.“ (pokud je editor jeden) nebo „Eds.“ (je-li editorů více) v závorce, čárka, název knihy kurzívou, počáteční a koncová strana kapitoly v závorce uvedená zkratkou „s.“, tečka, název vydavatelství, tečka. Toto je příklad citace kapitoly z knihy:

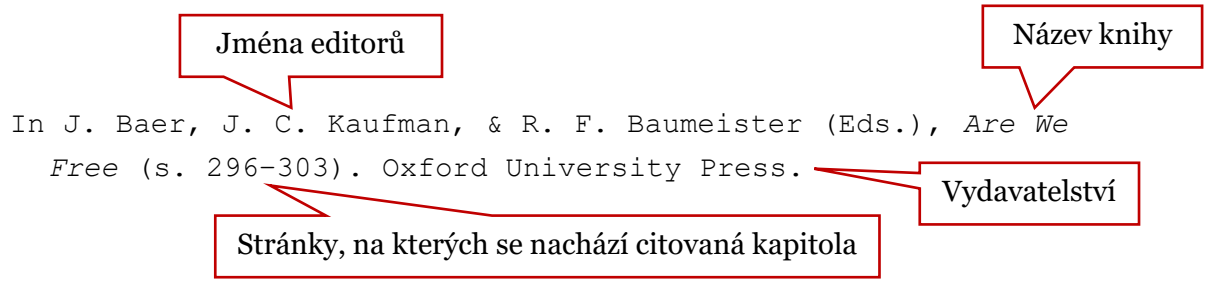

Kapitoly ve sbornících z konferencí jsou citovány stejně jako kapitoly v editovaných knihách (nemá-li sborník vydavatele, uveďte jako vydavatele konferenci, při které sborník vznikl).

U událostí spojených s určitým místem (typicky jde o konferenční prezentace) uvádíme jako zdroj událost (existuje-li), město a stát oddělené čárkami. Zde je příklad zdroje při citaci prezentace z konference:

U studentských prací a nepublikovaných rukopisů (nejsou-li k dispozici v nějaké databázi či repozitáři) uvádíme instituci, při níž text vznikl; zpravidla jde o univerzitu či výzkumný ústav:

Národní ústav duševního zdraví.

Je-li však text neformálně k dispozici v **online databázi či repozitáři**, uvádíme název databáze nebo repozitáře a na konec citace uvádíme URL adresu (ta je již další komponentou bibliografického záznamu, a proto jí předchází tečka):

PsyArXiv. https://doi.org/10.17605/OSF.IO/9P7CB

Webové stránky citujeme pouze tehdy, citujeme-li z nich obsah, který byl pro webové stránky určen. Odborné články, knihy, kapitoly z knih a podobnou literaturu, které najdeme na internetu, citujeme jako příslušný typ média (jako články, knihy atd.), a tak zdroj uvádíme podle pravidel pro tato média (vydavatelství u knih, časopis u článků atd.). Jako zdroj webové stránky uvádíme název webu (např. iRozhlas) následovaný tečkou, po které uvedeme URL adresu.

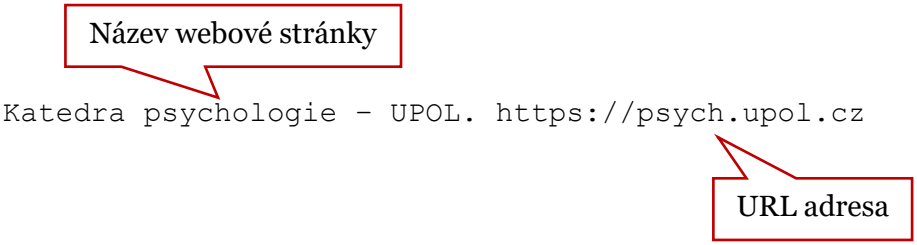

Sociální média (např. Facebook nebo Twitter) mohou být také zdrojem, byl-li citovaný obsah původně zveřejněn na nich. Neuvádějte sociální média jako zdroj v případě, že na nich naleznete odkaz – v takovém případě citujte příslušnou webovou stránku. Sociální média uvádíme na místě zdroje názvem platformy následovaným tečkou, po které uveďte odkaz. Toto je příklad zdroje v citaci příspěvku na Facebooku:

```
Facebook. https://www.facebook.com/KatedraPsychologieFFUP
```

8.5.5 URL/DOI

URL adresa nebo DOI identifikátor se nevyskytují u všech zdrojů, ale u valné většiny je v dnešní době nalezneme. URL je webová adresa, na které jste dozajista zvyklí z webových prohlížečů. DOI je specifický kód podobný webové adrese, který je v dnešní době přidělen téměř každému odbornému článku, ale také třeba otevřeným datovým souborům, díky kterému lze valnou většinu odborných článků dohledat, aniž by bylo třeba přesně opisovat název a autory. DOI najdete zpravidla na úvodní straně odborného článku; jeho formát je „https://doi.org/[kód]“ nebo „https://dyx.doi.org/[kód]“. DOI nebo URL vkládáme zcela na konec bibliografického záznamu a **neděláme za nimi tečku** (mohlo by to ovlivnit funkčnost kódu). Příklady kódu DOI v seznamu literatury:

```
https://doi.org/10.1037/bul0000217
```

Příklad URL adresy:

```
https://www.apa.org
```

Pište lépe

Byť to není nezbytně vyžadováno, zamyslete se při citaci webové stránky nad tím, zda se webová stránka bude časem dynamicky měnit. Např. obsah stránek sledujících počet výskytů nějaké nákazy bude inherentně proměnlivý. V takovém případě uveďte před adresou URL také spojení „Získáno [datum vaší návštěvy webové stránky] z [URL]“. Např. takto:

```
Získáno 6. června 2020 z https://www.worldometers.info/coronavirus/
```

Kdy DOI nebo URL uvést:

- DOI vložte do citace vždy, je-li k dispozici.
- Pokud dokument neobsahuje DOI a vy jej stáhnete z **databáze** (např. EBSCO), URL ani DOI **neuvádějte** (dokumenty z databází jsou široce dostupné).
- URL vložte pouze v případě, že citovaný dokument (např. testová příručka) neobsahuje DOI, přestože jste ho oficiálně stáhli z internetu.

Adresy URL a kódy DOI se obvykle po napsání do textového editoru automaticky změní na hypertextové odkazy (tzn. obvykle zmodrají, podtrhnou se a po kliknutí na ně se uživateli otevře webový prohlížeč s příslušnou stránkou). Hypertextové odkazy můžete v textu ponechat nebo je odstranit, avšak dbejte na to, aby **formát byl v celé práci jednotný** (tj. jestliže odstraníte jeden odkaz, odstraňte všechny).

Pište lépe

Před odevzdáním práce se ujistěte, že **veškeré odkazy jsou funkční**. Jestliže nějaký odkaz již funkční není, použijte webovou stránku archive.org, kde zadejte již nedostupnou URL adresu a zaškrtněte možnost *Search archived web sites*. Tato webová aplikace umožňuje prohlédnout si archivní verze webových stránek a také na ně odkazovat, i když nyní již tyto stránky nefungují.

Možná si všimnete, že kvůli tomu, že URL adresy jsou obvykle dlouhé, při zarovnání textu do bloku mohou způsobit roztažení předchozích řádků neesteticky širokými mezerami. V takovém případě doporučujeme adresu URL nebo kód DOI vložit na další řádek.

8.5.6 Záznam legislativních dokumentů v seznamu literatury

Bibliografický záznam zákonů, vyhlášek, nařízení apod. se skládá pouze ze dvou komponent, a těmi jsou **přesné označení citované normy** formou „[typ normy] č. [číslo normy], [název normy]." a **vydávajícího státu či vydávající obce nebo instituce**. K názvu normy lze rovněž připojit do závorky zkrácený alternativní název, který se pro její označení používá. Zde je jsou příklady bibliografického záznamu českého a zahraničního zákona a městské vyhlášky:

```
Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním,
vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). Česká
republika.

Education Code § 234, Safe Place to Learn Act. Kalifornie,
USA.

Vyhláška č. 17/2019, o místním poplatku za užívání veřejného
prostranství. Olomouc, Česká republika.
```

Pokud jsme daný zákon v textu citovali doslovně, v bibliografickém záznamu již nemusíme uvádět přesné umístění citované pasáže. Stejně tak při citací starších znění norem nemusíme změnu nebo ukončení jejich platnosti v seznamu literatury nijak uvádět.

Do seznamu literatury řadíme legislativní normy dle abecedy. Např. začíná-li název normy písmenem V (ve slově Vyhláška), bude daný záznam umístěn mezi autory Ulrich a Walter.

8.6 Příklady citací různých forem

V této podkapitole naleznete příklady citací v textu a záznamů v seznamu literatury pro nejčastější typy zdrojů. Mějte na paměti, že tyto příklady nepokrývají všechny vlastnosti citovatelných dokumentů a jejich kombinace, a proto pokud hledáte správnou formu citace svého zdroje a začali jste v této podkapitole, doporučujeme nejprve prostudovat podkapitoly 8.4 a 8.5. Pokud hledáte příklad konkrétního typu zdroje a v této podkapitole jej nenalézáte, doporučujeme použít principy uvedené v podkapitolách 8.4 a 8.5 a citaci zkonstruovat samostatně, popř. se obrátit na podrobný publikační manuál APA 7 (APA, 2020), který

pamatuje na specifické případy, které jsme z úsporných důvodů v tomto manuálu opomenuli. Většina příkladů uvedených dále je přímo převzata z publikačního manuálu APA 7.

8.6.1 Knižní zdroje, diagnostické manuály a encyklopedie

Autorská kniha

V textu:

(Brown, 2018)

V seznamu literatury:

Brown, L. S. (2018). *Feminist therapy* (2. vydání). American Psychological Association. https://doi.org/10.1037/0000092000

Autorský e-book

V textu:

(Christian & Griffiths, 2016)

V seznamu literatury:

Christian, B., & Griffiths, T. (2016). *Algorithms to live by: The computer science of human decisions*. Henry Holt and Co. http://a.co/7qGBZAk

Uveďte DOI, je-li dostupné. Není-li DOI dostupné a publikace je dostupná z databáze nebo tiskem, neuvádějte nic. Je-li publikace dostupná pouze na webové stránce a nemá DOI, uveďte zde URL.

Editovaná autorská kniha (na přebalu knihy je kromě autora uveden i editor)

V textu:

(Meadows, 2008)

V seznamu literatury:

Meadows, D. H. (2008). *Thinking in systems: A primer* (D. Wright, Ed.). Chelsea Green Publishing.

Editovaná kniha s kapitolami od různých autorů

V textu:

(Hacker Hughes, 2017)

V seznamu literatury:

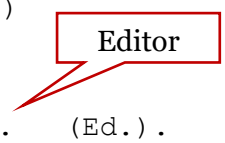

Hacker Hughes, J. (Ed.). (2017). *Military veteran psychological health and social care: Contemporary approaches*. Routledge.

Kniha v přeloženém vydání

V textu:

(Piaget & Inhelder, 1966/1969)

Původní vydání

Nové vydání

V seznamu literatury:

Autoři

Piaget, J., & Inhelder, B. (1969). *The psychology of the child* (H. Weaver, Překladatel; 2. vydání). Basic Books. (Původně vydáno 1966)

Překladatel

Diagnostický manuál MKN-11

V textu:

(World Health Organization, 2019)

Autor je shodný s vydavatelem, proto lze komponentu zdroje vynechat.

V seznamu literatury:

World Health Organization. (2019). *International statistical classification of diseases and related health problems* (11. vydání). https://icd.who.int/

Diagnostický manuál DSM-V

V textu:

(American Psychiatric Association, 2013)

V seznamu literatury:

American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5. vydání). https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425596

Náboženské texty

V textu:

(Bible, překlad 21. století, 2009)

Autor není znám, proto je název uveden na místě autora.

V seznamu literatury:

Bible, překlad 21. století (Alexandr Flek, Ed.). (2009). Biblion.

Komponenta názvu zůstává prázdná, protože název už byl uveden.

8.6.2 Kapitoly v knihách a příspěvky ve sbornících

Kapitola v editované knize

V textu:

(Balsam et al., 2019)

V seznamu literatury:

Balsam, K. F., Martell, C. R., Jones, K. P., & Safren, S. A. (2019). Affirmative cognitive behavior therapy with sexual and gender minority people. In G. Y. Iwamasa & P. A. Hays (Eds.), *Culturally responsive cognitive behavior therapy: Practice and supervision* (2. vydání, s. 287–314). American Psychological Association. https://doi.org/10.1037/0000119012

Příspěvek v konferenčním sborníku

V textu:

(Sadková, 2019)

V seznamu literatury:

Sadková, T. (2019). Sexuální výchova na 1. stupni základních škol v České republice – pohled vyučujících. In E. Maierová, L. Viktorová, M. Dolejš, & T. Dominik (Eds.), *PhD Existence IX* [sborník odborných příspěvků] (s. 270–284). Univerzita Palackého v Olomouci.

8.6.3 Časopisecké zdroje

Článek v odborném časopise

V textu:

(McCauley & Christiansen, 2019)

V seznamu literatury:

McCauley, S. M., & Christiansen, M. H. (2019). Language learning as language use: A cross-linguistic model of child language development. *Psychological Review*, *126*(1), 1–51. https://doi.org/10.1037/rev0000126

Článek v novinách nebo v neodborném časopise

V textu:

(Goldman, 2018)

V seznamu literatury:

Goldman, C. (2018, 28. listopadu). The complicated calibration of love, especially in adoption. *Chicago Tribune*.

Článek přijatý k publikaci, který prozatím nevyšel tiskem

V textu:

(Pachur & Scheibehenne, in press)

V seznamu literatury:

Pachur, T., & Scheibehenne, B. (in press). Unpacking buyer–seller differences in valuation from experience: A cognitive modeling approach. *Psychonomic Bulletin & Review*.

Editorial (úvodní slovo) časopisu

V textu:

(Cuellar, 2016)

V seznamu literatury:

Cuellar, N. G. (2016). Study abroad programs [Editorial]. *Journal of Transcultural Nursing*, *27*(3), 209. https://doi.org/10.1177/1043659616638722

8.6.4 Konferenční příspěvky (přednášky, workshopy)

Ústní příspěvek

V textu:

(Balcar, 2020)

V seznamu literatury:

Balcar, K. (2020, 3. února). *Běží ti čas – a psychologii také!* [Ústní příspěvek]. PhD Existence X, Olomouc, Česká republika.

Poster

V textu:

(Klimšová & Obereignerů, 2020)

V seznamu literatury:

Klimšová, Z., & Obereignerů, R. (2020, 3. února). *Sebehodnocení u adolescentů v ústavní péči* [Poster]. PhD Existence X, Olomouc, Česká republika.

Workshop

V textu:

(Staněk, 2020)

V seznamu literatury:

Staněk, D. (2020, 4. února). *Čas k odpuštění – Vývojové aspekty schopnosti a ochoty odpouštět* [Workshop]. PhD Existence X, Olomouc, Česká republika.

8.6.5 Nepublikované a studentské práce

Nepublikovaná diplomová práce (jakéhokoli stupně)

V textu:

(Gibišová, 2012)

V seznamu literatury:

Gibišová, L. (2012). *Význam manželského a rodinného poradenství v současné době* [Nepublikovaná magisterská diplomová práce]. Univerzita Palackého v Olomouci.

Diplomová práce publikovaná v rámci databáze

V textu:

(Hollander, 2017)

V seznamu literatury:

Hollander, M. M. (2017). *Resistance to authority: Methodological innovations and new lessons from the Milgram experiment* (Publikace číslo 10289373) [Disertační práce, University of Wisconsin-Madison]. ProQuest Dissertations and Theses Global.

Diplomová práce publikovaná online (mimo odbornou databázi)

V textu:

(Soukupová, 2016)

V seznamu literatury:

Soukupová, V. (2016). *Temperament rozhodčího fotbalu* [Magisterská diplomová práce, Masarykova univerzita]. Informační systém Masarykovy univerzity. https://is.muni.cz/th/wq4px/

Nepublikovaný rukopis

V textu:

(Yoo et al., 2016)

V seznamu literatury:

Yoo, J., Miyamoto, Y., Rigotti, A., & Ryff, C. (2016). *Linking positive affect to blood lipids: A cultural perspective* [Nepublikovaný rukopis]. Department of Psychology, University of Wisconsin-Madison.

Neformálně vydaný rukopis dostupný z databáze či repozitáře

V textu:

(Stults-Kolehmainen & Sinha, 2015)

V seznamu literatury:

Stults-Kolehmainen, M. A., & Sinha, R. (2015). The effects of stress on physical activity and exercise. *PubMed Central*. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3894304

8.6.6 Internetové zdroje

Webová stránka

V textu:

(Mach, 2020)

V seznamu literatury:

Mach, J. (2020, 23. března). *Uvádět či neuvádět konkrétní nehrazenou službu na účtence EET?*. Asociace klinických psychologů. https://www.akpcr.cz/pro-%C4%8Dleny#h.p_A6Dl9Ezqa8re

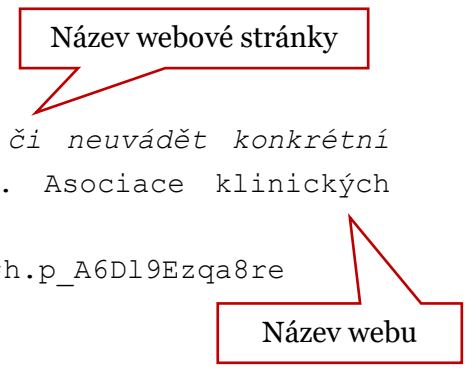

Webová stránka s proměnlivým obsahem

V textu:

(U.S. Census Bureau)

V seznamu literatury:

U.S. Census Bureau. (n.d.). *U.S. and world population clock. U.S. Department of Commerce*. Získáno 3. července 2019 z https://www.census.gov/popclock/

Příspěvek na sociální síti

V textu:

(National Institute of Mental Health, 2018)

V seznamu literatury:

National Institute of Mental Health. (2018, 28. listopadu). *Suicide affects all ages, genders, races, and ethnicities. Check out these 5 Action Steps for Helping Someone in Emotional Pain* [Infografika]. Facebook. http://bit.ly/321Qstq

Příspěvek na blogu

V textu:

(Klymkowsky, 2018)

V seznamu literatury:

Klymkowsky, M. (2018, 15. září). *Can we talk scientifically about free will?*. Sci-Ed. https://blogs.plos.org/scied/2018/09/15/can-we-talkscientifically-about-free-will/

Záznam na Wikipedii

V textu:

(T-test, 2020)

Není uveden autor, proto uvádíme název článku.

V seznamu literatury:

T-test. (2020, 30. června). In Wikipedia. https://cs.wikipedia.org/wiki/T-test

Dokumenty z internetu (výroční zprávy, vládní statistiky apod.)

V textu:

(Český statistický úřad, 2020)

Autor je shodný s vydavatelem, proto lze komponentu zdroje vynechat.

V seznamu literatury:

Český statistický úřad. (2020, 25. června). *Cestovní ruch*. https://www.czso.cz/csu/czso/cestovni_ruch

8.6.7 Audiovizuální zdroje

Film nebo seriál

V textu:

```
(Forman, 1975)
```

V seznamu literatury:

```
Forman, M. (Režisér) (1975). Přelet nad kukaččím hnízdem
  [Film]. United Artists.
```

U filmů a seriálů uvádíme producenta nebo distributora.

Epizoda ze seriálu

V textu:

```
(Fothergill et al., 2002)
```

V seznamu literatury:

```
Fothergill, A., Holmes, M., & Byatt, A. (Producenti) (2002,
  5. května). Moře mírného pásma (Série 1, Epizoda 5) [Epizoda
  seriálu]. In Modrá planeta [Seriál]. Česká televize.
```

Pokud by producenti seriálu jako celku byli jiní než dané epizody, uvedeme zde jejich jména.

YouTube video

V textu:

```
(Stevens, 2017)
```

V seznamu literatury:

```
Stevens, M. [Vsauce] (2017, 18. ledna). Isolation – Mind Field
  (Ep 1) [Video]. YouTube. https://youtu.be/iqKdEhx-dD4
```

Epizoda TED talk

V textu:

```
(Giertz, 2018)
```

V seznamu literatury:

```
Giertz, S. (2018, duben). Why you should make useless things
  [Video]. TED Conferences.
  https://www.ted.com/talks/simone_giertz_why_you_should_ma
  ke_useless_things
```

Hudební skladba

V textu:

```
(Beyoncé, 2016)
```

V seznamu literatury:

```
Beyoncé. (2016). Formation [Píseň]. In Lemonade [Album].
  Parkwood; Columbia.
```

Hudební album

V textu:

```
(Bowie, 2016)
```

V seznamu literatury:

```
Bowie, D. (2016). Blackstar [Album]. Columbia.
```

Podcast

V textu:

```
(Middlebrooks, 2018 - současnost)
```

V seznamu literatury:

```
Middlebrooks, P. (Moderátor). (2018–současnost). Brain
  inspired [Audio podcast]. https://braininspired.co/
```

Tento podcast je dostupný na stejnojmenné webové adrese, a tak ji nemusíme opakovat.

8.6.8 Osobní sdělení

V textu:

```
(A. Ztracený, osobní sdělení, 27. května 2017)
```

V **seznamu literatury osobní sdělení neuvádíme!**

8.6.9 Citace legislativních dokumentů

Česká nebo evropská norma

V textu:

```
(Vyhláška č. 27/2016 Sb.)
```

V seznamu literatury:

```
Vyhláška č. 27/2016 Sb., o vzdělávání žáků se speciálními
  vzdělávacími potřebami a žáků nadaných. Česká republika.
```

Zahraniční norma

V textu:

```
(UK Statutory Instrument 2004 No. 1031)
```

V seznamu literatury:

```
UK Statutory Instrument 2004 No. 1031, The Medicines for Human
  Use (Clinical Trials) Regulations. Velká Británie.
```

Literatura

Ariely, D. (2009). *Jak drahé je zdarma?* Práh.

Čermák, I., Řiháček, T., & Hytych, R. (2013). *Kvalitativní analýza textů: Čtyři přístupy*. Masarykova univerzita.

Hehman, E., & Xie, S. Y. (2021). Doing Better Data Visualization. *Advances in Methods and Practices in Psychological Science*, *4*(4). https://doi.org/10.1177/25152459211045334

Hendl, J. (2009). *Kvalitativní výzkum*. Portál.

Kolařík, M., Dolejš, M., Dostál, D., Charvát, M., Pechová, O., Seitlová, K., Sobotková, I., Šucha, M., & Vtípil, Z. (2019). *Manuál pro psaní diplomových prací na Katedře psychologie FF UP* (5. vyd.). Univerzita Palackého v Olomouci.

Miovský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu.* Grada Publishing.

Nugis Finem. (2017). *Směrnice o jednotném citování v odborných a jiných textech*. https://www.iurium.cz/wp-content/uploads/2018/01/cita%C4%8Dn%C3%AD-norma.pdf

Patton, M. Q. (1990). *Qualitative Evaluation and Research Methods*. SagePublications.

Ptáček, R., & Raboch, J. (2010). Určení rozsahu souboru a power analýza v psychiatrickém výzkumu. *Česká a slovenská psychiatrie*, *106*(1), 33–41.

Publication manual of the American Psychological Association, 7th ed. (s. xxii, 427). (2020). American Psychological Association. https://doi.org/10.1037/0000165-000

Strauss, A., & Corbinová, J. (1999). *Základy kvalitativního výzkumu*. Albert.

Urbánek, T., Denglerová, D., & Širůček, J. (2011). *Psychometrika: Měření v psychologii*. Portál.

Přílohy

1. První (titulní) a druhá strana kvalifikační práce
2. Formulář posudku diplomové práce
3. Ukázka stránky abstraktu diplomové práce v češtině a angličtině

Příloha 1: První (titulní) a druhá strana kvalifikační práce

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra psychologie

SPOLEČENSKY PATOLOGICKÉ CHOVÁNÍ V DŮSLEDKU BLAHOBYTU: MYŠÍ MODEL

SOCIALLY PATHOLOGICAL BEHAVIOUR DUE TO WELFARE: A MOUSE MODEL

Magisterská diplomová práce

Autor: **Bc. Jana Calhounová**
Vedoucí práce: **PhDr. Jindřich Učený, Ph.D.**

Olomouc
2021

Na tomto místě bych chtěla poděkovat svému vedoucímu práce doktoru Učenému za trpělivost a podnětné rady při vedení mé práce. Velký dík taky patří mým rodičům, kteří mě podporovali po celých sedm let mého studia, a také mým spolubydlícím Lucce, Petře a Zuzce za to, že se dělily o omezené zdroje s rychle rostoucí myší kolonií ve společném bytě. Největší díky patří poslední jmenované za to, že se mi pomohla postarat o myší účastníky v průběhu studie a jejímu hroznýši Karlovi, za to, že se o ně postaral po jejím skončení.

Místopřísežně prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou práci na téma: „*Společensky patologické chování v důsledku blahobytu: myší model*“ vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucího diplomové práce a uvedla jsem všechny použité podklady a literaturu.

V Olomouci dne 1.1.2021 Podpis .....

Příloha 2: Formulář posudku diplomové práce

KATEDRA PSYCHOLOGIE
UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Korespondenční adresa: Křížkovského 10, 771 80 Olomouc
Sídlo: Vodární 6, 779 00 Olomouc
Tel.: +420 585 633 501 | Fax: +420 585 633 700
Email: psychologie@upol.cz | www.psych.upol.cz

POSUDEK BAKALÁŘSKÉ-MAGISTERSKÉ DIPLOMOVÉ PRÁCE*

Univerzita Palackého v Olomouci – Filozofická fakulta – Katedra psychologie

Autor práce: _____

Název práce: _____

Autor posudku: _____

*vedoucí práce - oponent práce**

Autor posudku hodnotí práci v každé kategorii na škále A – F, přičemž hodnota „F" v jakékoliv kategorii znamená nedoporučení práce k obhajobě. Hodnota A znamená excelentní práci překračující standardní nároky na diplomovou práci. Při uvedení hodnoty A je vždy nutné slovně uvést důvody, v čem je práce nadstandardní. Při uvedení hodnoty D, E nebo F je vždy nutné uvést důvody, které hodnotitele vedly k snížení hodnocení. Průměrně dobrá práce dle požadavků a norem katedry je hodnocená hodnotou B nebo C. Každá oblast hodnocení (viz níže 1 – 5) má jinou váhu při stanovení celkového hodnocení práce. Celkové hodnocení práce je dáno komplexním posouzením práce autorem posudku.

V případě teoretické práce autor posudku extenzivně zpracuje hodnocení v bodě 2, v bodě 3 se věnuje zejména stanovení problému a cílů práce, v bodě 4 se zaměřuje na analytickou práci studenta a schopnost studenta postulovat na podkladě literatury závěry novým způsobem (úhel pohledu, nové spojitosti, kritické myšlení).

		Hodnota
		A - F
1	**Aktuálnost problematiky, originalita práce, společenská potřeba práce, praktický přínos práce.**	
2	**Úroveň a kvalita teoretické části práce (přehled poznatků). Samostatnost zpracování, vhled autora do problematiky, literární prameny, využití databází, zahraniční literatury.**	
3	**Formulace problému a cílů práce, výzkumný design, využití adekvátních metod a technik zpracování (výzkumných, statistických, jiných).**	

4 **Zpracování a prezentace výsledků práce, interpretace výsledků, diskuse, závěry.**

5 **Formální zpracování práce, jazyková a stylistická úroveň, rozsah práce, grafická úprava práce, dodržení publikační normy.**

Další poznámky (nepovinné): _____

Otázky k obhajobě (nepovinné): _____

_____

_____

Práce byla zkontrolována v systému STAG theses.cz proti plagiátorství se závěrem:
práce je plagiát/ práce není plagiát. * ***(vyplňuje pouze vedoucí práce)***

Hodnocení celkem:

Práci doporučuji/nedoporučuji k obhajobě*

_____

Návrh klasifikace práce: *A – B – C – D – E – F **

_____

Datum: _____

Podpis: _____

** nehodící se vymažte nebo škrtněte*

Příloha 3: Ukázka stránky abstraktu diplomové práce v češtině a angličtině

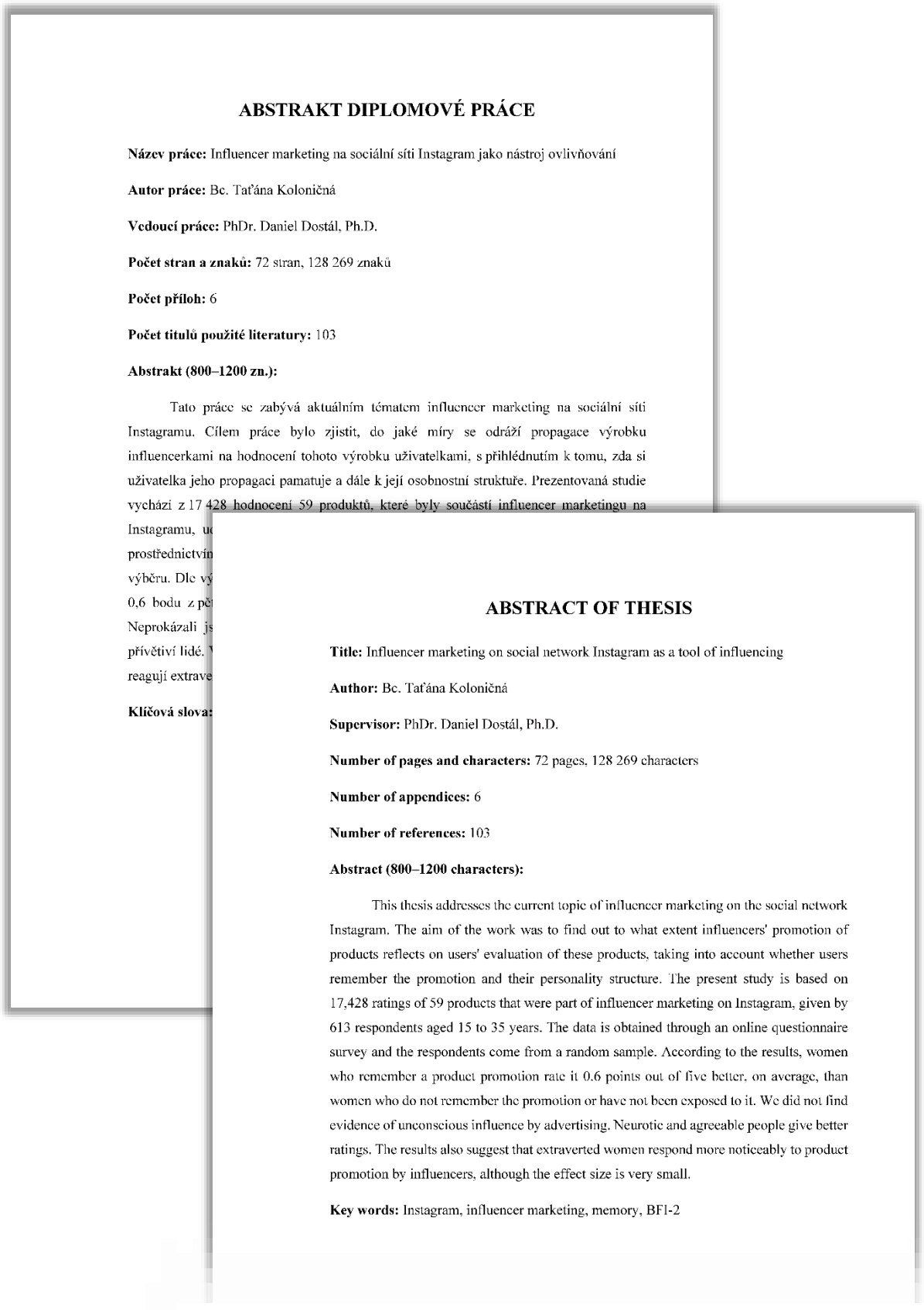

ABSTRAKT DIPLOMOVÉ PRÁCE

Název práce: Influencer marketing na sociální síti Instagram jako nástroj ovlivňování

Autor práce: Bc. Taťána Koloničná

Vedoucí práce: PhDr. Daniel Dostál, Ph.D.

Počet stran a znaků: 72 stran, 128 269 znaků

Počet příloh: 6

Počet titulů použité literatury: 103

Abstrakt (800–1200 zn.):

Tato práce se zabývá aktuálním tématem influencer marketing na sociální síti Instagramu. Cílem práce bylo zjistit, do jaké míry se odráží propagace výrobku influencerkami na hodnocení tohoto výrobku uživatelkami, s přihlédnutím k tomu, zda si uživatelka jeho propagaci pamatuje a dále k její osobnostní struktuře. Prezentovaná studie vychází z 17 428 hodnocení 59 produktů, které byly součástí influencer marketingu na Instagramu, u
prostřednictvín
výběru. Dle vý
0,6 bodu z pě
Neprokázali js
přívětiví lidé. V
reagují extrave

Klíčová slova:

ABSTRACT OF THESIS

Title: Influencer marketing on social network Instagram as a tool of influencing

Author: Bc. Taťána Koloničná

Supervisor: PhDr. Daniel Dostál, Ph.D.

Number of pages and characters: 72 pages, 128 269 characters

Number of appendices: 6

Number of references: 103

Abstract (800–1200 characters):

This thesis addresses the current topic of influencer marketing on the social network Instagram. The aim of the work was to find out to what extent influencers' promotion of products reflects on users' evaluation of these products, taking into account whether users remember the promotion and their personality structure. The present study is based on 17,428 ratings of 59 products that were part of influencer marketing on Instagram, given by 613 respondents aged 15 to 35 years. The data is obtained through an online questionnaire survey and the respondents come from a random sample. According to the results, women who remember a product promotion rate it 0.6 points out of five better, on average, than women who do not remember the promotion or have not been exposed to it. We did not find evidence of unconscious influence by advertising. Neurotic and agreeable people give better ratings. The results also suggest that extraverted women respond more noticeably to product promotion by influencers, although the effect size is very small.

Key words: Instagram, influencer marketing, memory, BFI-2